

LIETUVOS

2014

BAJORAS

ISSN 1392-1304

Nr. 20

LIETUVOS BAJORŲ KARALIŠKOJI SĄJUNGA

ISSN 1392-1304

9771392130002

ISSN 1392-1304

LIETUVOS BAJORAS
Istorijos ir kultūros žurnalas
Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos leidinys

Vyriausiasis redaktorius
Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS
(h. *Gulbė* / *Trzaska*, LBKS Garbės bajoras)

Redakcijos kolegija:

Giedrė BULOTAITĖ-JURKŪNIENĖ
(h. *Koscieša*, LBKS Garbės bajorė)
Juozas KAMENECKAS (h. *Pilawa*)
Egidijus MATULEVIČIUS (h. *Komar*)
Audronė MUSTEIKIENĖ
(h. *Pogonia*, LBKS Garbės bajorė)

Dizainerė Rasa Šeikuvienė

Išleido Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga. Tiražas 1000. LBKS adresas: Žalioji a. 2a, Trakų Vokė, LT-02021 Vilnius. www.lbks.lt *Redakcijos adresas:* **Dainų g. 98-45, LT-78270 Šiauliai.** Tel. 841 454171, el. paštas: kaktavicius@splius.lt Redakcijos nuomonė gali nesutapti su autorių nuomone. Už pateiktus faktus ir teiginius atsako autoriai. Rankraščiai negrąžinami ir nerecenzuojami. Perspausdinti publikacijas ar jų dalį galima tik gavus redakcijos rašytinį sutikimą. *Spausdino* UAB „Neoprintas“, Šarūno g. 12, Šiauliai. Už spaudos kokybę atsako spaustuvė.

„The Lithuanian Nobleman“. Chief editor: Leonas Peleckis-Kaktavičius. Published since 1995 by the Lithuanian Royal Union of Nobility. 1000 copies. Address: LBKS, Žalioji a. 2a, Trakų Vokė, LT-02021 Vilnius, Lithuania. www.lbks.lt Editorial office: Dainų g. 98-45, LT-78270 Šiauliai, Lithuania. Tel. 370 41 454171. Opinions of the authors need not necessarily be that of the editorial office.

© Lietuvos bajoras, 2014 (20)
Leidžiamas nuo 1995 metų

TURINYS

Redaktoriaus skiltis. Dvidešimt „LIETUVOS BAJORO“ ANKETA	/ 1
Dešimt klausimų LBKS vadui Juozui KAMENECKUI	/ 2
MOKSLAS Gintautas STRIŠKA. Lietuvos didikų kunigaikščių rūmai Vilniaus Žemutinėje pilyje. Atgimusi istorija	/ 6
PRAEITIS MİSLĖS Violeta RUTKAUSKIENĖ. Dingusi Lietuvos karalystė Jonas UŽURKA. Duobėtas kelias link istorinės tiesos	/ 15 / 23
GIMINĖS ISTORIJA Viktoras JENCIUS-BUTAUTAS. Užmiršti ir sunaikinti	/ 24
ISTORIJA IR MENAS Kopėčios į dangų? Rašytojo Leono Peleckio-Kaktavičiaus pasikalbėjimas su istorinių paveikslų tapytoju Giedriumi Kazimierėnu Vydas DOLINSKAS. Tarptautinė paroda „Jadvygos Jogailaitės brangenybių skrynūtė. Sėdevras iš Valstybinio Ermitažo rinkinių“	/ 36 / 41
ASMENYBĖS Teresė Nijolė PREIDIENĖ. Kantrybė, viltis, ištikimybė Tėvynei Silvija PELECKIENĖ. Tarnauti žmonių labui	/ 52 / 55
ISTORIJA IR DABARTIS Ramunė HAZIR. Valdovų rūmų muziejus praeitį plačiai atvėrė ateičiai Vilius PURONAS. Jotvingių kryžiaus riterių ordino karavykas Kryžių kalne ir jo brolis Šakynoje Gintarė MACKEVIČIUTĖ. Gruzdžių dvaras	/ 58 / 60 / 64
KNYGOS ALDONA STRUMILAITĖ-ČEPULIENĖ. „Sugrįžimas į Žemaitiją“	/ 68
MES IR PASAULIS Danielis KAMINSKIS. Ką apie madą byloja senosios fotografijos?	/ 70
KULTŪRINIS PAVELDAS Nijolė Marija MILAKNIENĖ. Bajorų virtuvė XIX amžiuje	/ 75
IŠ ARCHYVŲ 1919–1939 metų Lietuvos dvarų ir dvarelių sąrašas	/ 77
[SPŪDŽIAI Artūras Rukas DAUJOTIS. Tvarka ir didingumas	/ 79
LBKS KRONIKA 2013 ir 2014 metai. Parengė Audronė MUSTEIKIENĖ	/ 81
PRO MEMORIA Didingi ir orūs ąžuolai nelūžta	/ 94
SUMMARY	/ 96

Pirmajame viršelyje: GIEDRIUS KAZIMIERĖNAS.
Vytautas, laukiantis karūnos.
Drobė, aliejus, auksas. 250 x 300. 2013.
Fotografavo Jonas Kliučius.

Ketvirtajame viršelyje: GIEDRIUS KAZIMIERĖNAS.
Žalgiris Dies irae (Rūstybės diena).
Drobė, aliejus, auksas, sidabras. 400 x 400. 2013.

ŠIMTAMETĖS TRADICIJOS

www.ruta.lt

Šimtmetį paminėjęs seniausias saldainių fabrikas Lietuvoje dovanoja Jums tarpukario klasiką. Fabriko įkūrėjo Antano Gricevičiaus laikus atmenanti dėžutė – kukli ir autentiška dovana tiems, kas mėgsta ne tik šokoladą, bet vertina ir istoriją. Dėžutė atkurta pagal originalų tarpukario Lietuvoje gyvavusį dizainą.

1913 m. „Rūta“ įkūręs Antanas Gricevičius garsėjo konditerio talentu. XX a. pradžioje Lietuvoje veikė keli konditerijos fabrikai, tačiau „Rūta“ greitai įsitvirtino dėl savo išskirtinio skonio saldainių, kurio receptus kūrė pats A. Gricevičius. Jo talentas tarpukariu buvo įvertintas net keturiais žemės ūkio ir pramonės parodų ir kelių tarptautinių parodų medaliais.

Turbūt įdomu, ar per daugiau nei pusę šimto metų labai pasikeitė saldainių receptūra? Žinoma, keičiasi technologijos, kaičiasi ir receptūros. Tačiau ir šiandien fabrikas „Rūta“ garsėja kaip unikalių receptūrų kūrimo lyderis Lietuvoje ir stengiasi nenutolti nuo įkūrėjo parinktos krypties – gamina natūralius, originalius produktus iš šokolado ir lietuviškų žaliavų.

Šiluma ir jaukumu dvelkiančioje rinkinio dėžutėje sudėti specialiai atrinkti, jau pamėgti įvairių formų ir įdarų šokoladiniai saldainiai: pieninio šokolado saldainiai su karčiojo šokolado kremu įdaru; dekoruoti šokoladiniai saldainiai su kavos kremu įdaru; šokoladiniai saldainiai su pistacijų skonio kremu įdaru; šokoladiniai saldainiai su pasiflorų tyrės ir baltojo šokolado įdaru; šokoladiniai saldainiai su lazdynų riešutų kremu įdaru ir lazdyno riešutais.

Šokoladiniai saldainiai „Retro“. Į „Retro“ saldainių dėžutės dizainą atkartojančią saldainių pakuotę įvynioti šokoladiniai ir pieninio šokolado saldainiai su švelniu marcipaniniu įdaru – tikras atradimas klasikos gerbėjams.

„Rūta“ – 100 metų klasika!

UAB „Rūta“ Tilžės g. 133, LT-76349 Šiauliai, Lietuva (Lithuania)
Tel. + 370 41 52 20 45, el. paštas info@ruta.lt, www.ruta.lt

REDAKTORIAUS SKILTIS

DVIDEŠIMT

Rodos, taip neseniai Lietuvos bajorų draugijos,
veikusios 1928–1940 metais, atkūrimo iniciatoriai ėmėsi žygių draugėn
sukviesti kilmingųjų atžalas, o ėmė ir prabėgo du dešimtmečiai.

Ne vienas tos iškilios dienos – 1994-ųjų balandžio 23-iosios – liudininkas jau iškeliavęs
Anapilin. Ačiū visiems, daugiau ar mažiau nusipelnusiems Lietuvos bajorų karališkajai sąjungai,
pasiskelbusiai Lietuvos bajorų draugijos visų teisių ir pareigų paveldėtoja.

Į pirmąją Sąjungos suvažiavimą, kuris vyko Vilniaus miesto savivaldybės salėje, buvo susirinkę
ne tik Lietuvoje, bet ir Amerikoje, Australijoje, Lenkijoje ir kitose šalyse gyvenantys bajorų
palikuoniai. Ko verti jų proseneliai, seneliai, tėvai, buvo galimybė įsitikinti iš ten veikusios
parodos – sudėtingiausiomis aplinkybėmis išsaugotų senų dokumentų, genealoginių medžių,
giminių herbų, retų fotografijų. Būta daug pakilių ir nuoširdžių kalbų, viešų svajonių,
sumanymų, kuriuos vėliau lydėjo konkretūs, tvirti žingsniai.

Tris šimtus narių pirmaisiais gyvavimo metais turėjusi Lietuvos bajorų karališkoji
sąjunga išaugo daugiau kaip dešimteriojai. O nuveiktų darbų taupyklėje – daug ir didelių
įvykdytų siekių, nusistovėjusių tradicijų. Nemažai ir ateities planų.

Su didele pagarba galima apibūdinti daugelį iš mūsų šviesios draugijos, kurioje ir aukštą
mokslinį laipsnį, vardą ar išskirtines pareigas turintį, ir kuklų tarnautoją, darbininką ar
senjorą suvienija iškilus bajoro vardas. Šalia jo turbūt pats tinkamiausias žodis – garbingas.

Būti garbingu – ir prievolė, ir pareiga. Tuo mūsų Sąjungos nariai ir išskirtiniai.

Belieka pasidžiaugti, kad didžioji dauguma tą dar
protėvių akcentuotą egzaminą laiko nepriekaištingai.

Deja... Būta per praėjusį dvidešimtmetį ir bajorams garbės nedarančių dalykų.

Apie tai užsimenama ir šiame žurnalo numeryje aptariant 2013 metų kroniką:

„Vėl prisimename praėjusių metų įvykius. O jų buvo tikrai daug: spalvingų, gaudžių,
džiaugsmingų ir net nemalonių“. Pats nemaloniausias susijęs, deja,

su buvusiu vadu; pastarųjų metų deguto šaukštas dar ilgai save primins.

Belieka palinkėti Sąjungai, kiekvienam iš mūsų, kad ateinantis dešimtmetis būtų
nuspalvintas tik šviesia, pačia šviesiausia spalva. Būkim!

Leonas Plepiš - Kaktavičius

„LIETUVOS BAJORO“ ANKETA

DEŠIMT KLAUSIMŲ LIETUVOS BAJORŲ KARALIŠKOSIOS SAJUNGOS VADUI JUOZUI KAMENECKUI

Giminės herbas „Pilawa“.

Nė vienas iš ankstesnių vadų neperėmė Sąjungos vairo tokiomis sudėtingomis ir visuomenėje nedviprasmiškai traktuojamomis aplinkybėmis. Galgi nuo jų ir pradėjime – tam, kad visiems mūsų Sąjungos nariams viskas iki galo būtų aišku.

Kiekviena organizacija susieta su tam tikrais pakilimais ir nuosmukiais. Tačiau esamos situacijos atveju susidaro įspūdis, kad LBKS sąmoningai buvo siekiama sunaikinti. Deja, bet buvusios vadovybės vykdyti ir iki šiol tebevykdomi veiksmai tik tokie, kurie veda LBKS į destruktiją ir bankrotą. Šiuos veiksmus pakurstantys ar/ir jiems pritariantys tik gilina krizę. Viso to išdava: šiuo metu LBKS kaip atsakovas dalyvauja keturiuose teisminiuose ginčiuose.

Džiaugiuosi, kad yra principingų bajorų, kurie išlaiko tvirtą poziciją. LBKS – organizacija su giliomis istorinėmis, kultūrinėmis, švietėjiškomis tradicijomis, įpareigota tęsti ir puoselėti mūsų protėvių pradėtą misiją.

Išrinko Jus vadu tryliktą dieną. Nesate prieštaringas?

Tikiu, kad kiekviena diena Žemėje savaip reikšminga ir energetiškai skirtingai ypatinga. Nesureikšminu, kad LBKS Seimas vyko tryliktą dieną. O su tais, kam šis skaičius gali atrodyti svarbus, galiu pasidžiaugti tuo, kad LBKS Seimas 2014 m. balandžio 13 d. sėkmingai užbaigė priešpriešą tarp LBKS vadovybės ir išsirinko visus naujus valdymo organus.

Naujosios pareigos ne tik garbingos, bet ir labai atsakingos, ypač žinant susiklosčiusią situaciją. Išrinkome su viltimi, regis, tos viltys po truputį pildosi?

Galiu į tai retoriškai atsakyti: kas tai yra Bajoro identitetas? Kur ir su kuo mes einame?

Ar esi bajoras, ar bajorų palikuonis, ar priklausai neegzistuojančiam bajorų luomui ar virtualiam bajorų sluoksniui?

Mūsų organizacijoje – apie 4 tūkstančius legitimuotų bajorų. Skirtingi žmonės, skirtingos asmenybės, skirtingi požiūriai į aktyvumą ir buvimo kartu po LBKS vėliava. Tačiau mus visus jungia bendros vertybės. Tikiu, kad esame ištikimi pagrindinei iš jų – mūsų obalsiui *Tiesa, Garbė, Orumas*.

Tam, kad tos vertybės būtų paremtos ne lozungais, bet konkrečiais darbais, su LBKS Senato palaiminimu paskyrėme keturis Vado pavaduotojus – Kultūros, Teisės, Jaunimo ir Užsienio reikalams.

Iš keturių teisminių ginčų vieną jau baigėme taikos sutartimi. Siekdami išsaugoti LBKS Orumą ir Garbę, turėtume, su kuo įmanoma, taikiai susitarti, o iš kitų, siekiant tiesos ir įrodžius teismo keliu kaltumą, išieškoti tiek, kiek priklauso, už padarytą žalą. Šiuo metu esame teisiniame kelyje, kuris juda į priekį (yra likę trys teisinių ginčų procesai). Visiems skeptikams LBKS vardu noriu pasakyti labai aiškią žinią: mūsų organizacijos laidotuviams mes tikrai nesiruošiamo, esame tam, kad savo vaikų vaikams paliktume tai, kas buvo kuriama iš kartos į kartą. Šioje vietoje noriu pacituoti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino laišką popiežiui, Hanzos pirkliais ir pranciškonų bei dominikonų vienuoliams: „Pirmiau geležis pavirs į vašką, o vanduo į plieną, nei mes atšauksime mūsų ištartą žodį“.

Šalia iškilmingų inauguracinių renginių dėmesio susilaukė ir įdomūs pasiūlymai atgaivinti gerokai priblėsusią veiklą. Prašom apie tai papasakoti plačiau.

Pažadink savyje bajorą! Tai, kad neužtenka vien nešioti savo švarko atlape LBKS sąjungos nario ženklelį ar turėti kitas regalias – faktas. Pats laikas pabusti, pakilti iš pasyvaus stebėtojo rolės, ir tai yra mano raginimas ne tik jauniems bajorams. Nors būtent su jais visų pirma norėčiau pradėti aktyvią ir plačią veiklą. Todėl be tradicinių veiklų – legitimacijos, istorinio ir kultūrinio paveldo puoselėjimo ypatingai noriu atkreipti dėmesį į pažangių bajorų tradicijų išsaugojimą ir skleidimą visuomenėje. LDK laikais taikiai sugyveno galybė tautų, nebuvo persekiojama dėl tautybės ar įsitikinimų, šalia išskirtinės tolerancijos ir meno sugyventi klestėjo analogų neturinti pilietinė visuomenė su savo laisvės ir demokratijos tradicijomis. Visi bajorai galėjo rinkti ir būti renkami į Seimą ar pretenduoti į Valdovo sostą. Tik paskutinįjį šimtmetį buvo pamiršta geriausia, ką LDK palikimas galėjo duoti, tai – laisvės, demokratijos, pilietiškumo, kultūrų sugyvenimo ir tolerancijos tradicijos. Ir nebūtinai

LBKS Vadas Juozas Kameneckas.

valstybės lygyje, bet ir buitiniame gyvenime. Todėl labai rimtai kalbame apie švietėjiško bajorų universiteto kūrimą, – ne tik patirties kaupimui, apibendrinimui ir analizei, bet ir jos skleidimui.

Kita kryptis – pilietinių iniciatyvų skatinimas. Turėtume dalyvauti valstybės valdymo ir miestų savivaldos struktūrose, glaudžiau bendradarbiauti su patriotinėmis – istoriškai su bajorija susijusiomis organizacijomis (Krašto apsaugos ministerija, Šaulių ir Skautų sąjungomis, Karininkų Ramovė ir pan.).

Nors Sąjungoje nesate naujokas, net kurį laiką buvote LBKS vado pavaduotoju užsienio reikalams, norėtumėte susipažinti arčiau. Iš kokios giminės esate kilęs, kokie protėviai daugiausia nusipelnę Lietuvai ir kuo? Koks giminės herbas?

Dar 1390 m. riteris Klemensas iš Maskorževo (h. *Pilawa*) gynė Vilnių nuo kryžiuočių. Apgynė. Už nuopelnus karalius Jogaila apdovanojo jį Kamienieco pilimi. Galima tiksliai įvardinti Kamieniecki pavardės atsiradimą – 1407 m. karaliaus pakancleris Klemensas iš Maskorževskio tampa Klemensu Kamieniecki.

LBKS vado rinkimai. Pasisako Juozas Kameneckas, pirmininkauja bajorai Kęstutis Ignatavičius, Donatas Balčiauskas, Virgilijus Vaitiekūnas, Mindaugas Sadauskas.

LDK laikais Mikolajus Kamieniecki – pirmasis didysis karūnos etmonas (1500–1515 m.), kuris kartu su LDK etmonu Konstantinu Ostragiškiu sumušė 4 kartus didesnę totorių kariuomenę. Mūsų atšakoje – Lvovo kaštelionas. Giminėje – 1812 m. pagarsėjęs generolas Liudvikas Kamieniecki. Lietuvoje, Alytaus apskrityje Alovos dvare, mes nuo 1820 m. Niekam nepatiko carinė Rusija: bajoraitis Adomas Kamieniecki, 1863 m. sukilimo dalyvis, ištremtas į Sibirą, kaip ir kunigas Vladislavas Kamieniecki. Informacija kaupiama po truputį.

Neabejodamas 1989 m. išitraukiau į Sąjūdžio veiklą. 1990 m. balandžio 24 d. buvau išrinktas į pirmąją atkurto Lietuvos Kauno miesto Tarybą. Buvau išrinktas dar kelioms kadencijoms, teko dirbti ir Kauno miesto mero pavaduotoju.

Kokiomis aplinkybėmis sužinojote apie giminės bajorystę? Ar kilmingos šaknys sovietmečiu ne-trukdė siekiant aukštesnio išsilavinimo?

Trukdė, man net nežinant. Tik po tėtės Vladislovo Kamenecko mirties 2005 m. galėjome daugiau sužinoti apie jo tremtį. Tėtis kalbėjo apie bajorystę, tačiau jau labai atsargiai. Dirbant Kauno Radijo matavimų technikos mokslinių tyrimų institute man buvo ribojama

prieiga prie slaptų dokumentų. Tai tiesiogiai buvo susiję ir su galimybėmis užimti aukštesnes pareigas.

Ar namuose daug bajoriškos atributikos? Kokie įpročiai nusistovėję šeimoje? Kas ją sudaro?

Prie tradiciškos bajorų atributikos – herbo, akto, vėliavos, LBKS senatoriaus kaklajuostės prisidėjo inauguracijos metu padovanotas, kunigo Astijaus pašventintas LBKS Vado Kardas, primenantis, jog esi atsakingas kovoje už Tiesą, Garbę, Orumą.

Su žmona Vaida auginame dukteris Gabiją Joaną (8 m.), Austėją (6 m.), ir Aušrinę Mariją (4 m.). Sūnūs Justinas ir Jurgis (LBKS senatorius) bei dukra Julija jau suaugę, įgiję profesijas.

Turiu du vyresnius brolius – Kritijoną, Krizantą ir seserį Ritą Kameneckaitę-Ambrozaitienę. Lietuvos bajorų karališkojoje sąjungoje – 23 Kameneckai. Turime tradiciją pastoviai susitikti.

Kokia Jūsų mokslinio darbo tema? Kas ją apsprendė?

Dabar dirbu miesto ekologijos srityje. Tai susiję su aplinkos bei sveikatos tyrimais. Kauno Vytauto Didžiojo universitete dirbdamas docentu paruošiau ir dėstau aplinkos apsaugos organizavimo magistrantams Urbanistinės ekologijos kursą.

Daug dėmesio esate paskyręs Kauno miesto aplinkos kokybės tyrimams. Ką pavyko įrodyti, pakeisti?

Mes vykdome automatizuotos oro kokybės tyrimus. Tai tiesiogiai susiję su oro kokybės valdymu. Anksčiau trūko duomenų, nuo ko ta tarša priklauso. Dabar yra identifikuoti mobilūs, stacionarūs (įmonių bei individualių namų) taršos šaltiniai, nustatyta taršos priklausomybė nuo meteorologinių sąlygų. Todėl yra paprasčiau savivaldybėje ruošti oro taršos mažinimo programas bei matavimų pagalba vertinti jų efektyvumą.

Dalyvaujate ir kilmingųjų susivienijimo „LDK atmintis“ veikloje, 2014 m. vasario 9 d. Lietuvos kariuomenės Kauno įgulos karininkų ramovėje įvykusio Čekijos šv. Vaitiekaus (Adalberto) riterių ordino Lietuvos komandos susirinkime „Riterių diena“ buvote priimtas į ordiną, suteikiant riterio titulą. Ką Jums toji papildoma veikla ir apdovanojimai reiškia? Ar ir kitiems bajorams rekomenduotumėte savo laiką ir sugebėjimus skirti ne tik Sąjungai?

Pagrindinė idėja – dirbti visoms kilmingųjų organizacijoms kartu. Istorinis, kultūrinis ir švietėjiškasis paveldas, mūsų protėvių idealai visus mus labiau sieja nei skiria.

Pirmoje eilėje iš kairės – Aušrinė Marija, Austėja, Gabija Joana Kameneckaitės, antroje – Vaida ir Juozas Kameneckai, trečioje – Justinas Kameneckas, Julija Kameneckaitė, Jurgis Kameneckas.

Pirmoje eilėje iš kairės – Vado pavaduotojas užsienio reikalams Marius Kaubrys, Vado pavaduotojas teisės reikalams Antanas Sirtautas, Vadas Juozas Kameneckas, Vado pavaduotoja jaunimo reikalams Aistė Grybauskienė. Antroje eilėje iš kairės – Vado pavaduotojas kultūros reikalams Perlis Vaisieta, LBKS Kancleris Algirdas Verbickas, LBKS Maršalka Mindaugas Sadauskas.

karališkųjų šeimų atstovams ir šalių prezidentams. Tenka apgailestauti, kad statytojai nesugebėjo laiku užbaigti darbų. Tačiau nuo tada galima skaičiuoti pirmuosius atgimusių rūmų žingsnius.

Šiame straipsnyje aptariami istoriniai įvykiai, vykę Vilniaus Aukštutinėje ir Žemutinėje pilyse bei jų teritorijoje rūmams nustojus gyvuoti, pasakojama, kokiomis aplinkybėmis gimė atkūrimo idėja, šios minties kelias ir įgyvendinimo variantai.

Vilniaus pirmojo paminėjimo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino (1316–1341) laiškuose 1323 m. data yra Vilniaus pilių ir miesto istorijos pradžia. Atokiau nuo pagrindinių didžiųjų prekybos kelių, gražioje ir gynybai patogioje erdvėje įsikūrusi Lietuvos sostinė tampa vieta, į kurią, siekdami užimti sostą, dairosi savi kunigaikščiai, ją savo tikslu laiko ir tuometės valstybės priešai – Vokiečių ordino riteriai ir misionieriai. Galime teigti, kad Vilniaus pilys paveldėjo jau II tūkstantmečio pradžioje susiformavusį lietuvių genčių teritorijos, kaip ekonomikos, prekybos ir kulto centro, vaidmenį. Vilniaus virtimo sostine klausimą nagrinėjęs archeologas profesorius Albinas Kuncevičius mano, kad Vilniaus pilys sostine neabejotinai tampa pasibaigus Traidenio (1269–1282) valdymo laikotarpiui [1]. Archeologiniai duomenys byloja, kad Vilniaus pilies vietoje jau XIII a. antroje pusėje buvo intensyviai gyvenama, stovėjo mediniai pastatai [2], ant Pilies kalno būta medinės pilies, o XIV a. pradžioje bent jau dalis Žemutinės pilies apjuosta mūrine gynybine siena su bokštais [3]. Greičiausiai krašte dominavusi ir ypatingą statusą turėjusi pilis jau XIV a. pradžioje buvo aukščiausios kunigaikščių ir dvasininkų valdžios simbolis. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino laiškuose Vilnius – jau rezidencinis miestas su jame stovinčia bažnyčia. Pakrikštijus Lietuvą 1387 m. Vilnius tapo ir pagrindiniu naujosios religijos centru.

XV, XVI ir XVII a. pirmoje pusėje Vilniaus vaidmuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyvenime buvo plačiai nagrinėjamas įvairiais istorijos rakursais, Vilniaus Žemutinė pilis tuomet išgyveno savo aukso amžių. Po XVII a. viduryje vykusio karo su Maskva, kai Vilniaus miestas ir pilys 1655–1661 m. buvo užimti maskvėnų ir kazokų, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai buvo apiplėšti ir apgriauti. Atgavus Vilniaus pilis rūpintasi, kad rūmai nesugriūtų, tačiau kaip valdovų rezidavimo vieta jie buvo nebetinkami. Atvykę valdovai su palyda apsigyvendavo privačiuose rūmuose, o atskirais atvejais ir turtingesnių miestiečių namuose [4]. Beveik tuoj po karo – jau 1666 m. Jonas Kazimieras Vaza ir 1670 m. Mykolas Kaributas Višnioveckis ketino restauruoti sugriautus

MOKSLAS

Gintautas STRIŠKA

LIETUVOS DIDŽIŲJŲ KUNIGAİKŠČIŲ RŪMAI VILNIAUS ŽEMUTINĖJE PILYJE. ATGIMUSI ISTORIJA

Vilniaus Žemutinė pilis pastaraisiais metais sulaukia itin didelio visuomenės dėmesio. Jau dešimtmetį trunkantys Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų (vadinamų Valdovų rūmais) atkūrimo darbai ir apie dvidešimt metų vykstantys archeologiniai tyrimai nepaliko abejingų – vieni palaiko atkūrimą, kiti, jau stovint atkurtai rezidencijai, tam dar prieštarauja ir norėtų viską daryti kitaip arba net pradėti iš pradžių. 2009 m. sausio 1 d. įsteigus Nacionalinį muziejų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmus, šios istorinės rezidencijos gyvenimas tarsi iš naujo atgimė. Viena muziejaus užduočių – pristatyti rūmų praeitį: įrengti ekspozicijas, maksimaliai atkurti rūmų interjero išvaizdą ir tinkamai prižiūrėti autentiškas rūmų liekanas. 2009 m. liepos 6 d. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai buvo atidaryti, tiesa, tik simboliškai, dalyvaujant

Vilniaus gotikinė katedra ir gotikiniai Valdovų rūmai (idėjos autorius A.Vaičekas, D.Galinio maketai pagal natūros tyrimais pagrįstą N. Kitkausko rekonstrukciją), 2009 m.

rūmus Vilniuje, tai užfiksuota Lietuvos Metrikoje [5]. XVIII a. Lietuvos pavietų seimeliai taip pat nuolat reikalaudavo, kad valdovas reziduotų Vilniaus pilyje ir siekė, kad būtų atstatyta valdovo rezidencija, net ketino kiekvienam Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyvenamajam kiemui skirti 10 auksinų vienkartinį mokesť [6].

Kadangi valdovas nerezidavo Vilniuje, XVII a. antroje pusėje šio miesto reikšmė menko. Vis didesnę svarbą įgijo ir ilgainiui antrąją pagal reikšmingumą valdovo rezidencija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje tapo Stepono Batoro ant Vytauto pilies pamatų XVI a. pabaigoje perstatyta Gardino pilis. Nuo 1673 m. Gardine vykdavo Abiejų Tautų Respublikos Seimo susirinkimai, o 1726 m. Seimo sprendimu 1736–1740 m. statoma naujoji valdovo rezidencija [7]. Tai iš esmės nulėmė, kad Vilniaus rūmai nyko, buvo nebenaudojami ir nebeatstatomi, tačiau Vilnius tuomečių Abiejų Tautų Respublikos įstatymų prilygintas Varšuvai ir laikytas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostine.

Po XVII a. vidurio karo keliasdešimt metų rūmai nebebuvo naudojami. Tyrinėdamas rūmų apgyvendinimo klausimą, istorikas Stasys Samalavičius aptiko, kad 1699 m. jau keletas miesto gyventojų buvo išsinuomoję patalpas ir gyveno rūmų pastate, tačiau patikimų ir tikslių duomenų apie nuolatinius gyventojus XVIII a. pirmoje pusėje nėra. Tik 1766 m. Seimas Vilniaus vaivada

nurodė rūmų pastatus naudoti visuomenės reikmėms. Šis nutarimas ne tik įteisino, bet ir paspartino miestiečių apgyvendinimą rūmuose [8].

Po 1795 m. įvykusio trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo Vilnius tapo vienos iš Rusijos gubernijų centru. Naujoji valdžia visomis priemonėmis stengėsi įsitvirtinti krašte, skyrė lojalius valdininkus, bandė įteisinti savo buvimą šiose žemėse sau naudinga linkme interpretuodama šalies praeitį ir ieškodama slaviškų šaknų. Carinė administracija, bandydama keisti krašto gyventojų mąstyseną, šalinti buvusios valstybės karinės galios požymius, pradėjo naikinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ekonominę, kultūrinę lygį bei valstybingumą liudijančius statinius. 1799 m. Lietuvos krašto gubernatorius Ivanas Fryzelis priėmė nutarimą ir pavedė Kremenčiugo pirkliui Moisiejui Sluckiui išardyti Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmus. Per keletą metų iš rūmų belikę griuvėsiai, tik rytinio korpuso vietoje, panaudojant išlikusias rūmų dalis ir pamatus, sienas bei pertvaras, pastatytas dviejų aukštų gyvenamasis namas, priklausęs pirkliui Abraomui Šliosbergui (Abraham Schlossberg). Kitų korpusų vietoje susiformavo erdvi aikštė; jos pietinėje dalyje įrengta prekyvietė su medinėmis krautuvėlėmis. Likusi tuščia aikštės dalis buvo naudojama kariuomenės apžiūroms vykdyti.

Daugelis istorijos tyrinėtojų mano, kad rūmai griauti

kaip valstybingumo simbolis, kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didybę ir praeitį menanti institucija. Kiti teigia, kad rezidencijos būklė buvo avarinė ir todėl priimtas sprendimas griauti. Greičiausiai abu veiksniai nulėmė tai, kad rūmų greičiau neliktų. Kad rezidencija buvo apirusi, užfiksuota ne viename dokumente, taip pat greičiausiai dėl prastos pastato stogų būklės rūmų trečiasis aukštas buvo iš esmės neapgyvendintas. Tačiau, atsižvelgę ir į kitus griovimo darbus, kai kartu su svarbiausia valstybės rezidencija beveik tuo pat metu (1802–1807) buvo nugriauti Radvilų rūmai (Vilniaus gatvėje), apleisti Boguslavo Radvilos rūmai prie Neries, rūmai prie Pranciškonų vienuolyno Trakų gatvėje, Jonušo Radvilos rezidencija už miesto sienos Vilniaus vartų, miesto gynybinė siena [9], galime teigti, kad valstybingumo ir jo veikėjų atminimo naikinimas buvo kryptingas. Taigi, griauinant (kad ir apleistus) rūmus, buvo sunaikinta Vilniaus istorijos dalis, pakeistas istorinis senojo miesto veidas.

Nugriovus Vilniaus Žemutinės pilies Lietuvos didikų kunigaikščių rūmus, XIX a. pradžioje beveik visa pilių teritorija atiteko Rusijos karinės administracijos žinion. Senojo arsenalo pastatai ir A. Šliosbergo gyvenamasis namas dar prieš sukilimą buvo pritaikyti kareivinėms, karininkų butams. Po 1831 m. sukilimo caras nurodo Vilniuje įrengti tvirtovę. Įsakyta nugriauti Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje dar tebestovėjusius pastatus – Pilies vartus, Vyriausiąją teisimą, mūrines krautuves, Pilies ir žemės teismo rūmus bei kitus smulkesnius pastatus. Į gynybinę sistemą buvo norima įtraukti arba nugriauti ir Vilniaus katedrą, tačiau, siekdamas išvengti neramumų katalikiškame krašte, tam pasipriešino pats caras Nikolajus I. Tobulėjant artilerijai įtvirtinimų strateginė reikšmė buvo abejotina, nes net Rusijos imperijos karininkai teigė, kad dėl Vilniaus reljefo sąlygų tvirtovė negalėtų apginti miesto [10]. Atrodo, kad tvirtovės paskirtis buvo daugiau simbolinė, Pilies kalne kaip dominavimo simbolis buvo iškelta Rusijos imperijos vėliava. Caro karinė įgula Vilniaus Aukštutinės ir Žemutinės pilių teritorijoje šeiminkavo iki 1878–1884 m., kai tvirtovė buvo panaikinta, pylimai nulyginti, miestui sugrąžintas parkas. Įrengiant karinę citadelę Vilniaus pilių teritorijoje buvo sunaikintas beveik visas Žemutinės pilies architektūrinis ansamblis. Kasant gynybinį griovį (fosą) sunaikinta ir dalis kultūrinio sluoksnio. Tačiau, kita vertus, ilgas dešimtmečius uždara teritorija nebuvo užstatyta ir urbanizuota (11), kartu su „minimaliais“ nuostoliais išsaugotas archeologinis paveldas.

Sugriovus rezidencinius Lietuvos didikų kunigaikščių rūmus, o vėliau ir beveik visos Žemutinės pilies pastatus, istorinę praeitį simbolizavo Aukštutinės pilies liekanos. Tik jos, nors ir apirusios, liko stovėti virš žemės ir buvo matomos iki mūsų laikų. Aukštutinės pilies pietvakarių gynybinis bokštas ilgainiui tapo pagrindiniu Vilniaus simboliu. Tarpukario laikotarpiu (XX a. pirmoje pusėje) įvairiose iliustracijose „Gedimino“ pilis buvo Vilniaus lietuviškumo ir viso Vilniaus simbolis, o po Antrojo pasaulinio karo šis miestas (o užsienyje greičiausiai ir visa Lietuva) būdavo atpažįstamas iš Pilies kalno vakarinio bokšto („Gedimino“ pilies) vaizdo arba silueto. Aukštutinės pilies, kaip buvusio valstybingumo simbolio, dominavimas įprasmintas 1919 m. sausio 1 d., kai, atkūrus Lietuvos valstybę pirmą kartą, Gedimino pilies bokšte buvo iškelta Lietuvos vėliava. Vėliava iškelta ir atgavus Vilnių (1939 m. spalio 29 d.) bei prasidėjus Lietuvos tautiniam atgimimui (1988 m. spalio 7 d.). Galima teigti, kad Vilniaus Aukštutinė pilis beveik 200 metų išlaikė visuomenės ryšį su buvusia pilies, miesto ir visos valstybės istorija.

XIX a. pabaigoje miestui iš karinės įgulos atgavus dalį Vilniaus pilių teritorijos, 1884 m. leista lankytis ir Pilies kalne. Vis dažniau vietinė spauda keldavo žmonių susidomėjimą publikuodama įvairias žinutes apie atkasamą senieną. Vilniaus pilių vaizdai, kaip pagrindinis miesto akcentas, vis dažniau patekdavo ir į fotografų objektyvą. Greičiausiai XIX a. antrą pusę–XX a. pradžią galima įvardyti kaip susidomėjimo senienomis periodą, kai buvo atliekami ir pirmieji paminklosaugos darbai. Be abejo, tvarkymo darbai daugiausia koncentravosi į dar stovinčios Aukštutinės pilies išsaugojimą. Pirmieji bokšto pamatų ir rūmų sienų pamatų įtvirtinimai cementu užfiksuoti 1887–1888 metais [12]. Tai, kad buvo atliekami šie darbai, rodo besiformuojanti visuomenės požiūris į paveldą. 1895 m. rudenį iš Sereikiškių parko pusės įrengus taką į Aukštutinę pilį [13], pagrindinis miesto istorinis simbolis atgijo, padaugėjo lankytojų. Matyt, jų buvo nemažai, nes, bandant apriboti lankytojų kiekį, užėjimą į Pilies kalną buvo imamas net nedidelis mokestis [14]. Remiantis įėjimo mokestį rinkusios Sodų komisijos 1896 m. ataskaita, neskaičiuojant mokinių ir vaikų (jiems įėjimas buvo nemokamas), kalną aplankė 36 900 žmonių. Grafas Antanas Tiškevičius 1901 m. Aukštutinės pilies bokšte įrengė kavinę, taip pritraukdamas dar daugiau lankytojų [15].

Jau nuo XIX a. vidurio tuometėje Lietuvos teritorijoje pradėti ir archeologiniai tyrinėjimai. Vilniaus pilys dar nebuvo sistemingai kasinėjamos, tačiau 1853 m.

tyrinėtojų–archeologų dėmesio viena pirmųjų tarp pilių sulaukė Lietuvos didikų kunigaikščio Žygimanto Augusto vasaros rezidencija Viršupyje [16]. Kultūros ir mokslo veikėjas, archeologas ir istorikas Adomas Honoris Kirkoras (Adam Honory Kirkor), kuris laikomas viduramžių archeologijos pradininku Lietuvoje [17], Viršupyje aptiko kelių statinių pamatus bei langų vietas, keletą krosnies koklių su rozetės ir gėlių ornamentu, vieną koklį, kaip manė tyrėjas, su Žygimanto Senojo atvaizdu, keletą monetų [18]. Šie ir kiti radiniai buvo perduoti 1855 m. Vilniuje įsteigiamam Senienų muziejui, kuris taip pat kėlė nemažą susidomėjimą senienomis, krašto praeimi. 1893 m. Vilniuje vykęs Devintasis rusų archeologų suvažiavimas vėl siekė aktualinti praeitį ir jos tyrimus, surengta senienų parodų, išleista leidinių. Platus mokslininkų būrys turėjo galimybę susipažinti ne tik su archeologijos paminklais, bet ir su krašto istorija bei kalba [19]. Tuomet jau pradėti vertinti Rusijos imperijos pakraščiuose buvę Europos architektūros paminklai, imtasi aktyvesnės jų apsaugos. Vilniuje vykusiame suvažiavime buvo skatinama aktyviau tyrinėti ir viduramžių epochos objektus. Vasilijus Vasilevskis, suvažiavimo metu skaitydamas pranešimą „Kur buvo Vilniaus Kreivoji pilis“, pilį lokalizavo Bokšto g. rajone ir taip sukėlė naujų diskusijų Vilniaus pilių klausimu.

Vilniaus Žemutinė pilis XIX a. buvo benueinanti į užmarštį. Uždara įgulos teritorija, nugriauti Žemutinės pilies pastatai, išlygintos Katedros aikštės vaizdas užaugino ne vieną naują vilniečių kartą, kurios atmintyje šių relikto jau nebebuvo. Tačiau per visą XIX a. ir XX a. pradžioje Vilniaus pilių komplekso su jau nebeegzistavusiais Lietuvos didikų kunigaikščių rūmais, kaip itin svarbiu simboliu, atminimas vis dar gyvavo dailininkų romantikų kūryboje – Pietro de Rosio (Pietro de Rossi), Karolio Račinskio (Karol Raczyński), Juozapo Jurgio Ozemblovskio (Józef Jerzy Oziembłowski), Marcelio Januševičiaus (Marceli Januszewicz), Juozapo Kamarausko darbuose.

Vilniaus Aukštutinės ir Žemutinės pilių teritoriją buvo stengiamasi įtraukti į miesto gyvenimą. Įrengtas skveras, sodinama medžių, o siekiant nuolat pabrėžti naujų šeiminkų valdžią, Katedros aplinkoje 1900–1903 m. pastatomas rusų poeto Aleksandro Puškino biustas ir Rusijos imperijos valdžios simbolis – carės Jekaterinos II paminklas. Bandant įrengti carės paminklo pamatus, buvo iškasta gili duobė, kurioje aptiktas ankstesnis akmenų grindinys, taip pat griuvenų, ankstyvesnių medinių pastatų liekanų. Katedros aikštėje suformuotas peizažinio plano skveras, kuris kartu su paminklu

visiškai pakeitė buvusios tankiai užstatytos Žemutinės pilies erdvės vaizdą. Aptikti radiniai ir vykę darbai buvo aptarti spaudoje [20]. Nors šių darbų negalima vadinti archeologiniais tyrinėjimais, tačiau jie keldavo žmonių susidomėjimą. Panašiai atsitiko ir 1908 m. Senojo arsenalo kieme bandant įrengti pamatus mūriniam pastatui (dabar Lietuvos nacionalinio muziejaus biblioteka). Buvo atkastas nemažas plotas, kuriame aptikta žmonių griaučių, architektūrinių detalių, koklių ir kitų radinių. Šioje vietoje dirbo paprasti darbininkai, archeologinės priežiūros arba tyrimų niekas nevykdė, tačiau, pasklidus žiniai apie radinius, darbų apžiūrėti atvykęs Aleksandras Milovidovas juos kiek plačiau aprašė [21].

XX a. pradžioje jau buvo susiformavęs su pamin-klosauga susijęs visuomenės požiūris dėl Aukštutinės ir Žemutinės pilių teritorijos likimo, iš esmės buvo kovoje dėl pilių komplekso (tiesa, apimančio daugiau Aukštutinę pilį) išsaugojimo. Didelio visuomenės pasipriešinimo sulaukė 1911 m. parengtas projektas, numatantis Pilies kalne įrengti vandens rezervuarą. Šis įrenginys neabejotinai būtų subjaurojęs Aukštutinės pilies architektūrą ir sunaikinęs aikštės kultūrinį sluoksnį. Tuomet Lietuvių mokslo draugija su Jonu Basanavičiumi priešakyje aktyviai priešinosi, kad nebūtų suniokotas paminklas. Draugija Vilniaus miesto tarybai pareiškė protestą, parengė ir įvairioms institucijoms išsiuntinėjo pranešimą, kuriame buvo atskleista Aukštutinės pilies istorinė ir architektūrinė reikšmė. Protestą dėl istorinio paminklo naikinimo reiškė ir Vilniaus mokslo bičiulių draugija, vienijusi lenkų tautybės inteligentus [22]. Pastangos nenuėjo veltui, ir šis projektas nebuvo įgyvendintas.

XX a. pradžioje ir po Pirmojo pasaulinio karo per Žemutinės pilies teritoriją tiesiant kanalizacijos sistemą būdavo aptinkama mūrinių pastatų likučių, kuriais susidomėjo Stepono Batoro universiteto (Vilniuje) profesorius Juliusas Klosas (Juliusz Kłos). Jis vadovavo daugybei darbų Aukštutinės ir Žemutinės pilių teritorijoje. 1930 m. pradėję smarkiai irti Aukštutinės pilies griuvėsiai ir 1931 m. potvynis sukėlė naują paminklosaugos specialistų susidomėjimo bangą. Po potvynio ant netvirto grunto pastatyti Vilniaus katedros pamatai ėmė trūkinėti. Katedros gelbėjimo darbai atnešė didelių atradimų. Buvo aptikti karališkosios giminės atstovų palaikai, Vilniaus katedros ankstesnių etapų mūrai. Spėjama, kad, atliekant Vilniaus katedros tyrimus, buvo rasti ir Lietuvos didikų kunigaikščio Vytauto palaikai. Šio asmens kapas – tai tarsi dar vienas simbolis. Jo paieškos tęsiasi ne vieną dešimtmetį. Katedrą tyrinėjęs habil. dr. Vytautas

Urbanavičius spėja, kad Lietuvos didžiojo kunigaikščio palaikai rasti 1931 m. greta kitų karališkojoje kriptoje, tačiau apie tai buvo nutylėta [23].

1930 m., minint Vytauto Didžiojo 500-ąsias mirties metines, imtasi tvarkyti Aukštutinės pilies liekanas – nugriautas caro laikų medinis antstatas virš pietvakarių (Gedimino) bokšto, atstatytas trečiasis aukštas, įrengta apžvalgos aikštelė. 1930–1936 m., vadovaujant Stanislavui Lorencui (Stanisław Lorentz), buvo atkastos pietinio bokšto pamatų liekanos, o 1939 m. atliekant archeologinius tyrinėjimus atkastas šiaurinis gynybinis bokštas, dar kartą konservuota gynybinė siena ir mūrai. Darbams vadovavo Helena Cehak-Holubovičova (Helena Cehak-Holubowiczowa) ir Vladimiras Holubovičius (Włodzimierz Holubowicz) [24].

Buvo atliekami Vilniaus katedros remonto darbai, kartu 1938–1939 m. pradėta tvarkyti Katedros aikštę, tuo metu buvo vykdomi ir nedidelės apimties archeologiniai tyrimai. Netrukus po Antrojo pasaulinio karo Žemutinės pilies teritorijoje stovėjusiuose pastatuose įsikūrė įvairios organizacijos. Naujasis arsenalas atiteko Lietuvos (TSR) istorijos ir etnografijos muziejui, Katedra – Lietuvos dailės muziejui, Senojo arsenalo korpusų vietoje stovėjusiuose pastatuose kurį laiką gyveno kariškiai su šeimomis. Ant Valdovų rūmų rytinio korpuso pamatų A. Šliosbergo statytame ir caro kariuomenės ne kartą perstatytame name įsikūrė Respublikiniai pionierių rūmai.

Po karo pradėjus sugriauto Vilniaus tvarkymo darbus, iš miesto kvartalų buvo šalinamos griuvenos, tiesiamos komunikacijos. Viduramžių objektai tuomet nelaikyti archeologinių tyrimų vertais paminklais, todėl daugelis inžinerinių darbų vykdavo nežinant tyrinėtojams – nutiesta ne viena elektros kabelio, vandentiekio bei kanalizacijos linija. Lietuvos istorijos institutas pradėjo tyrinėti Vilniaus Žemutinės pilies Sereikiškių parką ir pilies teritorijoje, greta Senojo arsenalo vakarinio korpuso, stovėjusių šv. Onos ir šv. Barboros bažnyčių liekanas. Tais metais atkastas Žemutinės pilies gynybinės sienos pietryčių dalies fragmentas, kasinėta karališkojo malūno aplinkoje, Pilies kalno šiaurinės papėdės prieigose aptikta Senojo arsenalo ir bažnyčių mūrų likučių. Šiuos tyrimus laikytume Žemutinės pilies mokslinių tyrimų pradžia.

1964 m. į tuomečius Pionierių rūmus (buvusį A. Šliosbergo namą) bei Istorijos ir etnografijos muziejaus pastatą (dabar Lietuvos nacionalinis muziejus) tiesiant šilumos trasą, kuri kirto didesnę dalį Žemutinės pilies teritorijos, buvo aptikta Pilies gynybinės sienos, Lietuvos vyriausiojo Tribunolo rūmų, Valdovų rūmų vakarinio korpuso, ankstyvosios pilies gynybinės sistemos mūrų

liekanų. Jos padėjo siek tiek patikslinti iš piešinių ir kelių planų žinotą, tačiau niekuomet iki galo nenustatytą pilies pastatų lokalizaciją. Pastebėta, kad po žeme yra nemažai išlikusių pastatų liekanų ir radinių. Iš esmės netikėčiau buvo ankstyvesni negu XVI a. radiniai ir mūrų liekanos, kurios papildė iki tol žinomas rašytines žinias apie Žemutinę pilį, o ypač apie jos mūrų raidą.

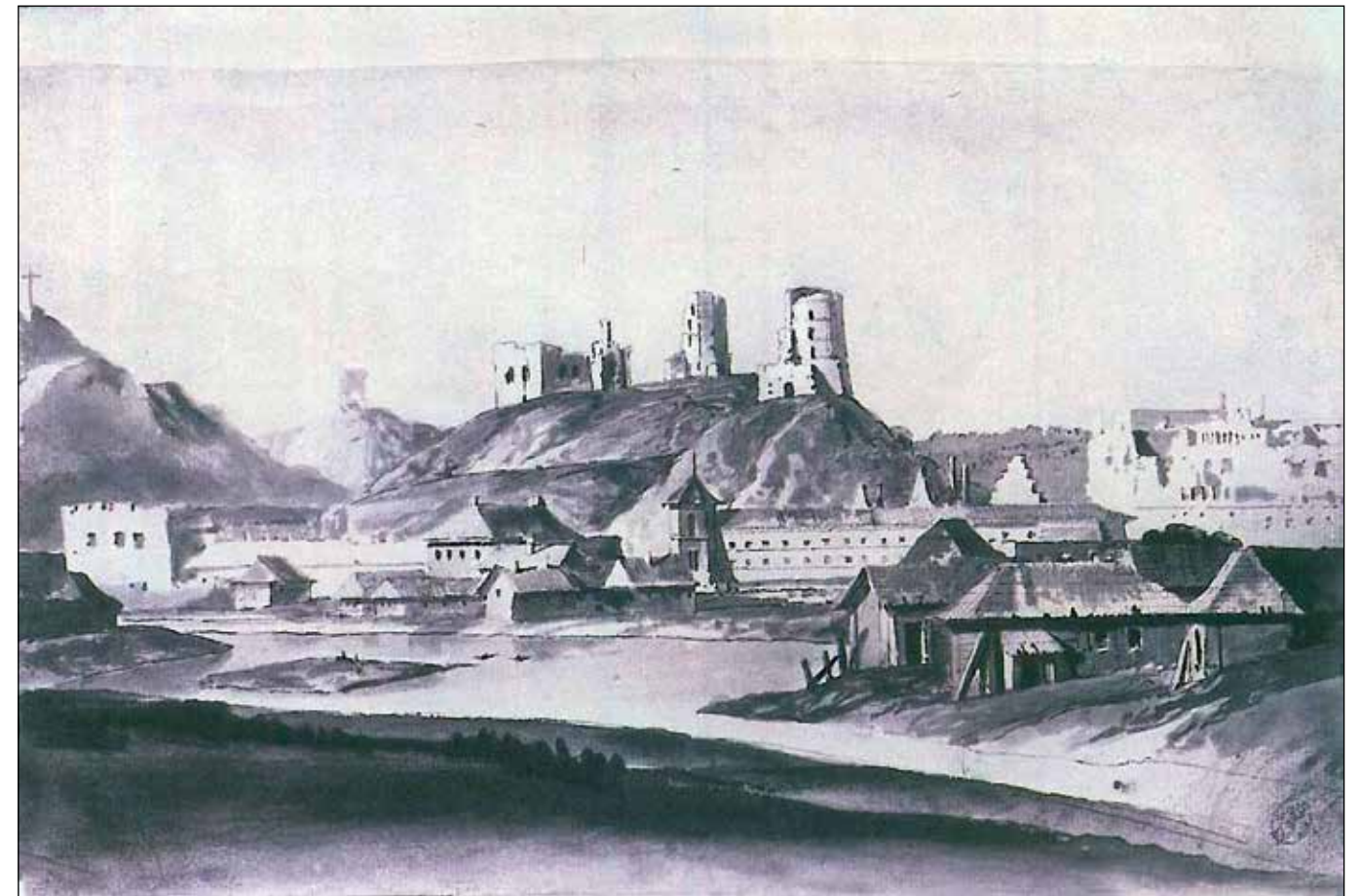
1983 m. paskelbus konkursą suprojektuoti Vilniuje nacionalinės galerijos pastatą, netikėtai pradėtos svarstyti galimybės atkurti Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmus. Šiame konkurse dalyvavo 24 architektų kolektyvai. Buvo pasiūlyta galeriją įrengti Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmuose ir pristatytas pirmasis atkūrimo projektas. Projektas visuomenėje sutiktas entuziastingai, tačiau buvo per drąsus ir neatitiko to meto politinių recenzentų „reikalavimų“ [25].

Vilniaus katedroje (tuomet – Paveikslų galerija) rengiant kondicionavimo sistemą, 1984–1985 m. išvalytos vakarinio Valdovų rūmų korpuso liekanos. Iš esmės atkastas vienas iš Valdovų rūmų rūšių. 1984–1986 m. suformuota idėja vietoj iškeltų Pionierių rūmų vadinamame A. Šliosbergo name (Valdovų rūmų rytinis korpusas) įsteigti Tautų draugystės muziejų. Dar 1976 m. Kazys Napoleonas Kitkauskas tuomečių Pionierių rūmų rūsiuose atlikęs keletą architektūrinių zondų nustatė, kad rūsiuose, be XIX a. užmūrėjimų, yra išlikę nemažai autentiškų ankstyvesnių sienų, preliminarai tuomet datuotų XV amžiumi [26]. Iškilus Tautų draugystės muziejaus idėjai pasitaikė puiki proga atlikti platesnius tyrinėjimus.

Tuo metu jau gerą dešimtmetį vykę Vilniaus Žemutinės pilies Senojo arsenalo archeologiniai tyrimai iš esmės padėjo atkurti šį kompleksą. Pagal architekto Evaldo Purlio projektą 1986 m. buvo atstatytas ir muziejinei funkcijai pritaikytas Senojo arsenalo rytinis korpusas, kuriame įsikūrė Lietuvos dailės muziejaus padalinys – Taikomosios dailės muziejus. Beveik po dešimtmečio atstatyti ir Senojo arsenalo šiaurinis bei vakarinis korpusai, atitekę Lietuvos nacionaliniam muziejui. Arsenalo korpusų atstatymas tuomet didesnių diskusijų nesukėlė, buvo džiaugiamasi regeneruota ir atgaivinta Žemutinės pilies teritorija.

1987 m. Valdovų rūmų teritorijoje archeologinius tyrimus pradėjo Paminklų restauravimo ir projektavimo instituto grupė. Buvo iškastos kelios perkastos, atrastas šalia XIX a. pastato buvęs rūmų gotikinis rūsys. Aptiktos rūmų liekanos iš karto rodė, kad reikės itin didelio masto tyrimų. Jiems tuo metu dar nebuvo pasiruošta.

1987 m. pradėta ypač rūpintis kultūros paveldu, buvo

Vilniaus pilių vaizdas nuo Neries upės. P. Smuglevičiaus sepija, 1785 m.

įkurta Paminklosaugos draugija. Vilniuje akademiniis jaunimas ir paminklosaugos entuziastai 1987 m. kovo mėnesį įkūrė klubą „Talka“. Tų pačių metų gegužės mėnesį susibūrė gamtosauga besirūpinanti draugija „Santarvė“, buvo įkurtas Lietuvos (TSR) kultūros fondas. Jo tiesioginis uždavinys – kultūros paveldo puoselėjimas, tyrimai, lėšų kultūros paminklams restauruoti rinkimas. Vienas svarbiausių šio fondo tikslų buvo kaupti lėšas Žemutinei piliai iki galo atstatyti [27]. Kultūros fondui tarpininkaujant ir išeivijos lietuviams remiant išleista Adolfo Šapokos „Lietuvos istorija“. Už ją surinkti pinigai buvo skirti rūmams atstatyti [28]. Fondo sukaupomomis lėšomis finansuoti ir 1990–1992 m. tyrimai [29].

Devintojo dešimtmečio pabaigoje prasidėjęs Tautinis atgimimas į buvusią Vilniaus Aukštutinės ir Žemutinės pilių teritoriją pritraukė minias žmonių. Simboliška tai, kad naujas Lietuvos istorijos puslapis pradėtas versti Vilniaus pilių širdyje – Katedros (tuomet Gedimino) aikštėje. Čia vyko ne vienas mitingas, kuriame buvo skelbiami nepriklausomybės šūkiai. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai atgimė kaip šalies politikos formavimo lopšys. 1988 m. birželio 3 d.

susibūrė 35 žmonių iniciatyvinė grupė ir buvo įsteigtas Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Pirmasis Sąjūdžio iniciatyvinės grupės posėdis įvyko tų pačių metų birželio 7 d. Valdovų rūmų požemiuose, kuriuose tuomet buvo prisiglaudęs „Talkos“ klubas. Iš esmės šiame posėdyje buvo suformuluoti bendrieji Sąjūdžio veiklos principai ir numatyta artimiausia veikla, laipsniškai atvedusi iki Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo.

Valdovų rūmų teritorijos tyrimų pradžia sutapo su nuvilnijusia Tautinio atgimimo banga. Tuo metu atliekami Valdovų rūmų teritorijos archeologiniai tyrinėjimai, aptiktos pamatų liekanos, autentiški archeologiniai radiniai sudomino ne tik tyrėjų grupelę, bet ir didelę dalį visuomenės. Žmonės entuziastingai dalyvaudavo ir talkindavo atliekant tyrimus, kartu kreipdavosi į įvairias institucijas, reikalaudami atkurti Valdovų rūmus, kaip buvusios didingos Lietuvos istorijos simbolį. Iš esmės buvo norima tęsti nuo Senojo arsenalo pradėtą Žemutinės pilies atkūrimo procesą. Siekiant išsiveržti iš sovietinio režimo gnaužtų, istorinės tiesos restitucija atrodė būtina, su tuo buvo siejamas ir Valdovų rūmų atkūrimas. Remiantis visuomenės nuomone, Valdovų rūmų tyrimai

ir atkūrimas buvo įtrauktas ne tik į Kultūros paramos fondo programą. Lietuvos (TSR) mokslų akademijos prezidiumas, atsižvelgdamas į visuomenės pageidavimą atstatyti Žemutinės pilies rūmus ir neeilinę objekto reikšmę Lietuvos istorijai, 1988 m. priėmė nutarimą, kuriuo įpareigojo Lietuvos istorijos institutą vadovauti moksliniams tyrimams ir istorinės medžiagos rinkimui bei patvirtino plačią mokslinių tyrimų programą, numatančią Žemutinės pilies objektų tyrimo eigą. Istorijos institute sudaryta Pilių tyrimo grupė (habil. dr. Adolfas Tautavičius, dr. Albinas Kuncevičius). Jos vadovas – archeologas habil. dr. Vytautas Urbanavičius.

Ilgainiui Istorijos instituto Pilių tyrimo grupė buvo pertvarkyta į pilių tyrimo centrą „Lietuvos pilys“. Ši įstaiga iki pat 2009 m. vykdė visus archeologinius tyrimus ir koordinavo rūmų istorinių tyrinėjimų darbus, pradėjo restauruoti ir archeologinius radinius.

Pradėti nuoseklūs tyrimai, sluoksnis po sluoksnio buvo atkasami vis ankstyvesni sluoksniai, vis nauji mūrai, aptinkama įvairiausių unikalių radinių. Tyrimų grupei sezono metu dažniausiai talkindavo Vilniaus vidurinių mokyklų aukštesniųjų klasių moksleiviai, Vilniaus universiteto ir Pedagoginio universiteto studentai. Tarp pagalbininkų būdavo tautiečių iš Lenkijos (Punsko), JAV, Brazilijos, Argentinos, Venesuelos, Kanados.

Atkasti Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų mūrai buvo ne tik atradimas, bet ir problema. Atėjus darganotam rudeniui ir artėjant žiemai, rūmų sienos bei atkastos archeologinės perkastos nebūdavo užpilamos, nes kitais metais tyrimai būdavo tęsiami toliau. Tiriamos vietos turėjo būti maksimaliai apsaugotos nuo atmosferos poveikio. Atkasta Valdovų rūmų rūsių dalis buvo uždengta laikinomis medinėmis stoginėmis. Taip iki pat statybų pradžios nuo atmosferos poveikio buvo apsaugotos rastos vertybės ir sudarytos sąlygos sparčiau atlikti tyrinėjimus.

Pilių tyrimo grupė nuolat sulaukdavo didelio visuomenės susidomėjimo, tad tekdavo ne tik tyrinėti, bet ir supažindinti žmones su atkastomis vertybėmis. Kasinėjimų aplinkoje įrengti pėsčiųjų takai, paliktos platesnės apžvalgos aikštelės, padedančios pamatyti dalį kasinėjimų vietų iš aukščiau. Vienoje buvusių Pionierių rūmų pastato salėje įrengta per kasinėjimus aptiktų archeologinių radinių ekspozicija. Atsirado galimybė tiesiog iš Valdovų rūmų autentiškų rūsių erdvių pakilti į A. Šliosbergo namo antrajame aukšte įrengtą ekspoziciją ir, apačioje susipažinus su tyrimų aplinka, čia pat pamatyti autentiškus rūmų istorijos liudininus – architektūros ir archeologijos radinius – smiltainio ir marmuro detales, profilines bei įvairių epochų paprastas plytas, koklius,

keraminius, metalo, medžio ir kitus dirbinius. Tokia plataus masto archeologiją pristatanti ilgalaikė ekspozicija kasinėjimų teritorijoje atskiroje salėje įrengta bene pirmą kartą Lietuvoje.

Plečiantis tyrinėjimams gaubtais iš stiklaplasčio buvo uždengiami vis didesni Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų plotai. Pastebėjus, kad atkastų Valdovų rūmų rūsių autentiškose erdvėse yra puiki akustika, čia buvo pradėti organizuoti kultūros renginiai. Akustiką išbandė aktoriai, poetai, muzikantai. Valdovų rūmų erdvėse pastatyti ir keli istoriniai spektakliai. Tai Justino Marcinkevičiaus „Mindaugas“, Juozo Grušo „Barbora Radvilaitė“. Ši erdvė tapo neatsiejama Vilniaus kultūros renginių vieta.

Tolesnio Valdovų rūmų likimo klausimai buvo sprendžiami Vyriausybės lygiu, konsultuojantis su ekspertais. Svarstyti keli siūlymai: atkastus rūmus užpilti žemėmis, pastatyti modernius apšiltintus gaubtus arba atkurti rūmus. Iš karto buvo atmestas pirmasis variantas, nesutarta tik dėl kitų dviejų. Todėl nuspręsta paskelbti Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų atkūrimo koncepcijos konkursą. Be daugelio kitų, buvo suformuluotos pagrindinės konkurso sąlygos – išsaugoti autentiškumą ir maksimaliai laikytis archeologinių, architektūrinių ir ikonografinių tyrimų medžiagos.

1994 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybė įpareigojo Kultūros ministeriją organizuoti Valdovų rūmų atkūrimo darbus, Lietuvos Respublikos Seimas pritarė Valdovų rūmų atkūrimo idėjai. 1996 m. parengtas Valdovų rūmų atkūrimo projektas ir maketas. Iš esmės šis projektas, laikantis mokslinių reikalavimų ir remiantis tyrimų duomenimis, buvo pirmasis bandymas atkurti buvusį rūmų fasadą ir vidaus erdvių vaizdą.

1997 m. rudenį prie Paminklų restauravimo instituto sukurta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo projekto darbo grupė. Ji parengė „Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų atstatymo ir panaudojimo programos, projektavimo užduoties ir paminklotvarkos sąlygų pagrindinių matmenų projektą“. Po metų buvo parengtos ir su atsakingomis institucijomis suderintos „Istorijos ir kultūros paminklo paminklotvarkos sąlygos“ (rengė dr. Jonas Glemža).

Nuopat tyrimų pradžios šio projekto eigą globojęs buvęs Prezidentas Algirdas Mykolas Brazauskas Vilniaus pilių išsaugojimo, tolimesnio projekto darbų koordinavimo darbus simboliškai perdavė naujai išrinktam Prezidentui Valdui Adamkui ir 1998 m. vasario 8 d. Valdovų rūmų autentiškose erdvėse pasirašė Vilniaus pilių globos aktą.

2000 m. spalio 17 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų

rūmų atkūrimo ir paskirties įstatymą, kurį pasirašė Prezidentas Valdas Adamkus. Dokumento tekstas skelbė, kad, „pabrėždamas valstybingumo simbolių reikšmę įtvirtinant tautines ir pilietines visuomenės vertybes, stiprinant tautinę ištikimybę ir solidarumą, suprasdamas istorines valstybingumo tradicijas įkūnijančių sunaikintų kultūros paveldo objektų atkūrimo svarbą krašto politinės savimonės ir kultūros puoselėjimui, remdamas ypatingai istorinei datai – Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio sukakčiai – skirtos programos įgyvendinimą, pritardamas Lietuvos žmonių, institucijų ir organizacijų, Pasaulio Lietuvių Bendruomenės, Seimo reiškiamai valiai atkurti Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmus, priima šį įstatymą“.

2000 m. rugpjūčio 23 d. žinomi visuomenės atstovai, suvokdami Valdovų rūmų reikšmę Lietuvos valstybingumo istorijoje, įsteigė Valdovų rūmų paramos fondą. Šio fondo tikslas – rinkti lėšas, remti Lietuvos valdovų rūmų atstatymą ir garsinti šį istorinį projektą.

2001 m. buvo priimtas politinis sprendimas rūmų atstatymo darbus baigti 2009 m., pasitinkant Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetį. Iškelti pagrindiniai su rūmų atkūrimu susiję paminklosauginiai ir architektūriniai uždaviniai: vadovaujantis ikonografija, archeologijos duomenimis, analogijų studijomis paremtų projektuojamų rūmų antžeminio pastato erdvės gaubtas skirtas apsaugoti ir maksimaliai eksponuoti vertingiausią dalį – autentiškas rūmų liekanas.

Valdovų rūmų atkūrimo darbai prasidėjo 2002 m. gegužės 10 dieną. Šalia pietinio korpuso pamatų buvusiamė gręžinyje ateities kartoms įbetonuodamas Valdovų rūmų pamatų kapsulę statybas pradėjo pirmasis atkurtos Lietuvos Respublikos Prezidentas A. M. Brazauskas.

Atkuriamų rūmų kontūrai turėjo atitikti ikonografinius duomenis, derėti prie pilių komplekso bei senamiesčio panoramos ir būti kuo artimesni turimai medžiagai. Kadangi ikonografija geriausiai atspindi paskutinį rūmų gyvavimo laikotarpį – XVII a., rūmams atkurti pasirinktas šio periodo pastato vaizdas, kuriam būdingi vėlyvojo renesanso ir ankstyvojo baroko stiliaus bruožai. Rūmų perimetras tiksliai nustatytas per archeologinius tyrimus atidengus visų korpusų pamatų liekanas. Pastato aukštingumui nustatyti buvo atlikti išlikusio rytų korpuso liekanų tyrimai, padėję nustatyti skliautų pėdų vietas, sąraminių arkų aukštį, langų angų dydžius. Remiantis tuo, kokie statybos principai tuo metu buvo taikomi patalpų vidaus proporcijoms atkurti, bei Pranciškaus Smuglevičiaus (Franciszek

Smuglewicz) piešinių perspektyvos ir pastato plano duomenų analize, suprojektuotos vidinės erdvės. Šiaurės korpuso, kiemo fasadų, stogų formos atkurtos vadovaujantis netiesioginiais argumentais. Didelė dalis rūmų architektūros elementų ir interjero atkurta pagal šioje teritorijoje per archeologinius tyrimus rastas plytas, architektūros detales ir kitus statybinius elementus.

Atkuriamo gaubto pamatai įrengti dviem būdais. Erdvėse, kuriose numatyta eksponuoti autentiškas mūrų liekanas, greta išlikusių sienų įrengtos mūrus apgaubiančios konsolines gelžbetoninės atramos, kurioms perduodamos visos apkrovos. Ties pietiniu ir rytiniu korpusais rūmų išorėje po žeme suformuota papildoma erdvė, kuri leis autentiškus mūrus apžvelgti iš rūmų išorės, vaikstant maždaug XVI a. žemės paviršiaus lygyje. Šioje erdvėje bus įrengta ir dalis archeologinės-istorinės didaktinės ekspozicijos. Antruoju būdu (Valdovų rūmų vakarinio ir šiaurinio korpusų dalyje) naujojo statinio apkrovos perduodamos įrengtiems gelžbetoniniams poliems pragręžus senųjų mūrų konstrukcijas. Šis pamatų variantas leidžia simboliškai arba iki galo atkurti skliautų sąramas ir eksponuoti senųjų rūsių erdvę.

Apsaugoti ir eksponuoti autentiškas mūrų liekanas buvo pagrindinė šio projekto užduotis. Laikantis tarptautinių paminklotvarkos reikalavimų rūmuose išlaikytas autentiškų mūrų liekanų ir naujai įrengtų konstrukcijų atskyrimo principas. Mūrų ekspozicijos erdvėse taikytos tik mūrai konservuoti skirtos priemonės, viskas palikta taip, kaip buvo aptikta archeologų, maksimaliai vengiant restauracinio pobūdžio darbų.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų interjerų atkūrimo ir ekspozicijų įrengimo bei pritaikymo reprezentacinėms, muziejinėms ir edukacinėms funkcijoms programą parengti ir įgyvendinti Kultūros ministerija pavedė Lietuvos dailės muziejui. Jame pradėjo veikti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų interjerų ir ekspozicijų skyrius, kuris 2007 m. reorganizuotas į Lietuvos dailės muziejaus filialą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai. Nuo 2009 m. sausio 1 d. Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai tapo savarankiška institucija, atliekančia Lietuvos valstybės reprezentacijos funkciją, tenkinančia krašto kultūros, švietimo bei turizmo reikmes, palaikančia ir stiprinančia viso pasaulio lietuvių tautinę savimonę, šiuolaikinei visuomenei pristatančia senosios Lietuvos valstybės kultūros vertybes. Šiems tikslams įgyvendinti suplanuoti keturi teminiai ekspoziciniai maršrutai, kitos lankytojams aptarnauti

ir kultūros bei turizmo informacijai skleisti reikalingos erdvės, numatyta plati edukacinė veikla.

2009 m. liepos 6 d., minint Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetį, atkurti, bet iki galo neįrengti rūmai atidaryti tik simboliškai, tačiau pagrindinis 1988 m. visuomenės, specialistų ir valdininkų iškeltas tikslas pasiektas. Į atkurtus Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmus ir įrengtas nuolatinės jų ekspozicijas lankytojai pakviesti 2013 m. vasarą.

Nuorodos

[1] Kuncevičius A. „Kodėl Vilnius tapo sostine?“, in: Baltų archeologija, 1994, Nr. 1, p. 10.

[2] Striška G. „Pilies kalno šiaurinės papėdės užstatymo raida pagal archeologinių tyrimų duomenis“, in: Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2005–2006 m. tyrimai, sudarė L. Glemža, Vilnius, 2007, p. 159–181.

[3] Kitkauskas N. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, Vilnius, 2009, p. 40, 29 pav.

[4] Samalavičius S. „Kunigaikščių rūmų gyventojai XVIII a.“, in: Vilniaus Žemutinės pilies rūmai, t. 2: 1989 m. tyrimai, atsakingasis redaktorius A. Tautavičius, Vilnius, 1991, p. 79.

[5] Jučas M. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų Vilniuje sunykimas ir nugriovimas / The Decline and Demolition of the Palace of the Grand Dukes of Lithuania in Vilnius“, in: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai ir jų atkūrimas europinės patirties kontekste. Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga 2006 m. spalio 11–12 d. / The Palace of the Grand Dukes of Lithuania and its Restoration within the Context of the European Experience. Materials of the International Scientific Conference, sudarytojai / compiled by V. Dolinskas, D. Steponavičienė, Vilnius, 2009, p. 118.

[6] Ibid., p. 120–121.

[7] Ibid., p. 120–121.

[8] Samalavičius S. „Kunigaikščių rūmų gyventojai XVIII a.“, p. 80.

[9] Drėma V. Pranciškus Smuglevičius, Vilnius, 1973, p. 123.

[10] Glemža L. „Rūmų teritorija XIX–XX amžiuje“, in: Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencija Vilniuje, sudarytojas V. Urbanavičius, Vilnius, 2010, p. 61–62.

[11] Vitkauskienė B. R. „Vilniaus Aukštutinės pilies priežiūra ir konservavimas XIX amžiaus pabaigos–XX amžiaus pradžios periodikos duomenimis“, in: Lietuvos

pilis, 2009, Nr. 5, p. 67.

[12] Gedimino aikštė Vilniuje, spaudai parengė F. Sliesoriūnas, Vilnius, 1980, p. 68.

[13] „Первая дорожка аллея на Замковой горе“, in: Виленский вестник, 1895 10 08 (publikuotas: Vitkauskienė B. R. „Vilniaus Aukštutinės pilies priežiūra ir konservavimas XIX amžiaus pabaigos–XX amžiaus pradžios periodikos duomenimis“, in: Lietuvos pilys, 2009, Nr. 5, p. 74).

[14] Gedimino aikštė Vilniuje, p. 71.

[15] Ibid., p. 75.

[16] Kirkoras A. H. Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes, vertė K. Uscila, redaktorė P. Vitkuvienė, Vilnius, 1991, p. 153.

[17] Kulikauskas P., Zabiela G. Lietuvos archeologijos istorija Lietuvoje (iki 1945 m.), Vilnius, 1999, p. 78.

[18] 1853 m. rugsėjo 27 d. A. Kirkoro laiškas T. Narbutui iš Vilniaus, in: LMA VB RS, f. 18–185/13, p. 693–694 (laiško fragmentas publikuotas: Kulikauskas P., Zabiela G. Lietuvos archeologijos istorija Lietuvoje iki (1945 m.), Vilnius, 1999, p. 78–79).

[19] Kulikauskas P., Zabiela G. Lietuvos archeologijos istorija Lietuvoje, p. 125.

[20] Спрогис И. „Археологические наблюдения в гор. Вильне“, in: Виленский вестник, 1900 11 24; 1900 11 28; Bulota A. „Senovės urvas Vilniuje“, in: Varpas, 1901, Nr. 3, p. 34, tas pats: Lietuvių tautos praeitis, t. 12 (4), Chicago, 1989.

[21] Миловидов А. „Случайные раскопки у подошвы Замковой горы в г. Вильне“, in: Отчет Виленской публичной библиотеки и музея за 1908 год, Вильна, 1909, с. 42–53.

[22] Gedimino aikštė Vilniuje, p. 77.

[23] Urbanavičius V. „Kur palaidotas Vytautas Didysis? (Nauja hipotezė)“, in: Kultūros barai, 2011, Nr. 1.

[24] Holubovičiai E. ir V. Gedimino kalno Vilniuje 1940 metų kasinėjimų pranešimas, Kaunas, 1941, p. 5–6.

[25] Kitkauskas N. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, p. 23.

[26] Kitkauskas N. „Valdovų rūmų architektūra, stilių ir madų kaita“, in: Baltų archeologija, 1996, Nr. 1, p. 17.

[27] Kudaba Č. „Svarbiausia veikti“, in: Kultūros barai, 1987, Nr. 8, p. 7.

[28] Kitkauskas N. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, p. 23.

[29] „Labor improbus omnia vincit“, in: Baltų archeologija, 1996, Nr. 1, p. 1.

PRAEITIES MİSLĖS

Violeta RUTKAUSKIENĖ (JAV)

DINGUSI LIETUVOS KARALYSTĖ

2013-ji ženklino dvi išskirtines Karaliaus Mindaugo datas: nuo pirmojo Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnacijos, kuri vyko 1253 m., praėjo 760 metų. Ne mažiau svarbi ir antroji istorinė data: 2013 m. suėjo 750 metų, kai Lietuvoje buvo nužudytas pirmasis krikščioniškas karalius ir jo karūnos įpėdiniai. Po karaliaus Mindaugo ir jo sūnų nužudymo mūsų valstybėje prasidėjo ne tik politinė krizė, bet ir didelė painiava, neaiškumai, nesuprantami dviprasmiški reiškiniai su pačios valstybės statusu, valdovų titulais ir visa mūsų tautos istorija. Nėra suprantama, kas ir kodėl Mindaugo įkurtą ir popiežiaus palaimintą karalystę po jo mirties „perkrikštijo“ į didžiąją kunigaikštystę. Kodėl taip atsitiko, iki šiol neturime rimčiau argumentuoto paaiškinimo.

Nors ir dabar atskiri istorikai aiškina, jog po Mindaugo ir jo sūnų žūties Lietuvoje neliko nei karaliaus, nei karalystės, nei tokios tradicijos, tačiau išlikusieji istoriniai faktai, dokumentai, aktai, mūsų valdovų antspaudai, heraldikos fragmentai bei kitas istorinis palikimas liudija priešingai – po karaliaus Mindaugo ir jo įpėdinių mirties karališkoji tradicija nenutrūko

Karalius Mindaugas. XVIII a. nežinomo autoriaus pieš.

ir karaliaus/monarchinės valdžios tęstinumas Lietuvoje nesutriko. Kai kurie istorikai pripažįsta, kad Gediminaičių pradininkai galėjo būti kažkaip susiję su Mindaugu ir jo sūnumi Vaišvilku. (1) Gilinantis į šią painią Lietuvos karalystės problemą, nemažai gali paaiškinti žvilgsnis į artimiausių kaimynų istoriją. Sulaukus tokių rimtų datų, gera proga apie tai pakalbėti, padiskutuoti.

Lietuvos valdovų titulus klautojo ne tik Dluogošas

Nedaug pasaulyje surasime tautų, kurių istorija būtų tiek menkinta, tiek daug kartų falsifikuota ir klastota, kaip mūsų Lietuvos istorija. Tvirtinimas apie karalių nebuvimą Lietuvoje – nevykęs mitas, kurtas Dluogošo ir jo pasekėjų ar vėlesniųjų lenkų, rusų, sovietų istorikų bei kitų istorijos klastotojų, siekiant Lietuvą ištrinti iš pasaulinės istorijos puslapių, suniekininti, sumenkinti, kad paskiau ir pati tauta tuo patikėtų. Žinoma, siekiant vieno aiškaus tikslo: kad tos didingos Lietuvos nei akmenis ant akmenis ateities kartoms neliktų. Kaip tituluoti pirmojo Lietuvos karaliaus Mindaugo sosto paveldėtojus, vėlesnius mūsų valstybės valdovus – karaliais ar tik kunigaikščiais? Jau kuris laikas užsienio lietuvių tarpe, o da-

bar jau ir Lietuvoje keliamas klausimas, kaip turėtų vadinti Lietuvos valdovus? Visuomenės pastangų dėka šis klausimas jau atsirado Lietuvos istorikų forumuose, diskusijų ir konferencijų dienotvarkėje, jį dabar gyvenanti karta užduoda mūsų istorijai ir nori gauti atsakymą. Diskusija jau vyksta plačiu mastu, į ją įsijungę žinomiausi akademiniai sluoksniai, politikai ir geros valios žmonės, kurie ir bando aiškintis, kaip atsitiko ir kodėl taip atsitiko, kad mes vietinteliai Europoje likome ir be karalių, ir be karalystės, ir be karališkos karūnos.

Liūdna konstatuoti, kad ir šių dienų aukščiausio lygio istorikai kuria ne tik mitus, bet neblogiau nei J. Dluogošas falsifikuoja Lietuvos istorijos faktus. Tik vienas, bet ne vienintelis pavyzdys: Vilniuje, Istorijos institute 2005 m. išleistas veikalas „Mindaugo knyga“. Tai – istorijos šaltiniai apie karalių Mindaugą. Jį parengė žinomiausi šio meto viduramžių specialistai D. Baronas, A. Dubonis, D. Antanavičius ir R. Petrauskas (atsak. redakt.). Veikale pristatomose šešiose popiežiaus bulėse, rašytose dar iki Mindaugo Krikšto, pateikti sufalsifikuoti popiežiaus laiškų vertimai, iš-

kraipyti popiežiaus žodžiai. Vietoje *Lietuvos karaliaus*, *Lietuvos karalystė* įterpti popiežiaus nenaudoti žodžiai *kunigaikštis* ir *Lietuvos kraštas*. (2) Kaip matome, klastotojų tradicijos dar gajos. Nuo jų ir šiandien mūsų istorija verkia, ne svetimųjų, ne kokių Lietuvos priešų rašoma, menkinama ir niekinama, o mūsų pačių istorikų šunkeliais vedžiojama. Liūdna matant, kad mūsų tėvyneje sukurta gerai organizuota paniekos Lietuvai mokykla. Jei ir toliau taip „važiuosime“, ateities kartoms neliks Lietuvos.

Tarpininkai tarp Dievo ir tautos

Rytų šalyse karaliai buvo laikomi tarpininkais tarp Dievo ir tautos. Senajame Testamente, Karalių knygoje aprašoma apie daugelį karalių, gyvenusių dar iki Kristaus. Iš čia sužinome apie žydų karalių Dovydą ir Saliamoną, karalių Eroda, kurį taip išgąsdino Trijų Išminčių paskleista žinia apie Jėzaus – naujojo žydų karaliaus atėjimą į Šventąją žemę.

Istorija ir žmonija pažinojo daug kitų karalių, kurie ateidavo ir išeidavo, istorijai nepalikdami jokio pėdsako. Kiti išgarsėjo savo išmintimi, teisingumu, drąsa

Mindaugo karūnacija. 1253 m. Mozaika šv. Mergelės Marijos gimimo (Marguet Park) bažnyčios sienoje, Čikaga, JAV.

Šventosios Romos imperatorius Frydrichas I (Barbarosa) su sosto įpėdiniais – karaliumi Henriku VI ir kunigaikščiu Frydriku VI.

ir žygdarbiais. Istorija žino apie Etiopijos ir Persijos karalius, apie Romą valdžiusį karalių Romulą, vėliau ir kitus ne mažiau garsius valdovus. Ji liudja, kad net barbarai, puolusieji ir sugriovusieji Romos imperiją, savo genties vadus vadino karaliais. Tarp šių būta ir baltų – mūsų protėvių. Tiesa, karaliais jie pasiskelbdavo patys arba tai padarydavo jų gentainiai, dažniausiai kariai. Konstantinui Didžiajam IV a. po Kr. krikščionybę įtvirtinus Romos imperijos pagrindine religija ir jam pasiskelbus Dievo vietininku žemėje, popiežių, vyskupų, karalių titulų suteikimą kuravo Romos/Bizantijos imperatorius. Vėliau, tęsiant tradicijas, tai perėmė Šventosios Romos imperatoriai. Tik nuo VIII a. vidurio Europoje dieviškojo karaliaus titulo suteikimo ir vainikavimo reikalus ėmėsi kuruoti bažnyčia. Krikščioniškame Vakarų pasaulyje karaliais tegalėjo būti tik gavusieji bažnyčios ir popiežiaus palaimini-

mą. Štai nuo tada ir kilo nesutarimas tarp imperatoriaus ir popiežiaus, kas iš jų turi teisę Dievo malone dalinti karūnas.

Pirmosios žinios apie baltų karalius

Istorijos šaltiniai pasakoja, kad dar iki Mindaugo Karaliaus kai kurie baltų protėviai, tarp jų ir lietuviai, jau turėję savus karalius ir bent taip ar panašiai juos vadino bei titulavo. Vienas žinomesnių senovės Europos tyrinėtojų, Austrijos Istorijos instituto direktorius, Vienos universiteto profesorius Herwig Wolfram istorijoje apie gotus „History of the Goths“ (*Gotų istorija*), aprašydamas gotų karalius, nurodo juos kilus iš baltų (balthi) karalių (p. 32-33) ir patikslina, kad jie yra karališkos Baltijos (*royal Baltia*) giminės ir iš jos kilimo, nuo baltų žemės, esančios prie Baltijos jūros. Taip pat mini, kad kai kurie burgundų karaliai save laiko baltų karalių palikuonimis. (3)

Erazmo Stelos veikale „Apie Prūsijos senovę“ (1518 m.) minimas legendinis Prūsijos karalius ir įkūrėjas Vaidevutis. Jis turėjęs keturis sūnus – Litalaną, Pomezamą, Galindą ir Natangiją, kurie įkūrė Lietuvą, Pamedę, Galindą ir Notangą.

Simono Grunau „Prūsijos kronikoje“ (apie 1510–1526 m.) rašoma, kad Vaidevutis/ Vaidevutis su broliu Bruteniu buvo skandinavai, atsikraustę į Prūsiją iš Gotlando salos, nes ją užėmė gotai. Vaidevutis išrinktas prūsų karaliumi, o Brutenis – kriviu krivaičiu. Šalis toji vadinosi Brutenia. Jie įkūrė Rikojoto šventyklą, pastatę pilis. Grunau rašo, kad Vaidevutis turėjo ne 4, o 12 sūnų, pagal kuriuos vėliau pavadintos prūsų žemės: Kulmo, Sembos, Varmijos, Pamedės, Galindos, Notangos, Skalvos, Lietuvos.

Jau kitas tyrinėtojas ir keliautojas apie mūsų protėvių valdovus yra pastebėjęs keletą įdomių momentų. Anglosaksų jūrininkas Vulfstanas, apie 880-890 m. lankesis prūsų žemėje į rytus nuo žemutinės Vyslos Elbingo srityje, rašo, jog ten buvę daug karalių, tarp kurių buvę daug vaidų. (4) Archeologiniai radiniai patvirtina, kad baltų giminės, gyvenusios prie Baltijos jūros, buvę aukštos kultūros ir gan turtingai gyvenę.

1009 m. – svarbus įvykis mūsų tautai: plačiausioje – Viperto ir šv. Petro Damiano-šv. Brunono (Bonifaco) misijos aprašymuose pirmą kartą istorijoje paminimas *Lietuvos ir karaliaus Netimero vardas* bei pirmas krikštas Lietuvos žemėje. (5)

Karališkos tradicijos nenutrūko, karalystė išliko

Mindaugas, kaip pirmasis Lietuvos valdovas, vėliau karalius, iškilo apie 1240 m., suvienijęs Lietuvą į stiprią valstybę. Jau 1235 m. rusų metraštininkas užsimena apie „Mindaugo Lietuvą“, o rytiniai kaimynai rusai ima jį vadinti didžiuoju kunigaikščiu, rašo istorikas prof. E. Gudavičius „Lietuvos istorijoje“. (6) Apie 1245-1246 m. vokiečių kronikininkas Mindaugą pavadino „aukščiausiuoju karaliumi“ (7), o popiežius dar jį net nekrikštytą ir nekarūnuotą tituluoja „primus rex Lethoviae“ (8). Apie 1236-uosius livoniečiai Mindaugą vadina vyriausiuoju kunigaikščiu, o aprašydami 1245 m. įvykius – „aukščiausiuoju karaliumi“ ir „Lietuvos žemės Viešpačiu“. Visa tai rodo, kad į naujos valstybės atsiradimą ir naujojo stipraus valdovo iškilimą tuoj pat sureagavo ir vakarai, ir rytai, o tai ženkliai pakeitė Lietuvos padėtį tarp kaimynų. Kad rusai Mindaugą vadino didžiuoju kunigaikščiu, vokiečiai – karaliumi, popiežius – pirmuoju karaliumi, rodo, kad jau tada atsirado didelis abiejų pusių interesas Lietuvai, susikirto dviejų skirtingų kultūrų samprata, vakarietiškai-europietiškas ir rytietiškai-slaviškas požiūris bei skirtingas besiformuojančių tradicijų vertinimas. Su Mindaugu Lietuva, stovėdama kryžkelėje tarp vakarų ir rytų, neabejotinai pasuko link vakarų Europos, tačiau vakarietiškų politinių ir kultūrinių tradicijų įsitvirtinimą Lietuvoje stabdė agresyvi pačių vakarinių kaimynų aplinka. Kaip tik tada ir prasidėjo visi neaiškumai su karalių ir kunigaikščių titulais.

Karališkoji tradicija išliko

Mindaugo karalystės – Naujosios Lietuvos iškilimas buvo panaudotas tolimesniam valstybės stiprinimui, jos savarankiškumo įtvirtinimui. Atsiduodamas popiežiaus ir bažnyčios globai, Mindaugas išvengė Livonijos ordino ir Vokietijos imperatoriaus vasalystės ir tiesioginės priklausomybės nuo jų. Livonijos ordinas turėjo skaitytis su Šventojo sosto patepimą gavusiu Lietuvos karaliumi ir jo palikuonimis.

Nors 1263 m. netikėta pirmojo karūnuotojo Lietuvos karaliaus žūtis buvo skaudus smūgis naujosios europietiškos Lietuvos idėjai, tačiau Mindaugo sukurta stipri centralizuota valstybė išliko ir, kaip liudija istorinis palikimas, karališkoji tradicija nenutrūko ir karaliaus/ monarchinės valdžios tęstinumas Lietuvoje nesutriko. Kai kurie istorikai pripažįsta, kad ir

Frederikas pats karūnuojasi Jeruzalės karaliumi.

Gediminaičių pradininkai galėjo būti kažkaip susiję su Mindaugu ir jo sūnumi Vaišvilku.

Iškilus Traideniui, jis tituluojamas Lietuvos karaliumi. „Ar buvo Traidenis kilęs iš Mindaugo giminės, nežinome. Kažkokios giminystės, matyt, būta, nes Haličo kunigaikštis Leonas, kuris nužudė Vaišelgą, įspėjo savo sūnų, kad saugotųsi Traidenio valdomų lietuvių. Keršyta tuomet ne už tautiečius, o už giminaičius“. (9) Šaltiniai dažnai Traidenį vadina karaliumi, tuo pabrėždami jo įsigalėjimą visoje Lietuvoje. 1930 m. Varšuvoje lenkų istoriko Hendryk Paszkiewicz studijoje apie XIII-XIV amžiaus Lietuvą „Regesta Lithuaniae Ab Origine Usque Ad Magni Ducatus Cum Regno Poloniae Unionem“ Traidenis devynis kartus minimas kaip karalius (naudojami žodžiai Rex, Regis, Rege, Regem) ir tik du kartus kaip kunigaikštis (Dux). Visa tai leidžia manyti, kad karaliaus valdžios tęstinumas Lietuvoje nesutriko. Traidenio laikais tautiškoji Lietuvos valstybė buvo baigta kurti, ir, kaip rašo istorijos prof. E. Gudavičius, karinė Lietuvos monarchija (monarchija – karaliaus valdžia – R.V.) susiformavo, bet galutinai ją sustiprino tik tolimesnieji Traidenio įpėdiniai Vytenis ir Gediminas.

Kazimieras I Atnaujintojas sugrįžta į Lenkiją. XI a. 3 deš.

Lenkija po Boleslovo Drąsiojo mirties, kai valstybė prarado karalystės statusą ir karališkas regalias, o kraštas atsimetė nuo krikščionybės, išgriovė bažnyčias, išžudė vyskopus ir kunigus, sugrįžo į pagonybę. Dail. W. Gersonas, 1887 m.

Vytenis karališką sostą perėmė iš tėvo, karaliaus Pukuvero, rankų 1295-aisiais. Dar 1294 m. Vytenis buvo vadinamas Lietuvos karaliaus sūnumi. (10) Vytenis buvo pirmasis Lietuvos valdovas, titulavęs Lietuvos karaliumi ir Žiemgalos kunigaikščiu. Tai rodytų, kad pats Vytenis ir jo aplinka gerai susigaudė titulų plonybėse, jų reikšmėse ir tai nebuvo atitiktinis reiškinys valdovo dvare. Vytenį, kaip ir jo garsųjį brolių Gediminą, amžininkai vadino karaliais, nors, pagal mūsų istorikų teiginius, jie to titulo ir neturėjo. (11) Jau minėtoje lenkų istoriko H. Paszkiewicz studijoje „Regesta Lithuaniae Ab Origine...“ Vytenis kaip karalius minimas net dvidešimt vieną kartą ir tik vieną kartą – Duce.

Nors rusiškose žemėse Gediminas buvo vadinamas didžiuoju kunigaikščiu, vakarų kaimynai jį laikė karaliumi. 1323 m. gegužės 26 d. laiške pranciškonų ordino vienuoliams Gediminas save tituluoja lietuvių ir rusų karaliumi, o popiežius Jonas XXII savo laiške

Gediminui į jį kreipiasi šiais žodžiais: „Žymiajam ir kilniajam vyrui Gediminui, lietuvių ir daugelio rusų karaliui...“. (12) Šį faktą patvirtina ir lenkų, amerikiečių istorikai, kurie, cituodami popiežiaus Jono XXII laiškus Lietuvos valdovui, jį vadina „rex Lithuanorum et multorum Ruthenorum“. (13)

Algirdas ir Kęstutis net 32 metus drauge broliškai sugyvendami valdė Lietuvą. Todėl nenuostabu, kad svetimtaučiai dažnai nežinojo, kuris iš jų yra vyriausiasis Lietuvos valdovas; dažnai net jie abu buvo laikomi visos Lietuvos valdovais. (14) Kęstutis savo kaimynų buvo laikomas taip galingu, kad ne kartą, lygiai kaip ir Algirdas, buvo tituluojamas karaliumi. (15) Apie Algirdą Vokietijos archyvuose yra toks įrašas: „Algirde quondom Rex Littovie“. (16) To pat archyvo dokumentai paliko liudijimus, kad Algirdas ir Kęstutis vadinami broliais karaliais. Hermanas Vartbergietis pirmasis užrašė žinią apie Algirdo mirtį ir jo laidojimo apeigas: „Tais pačiais metais [1377], tuo pačiu metu

po Švč. Trejybės dienos, t. y. gegužės 24 d., mirė Algirdas, vyriausiasis lietuvių karalius“.

Po Kęstučio nužudymo 1382 m. senasis lietuvių valdovas buvo atgabentas į Vilnių ir senu papročiu sudegintas Šventaragio slėnyje. Tarp Perkūno žinyčios ir Neries buvo sukrautas didžiulis laužas, ant jo uždėtas karališkai aprengtas ir su šarvais Kęstučio lavonas. Čia pat buvo priištąs ištikimiausias Kęstučio žirgas, kuriuo jis jodinėdavo kautynių metu. (17)

1383 m. kovo 28-balandžio 15 d. suteikęs Liublino miestiečiams laisvos prekybos privilegiją, „brangiems Lenkijos burgeriams“ (miestiečiams) Jogaila prisi-statė kaip „Didysis Lietuvos karalius“ – Great king of Lithuania. (18) Ši jo titulą patvirtina ir išlikęs lietuviškas karaliaus antspaudas, kurį Jogaila naudojo net tapęs Lenkijos karaliumi. Pirmosios Lenkijos bajorams duotos Jogailos privilegijos, kaip rašoma lenkų istorikų, yra patvirtintos Lietuvių Karaliaus antspaudu. Toks antspaudas, kaip pastebi atskiri istorikai, yra uždėtas ir ant 1413 m. Horodlės sutarties. Tai liudija, kad, Jogailai tapus Lenkijos karaliumi, Lietuva išlaikė karalystės statusą bei karaliaus titulą ir nebuvo prijungta vasalinėmis teisėmis prie Lenkijos, tačiau į sąjungą su Lenkija suėjo kaip lygi savarankiška valstybė, valdoma vieno karaliaus. Tai paliudija ir 1389 m. spalio 31 d. Marienburge surašytas dokumentas, šiuo metu saugomas Vokietijoje, kur Jogaila, jau būdamas Lenkijos karaliumi, čia išskirtinai dar tituluojamas lietuvių ir rusų karaliumi – „Der Konig die Litauer und Russen“. (19) . Jogailos 1386–1387 m. antspaudai paliudija, kad Jogaila save titulavo Lenkijos-Lietuvos karaliumi ir niekur nenaudojo kunigaikščio titulo. Po jo mirties Jogailos turėtus titulus perėmė jo vyriausiasis sūnus Vladislovas III (Varnietis).

Prisimenant Vytauto istoriją ir jo kovas dėl karaliaus titulo, turėtume nepamiršti, kad karaliumi jis buvo paskelbtas net tris kartus. 1398 m. Salyno saloje Lietuvos bajorai jį paskelbė Lietuvos karaliumi, 1421 m. Čekijos bajorai ir miestiečiai Vytautui pasiūlė savo šalies karūną, kurią jis sutiko priimti, o 1421 m. rugpiūčio mėn. čekų Kutnos Horos seimas Vytautą oficialiai išrinko Čekijos karaliumi. (20)

Viduramžiais karalių žūtis buvo to meto kasdienybė. Karalių keitė karalius, bet niekas nekeitė titulų, valstybės statuso. Žvelgiant į mūsų istoriją po karaliaus Mindaugo mirties, mūsų valstybėje įsivyravo keista padėtis: istorikai jau daugelį amžių triūbija

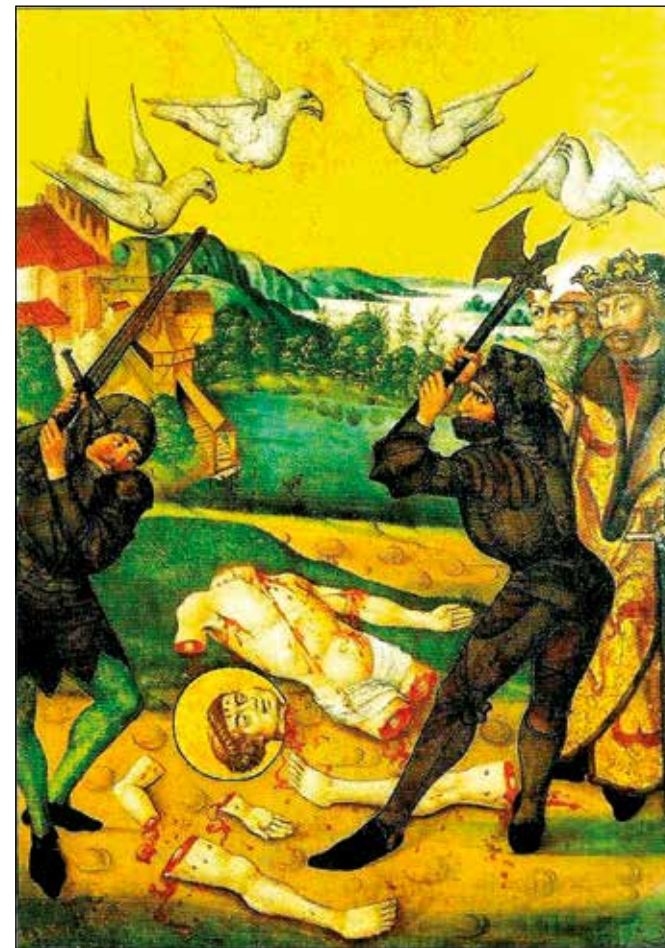
apie nutrūkusią Lietuvos Karalystės giją, o išlikę originalūs dokumentai, antspaudai, heraldika pasakoja ir liudija apie Lietuvoje gyvavusius karalius ir karalystę. Daug kalbama apie Mindaugo atsimetimą nuo Krikščionybės, prarandant Lietuvos karalystės statusą, bet konkrečių įrodymų nė vieno. Kol kas vienintelis išlikęs rašytinis dokumentas Mindaugo apostazei paliudyti yra Justino Marcinkevičiaus drama „Mindaugas“, kurios literatūrine vizija kai kas iš istorikų baigia įtikėti kaip tikru faktu.

Kaimynų pavyzdys daug paaiškina

Mūsų kaimyninių valstybių, ypač Lenkijos istorija, leidžia geriau suprasti ir Lietuvoje susidariusią situaciją, vykusius procesus, kurie susiklostė, žuvus pirmajam krikščioniškam karaliui. Lyginant Mindaugo sukurtą naująją Lietuvos valstybę ir jos kaimynes (to meto Lenkija buvo sudaryta net iš 23 kunigaikštysčių, Vengrija nebuvo vieninga, Vokietija, susikaldžiusi į daugybę karalysčių ir kunigaikštijų, išgyveno iki Bismarko laikų) pomindauginė Lietuva iškyla kaip pavyzdinė monarchija. Žvelgiant į mūsų kaimyninę Lenkiją, kuri išgyveno ne vieną karalių krizę, buvo praradusi visas karaliaus privilegijas, karališkas regalijas bei karalystės statusą, pradėdi galvoti, kad tikrai mūsų istorija kažkur prasilenkia su tiesa, o Lenkijos karalystės istorija padeda suprasti daug svarbių faktų, kurie gali ir mums pagelbėti pradingusios Lietuvos Karalystės paieškose.

Mieško I – Lenkijos pirmasis krikščioniškas valdovas 966 m. priėmė krikštą, tikriausiai įtikintas savo pirmos krikščionės žmonos ar gal norėdamas išvengti konfrontacijos su Šventąja Romos imperija vakaruose. Mieško krikštas laikomas ir visos Lenkijos krikštu. Jis pastatė šv. Jurgio bažnyčią Gniezne, o 968 m. įkūrė pirmąją katedrą Poznanėje, kuri priklausė Magdeburgo arkivyskupijai. Tačiau karališkos karūnos jam užsidėti taip ir neteko. Popiežiaus jam paruoštoji karališka karūna buvo uždėta Vengrijos karaliui Steponui.

Boleslovas I Narsusis, Mieško sūnus, jau 1000-siais metais sulaukė Šventosios Romos imperatoriaus dėmesio: lankantis prie šv. Vaitiekaus kapo, imperatorius Boleslovui I-jam ant galvos trumpam uždėjo savo imperatorišką karūną. Tokį draugišką imperatoriaus poelgį lenkai vertina kaip imperatoriaus sutikimą Boleslovo karūnacijai. Tačiau, kaip matome

Vyskupo Stanislovo nužudymas.

iš lenkų istorijos, draugiškas žestas neišsprendė karūnos reikalo. Boleslovas, ilgai laukęs iš imperatoriaus karūnos, jos nesulaukė. 1025 m. prieš pat savo mirtį Boleslovas nusprendė pats, be Romos popiežiaus sutikimo karūnuotis pirmuoju Lenkijos karaliumi. (21) (22) *Taip Lenkija tapo Šventosios Romos imperijos vasaile ir stipriai apribojo savo valstybės savarankiškumą.* Ar vėliau buvo gautas popiežiaus leidimas, tarp istorikų nėra aiškaus sutarimo.

Tačiau vėliau Boleslovo Narsiojo sūnus **Bezprym** *atsisakė karaliaus titulo, Lenkijos karūnos ir kitų karališkųjų simbolių, juos grąžino Šventosios Romos imperatoriui. Lenkija prarado karalystės statusą, tapo vasaline valstybe, o valdovai sugrįžo prie kunigaikščių titulų.* (23) Tuo metu ypač suaktyvėjo kova prieš bažnyčią ir kunigus, Lenkija sugrįžo atgal į pagonybę. (24)

Boleslovas II Drąsusis (1040–1081), pasinaudodamas Romos popiežiaus ir Šv. Romos imperatoriaus konfliktu, 1079 m. pats karūnavosi karaliumi, gavęs ir popiežiaus sutikimą. (25) Tačiau Boleslovas II-sis garsėjo žiaurumu ir nelabai padoriu gyvenimu, mėgo

svetimoteriauti, grobė savo bajorų žmonas. Dėl to Krokuvos vyskupas Stanislovas, būdamas ryžtingas, tiesus ir teisingas, nepabūgo dėl amoralaus elgesio ekskomunikuoti Lenkijos karaliaus Boleslovo II-jo. Tai sužinojęs Boleslovas įsiveržė į vyskupo koplyčią Krokuvos priemiestyje ir šv. Mišių metu nužudė vyskupą Stanislovą. Popiežius Grigalius VII dėl to paskelbė Lenkijai interdikta (bažnytinę bausmę). Nusikaltęs karalius pabėgo į Vengriją ir ten netrukus mirė vienuolyne. Jo vėlesnieji įpėdiniai Vladislavas Hermanas ir Boleslovas Kreivaburnis nedrįso siekti karališkosios karūnos, Lenkija ilgam prarado karalystės statusą ir suskilo į daugybę atskirų kunigaikštysčių. (26)

Be popiežiaus palaiminimo

Przemyslavas II tik po 200 m. pertraukos, kiek atgavęs tvirtesnę valdžią Lenkijoje, 1295 m. pats, be popiežiaus leidimo pasiskelbė karaliumi, tačiau karaliavo vos kelis mėnesius. (27)

Kunigaikštis Vladislovas Uolektinis (Lokietka) ilgai vedė derybas su popiežiumi dėl leidimo karūnuotis karališka karūna, tačiau, nesulaukęs popiežiaus palaiminimo nei karūnos, lenkų bajorams priariant, 1320 m. pats pasiskelbė karaliumi ir buvo pašventintas vietinio vyskupo net ne senojoje Lenkijos sostinėje Gniezne, o Krokuvoje – dar tik būsimoje valstybės sostinėje. (28)

Kazimieras Didysis, jo sūnus, paveldėjo tėvo titulus ir skubiai karūnavosi karaliumi, nes į Lenkijos karalių sostą ir karūną pretenzijas vėl pareiškė čekų karalius ir Šventosios Romos imperatorius Jonas Liuksemburgietis. Ir šįkart lieka neaišku, kaip buvo su popiežiaus palaiminimu.

Kazimieras Didysis, dar jo tėvui esant gyvam, buvo apvesdintas su pagonio Gedimino dukra Aldona, kuri tapo Lenkijos karaliene, po krikšto gavusi Onos vardą. Manoma, kad Kazimieras Didysis iš Lvovo atsivežė dvi karališkas karūnas, iš kurių viena buvo Lietuvos karaliaus Mindaugo Karūna. Turėdami Lietuvos karūną, netrukus Lenkijos valdovai ėmė žvalgytis į Lietuvos karūnos žemes, kas jiems sėkmingai pasisekė, atsikvietus į Lenkiją karaliauti Jogailą.

Jogaila lenkų bajorams suteikė šansą savo valstybei oficialiai atnaujinti karalystės statusą *po Lietuvos karaliaus karūna*. Jogaila Lenkijai sugrąžino ir praras-

tąsias Piastų karališkas regalijas, jas atgavęs iš Šventosios Romos imperatoriaus ir atvežęs atgal į Lenkiją. Nuolat dėl savo valstybės savarankiškumo kovojanti Lenkija kiek anksčiau panašiu būdu prarastosios karalystės statusą bandė restauruoti, glausdamasi po Vengrijos karūna, atsikvietusi vengrų karalių Liudviką Didįjį, o vėliau ir jo dukrą Jadvygą.

Keista toji lenkų karalių istorija. Rusai sakytų – joje vien „samozvancai“, bet lenkams vis tiek savi Lenkijos karaliai. Niekas net nesuka galvos, kad kitaip gali būti. Mums gi tai geras pavyzdys, kaip plėtoti savo istoriją apie Lietuvos valdovus. Sunku suprasti, kodėl mūsų istorijai taikomi dvigubi standartai, rašomos kažkios taisyklės, kurios pastoviai veda prie Lietuvos istorijos žeminimo, mūsų valdovų menkinimo. Kas tuos standartus sugalvojo ir įtvirtino? Kodėl popiežiaus palaiminimo taisyklė galiojo tik Lietuvos valdovams? Kodėl kitos šalys savo istorijoje turi karalius, kurie neturi popiežiaus palaiminimo?

Sumaištį dėl titulų keliame ir patys

Jau vien žvelgiant į kaimynų valstybės pavyzdžius, dėl mūsų valstybės karališkojo statuso teisėtumo po karaliaus Mindaugo mirties klausimų neturėtų kilti. Karališkoji tradicija nenutrūko, ir karaliaus valdžios tęstinumas Lietuvoje nesutriko. Apie tai liudija išlikę istorijos dokumentai, aktai, mūsų valdovų antspaudai bei kitas istorinis palikimas. Lietuvos valdovai – Traidenis, Vytenis, Gediminas, Algirdas, Kęstutis istoriniuose dokumentuose tituluojami karaliais, naudojami titulai – Regis, Rex, Rege, Regem. 1383-aisiais Jogaila jau skelbiasi karaliumi, o vėliau prisistato kaip „Didysis Lietuvos karalius“ – Great king of Lithuania. Išlikęs 1382 m. Jogailos antspaudas liudija, kad Jogaila, prieš išvykdamas į Lenkiją karūnuotis, Lietuvoje jau titulavosi „Dievo malone Lietuvių karaliumi“. Jau išventinus Lenkijos karaliumi, pirmąsias suteiktas privilegijas Lenkijos bajorams jis patvirtino Lietuvos karaliaus antspaudu. Naujieji Lenkijoje 1386-1387 m. sukurti Jogailos antspaudai dar ir šiandien mums liudija, kad jis titulavosi dviejų karalysčių karaliumi, o tai įrodo, jog Lietuva nebuvo praradusi karalystės statuso. Vytauto karūnacijai buvo gautas oficialus Šv. Romos imperatoriaus sutikimas, kalbama, kad toks sutikimas buvo gautas ir iš Romos popiežiaus.

Pats laikas ir mūsų istorikams peržiūrėti savo

nuostatas ir jas pakoreguoti, atnaujinant Lietuvos istorijos tiesas ir faktus apie Lietuvos valstybę kaip karalystę ir ją valdžiusius valdovus karalius, o ne kunigaikščius. Kiek gi galima Lietuvos istoriją kankinti, ją niekinti ir menkinti, taikant dvigubus standartus? Laikas parašyti istoriją be Dugošo laikais sugalvotų dviprasmybių, melo ir falsifikacijų.

Naudota literatūra ir šaltiniai

1. R. Dediala. Apie nežinomąjį Daumantą. Ričardas Dediala, www.alkas.lt 2012. 12.
2. J. Mičiulienė. Neišnarpliota Lietuvos karalystės byla. www.Voruta.lt
3. H. Wolfram. History of the Goths. University of California Press, Los Angeles, California, USA, 1988.
4. Lietuvių enciklopedija, t. 15, Boston, JAV. P. 282.
5. Lietuvos istorija, A. Bumblauskas, Lietuva, 2005. P.18-19.
6. E.Gudavičius. Lietuvos istorija.Vilnius.1999. P. 46, 48.
7. O. Halecki. Jadwiga of Anjou and the rise of east central Europe. USA. 1991. P. 46.
8. O. Halecki. Jadwiga of Anjou and the rise of east central Europe. USA. 1991. P.35
9. http://www.traidenis.lt/lt/ldk/gudavicius.pdf
10. Z. Kiaupa. Gediminaičių dinastijos pradžia: Vytenis.
11. V. Daugirdaitė -Sruogienė. Lietuvos istorija. Chicago, 1956. P.100.
12. Gedimino laišakai. Vilnius. 1966. P. 51,91.
13. O. Halecki. Jadwiga of Anjou and the rise of east central Europe. USA.1991. P.35.
14. A. Šapoka. Lietuvos istorija. Kaunas. 1936. P. 80.
15. V. Daugirdaitė -Sruogienė. Lietuvos istorija. Chicago. 1956. P.116.
16. Das virtuelle Preußische Urkundenbuch Regesten und Texte zur Geschichte Preußens und des Deutschen Ordens. PrUB, JS-FS 31.
17. Mūsų Lietuva.B. Kviklys.T.1.1964. USA. P.89
18. . Halecki. Jadwiga of Anjou and the rise of east central Europe. USA.1991.P.104.
19. Das virtuelle Preußische Urkundenbuch Regesten und Texte zur Geschichte Preußens und des Deutschen Ordens. PrUB, JS-FS 54.
20. E.Gudavičius. Lietuvos istorija .Vilnius. 1999. P.251.
21. Illustrated history of Poland.Poznan. 1998. P. 17.
22. F. Kopera. Dzieje Skarbca Koronnego czyli insgniew i klejnotow koronnych Polski. Krakow. 1904. P.11.
- 23.Poczet wladcow Polski. Krakow. P. 12.
24. Illustrated history of Poland.Poznan. 1998. P.18.
25. Poczet wladcow Polski. Krakow. P.16.
26. F. Kopera. Dzieje Skarbca Koronnego czyli insgniew i klejnotow koronnych Polski. Krakow. 1904. P. 13.
27. H. Samsonowicz. J. TazbirTysiąclecie dyjeje. 2000. P. 62.
28. M. Bogucka. Dawna Polska. Warszawa. 1998. P. 91.

lygstantis karaliui, imperatoriui, žodžiu, nesavarankiškas valdovas. Tai reiškia, kad mes savo valdovus [ne tik Gediminą, Algirdą, Kęstutį] tituluodami kunigaikščiais, o ne valdovais arba karaliais [duke, o ne rex], pažeminame ne tik juos, bet ir save, kaip tautą, valstybę, pripažįstame savo nevisavertiškumą, nesavarankiškumą, priklausymą kam nors, amžiną pavaldumą kaimynams. Taip žeminančiai klaidingai traktuojama mūsų garbingai galinga praeitis, mūsų istorija.

Dokumentai gi tvirtina ką kita: Gediminas raštuose prisistatydavo kaip lietuvių ir rusų žemių karalius, Algirdas – aukščiausiuoju valdovu, Jogaila (dar iki karūnavimo Lenkijos karaliumi) – kaip karalius. O ir visi Lietuvos valdovai nuo Mindaugo [tūkstantmečiais ir iki Mindaugo?] iki Vytauto istoriniuose rašytiniuose Europos šaltiniuose tituluojami REX arba KONING, t. y. karaliais.

„Livonijos kronikose“ Algirdas, kaip ir Kęstutis, tituluojami Lietuvos karaliais. Pagaliau mūsų istorija yra labai unikali. Mes buvome ne tik savarankiška valstybė, mes, baltai, mūsų gilios praeities protėviai buvome ir savarankiška unikali **civilizacija**. Vertėtų priminti, kad gilioje senovėje mūsų valdovai titulavosi kunigo titulais [šis aukštas titulas nieko bendro neturi su vėlyvųjų laikų krikščioniškuoju vertimu iš lenkų „ksiądz“]. O ir žodis „karalius“ mūsų seniesiems valdovams netiko, nes šis žodis kilęs iš Karolio Didžiojo vardo. Titulas **valdovas** yra senas mūsų tautos civilizacijos valdovo titulas, niekaip neatitinkantis menkinančiam slavų kilmės titului „kunigaikštis“. Mūsų valstybė tūkstantmečiais, kaip kad ir mūsų VALDOVAI, nepriklausė nei Rytų, nei Vakarų pasauliui, buvo savarankiška nuo istorinių ištakų savose žemėse **klestinti civilizacija**.

Suvokdami istorinę klastą, privalome ištaisyti mums žeminančiai primestą istorinę klastotę. Bene pirmieji tuo susirūpino kariai, į talką pasikiviesdami mūsų istorijos puoselėtojus, tyrinėtojus, mokslininkus. Jau įvyko mokslinės konferencijos Lietuvos mokslų akademijoje, Lietuvos karo akademijoje, Vilniaus karininkų ramovėje. Numatyti konkretūs darbai atstatant mūsų valdovams jų turėtus garbingus titulus. Istorinė restitucija jau vyksta.

Jonas UŽURKA

Istorinių romanų rašytojas,
atsargos pulkininkas leitenantas

DUOBĖTAS KELIAS LINK ISTORINĖS TIESOS

Iki šių dienų, vis dar nepalikdami nė mažiausio kompromiso kitokiai nuomonei, istorinei tiesai, sovietmečiu Maskvos išugdyti politistorikai įžūliai pažeminančiai per amžius buvusius savarankiškus mūsų valdovus tituluoja tik „kunigaikščiais“.

Jei būtų kitaip, iš paskutiniųjų nekaltų lig šiol į galvas kryžiuočių, lenkų vyskupų raštininkų dlugošų, nestorų ir kitų *letopiscų* sukurtų klastočių, o, sutelkus pajėgas, padėtų tiems mokslo vyrams, tyrinėtojams, kurie vis dar it apgulties sąlygomis kruopščiai, nepaneigiamai kelia mūsų tautos didingą praeitį iš užmaršties. Seniai ir mūsų istorinius valdovus tituluotume tais titulais, kuriais jie patys titulavosi, tais, kuriais juos pasaulio valdovai titulavo. Deja, kol kas užsispyrusiai, nepelnytai pažemindami [ar ne tik atiduodami už sidabrinus duoklę?], mūsų valdovus tituluoja „kunigaikščiais“.

Kiekvienam turėtų būti aišku, kad kunigaikštis europiečio supratimu yra pavaldus vasalas, nepri-

erzina bajorų valdytas turtas, nes būtent šios valdos yra didelė kliūtis vadinamajai dabartinei „aukštuomenei“ patogiai įsikurti prie ežerų. Formaliai deklaruoiant valstybės tęstinumą, ignoruojami tarpukario Lietuvos įstatymai, reglamentavusieji žemėvaldą. Po 1990 m. kovo 11 d. priimti įstatymai skelbė dalinę restituciją ne grąžinamam žemės kiekiui, bet apribojo asmenų ratą, kuriam taikoma restitucija.

Tarpukario Lietuvoje, pradedant trečiuoju dešimtmečiu, maksimali vienam asmeniui žemės norma buvo 150 ha. Dabar vieno buvusio savininko restitucinė žemės norma taip pat 150 ha. Bet tarpukario Lietuvos įstatymai buvo numatę, kad bendros dvaro žemės 80 ha priskiriama žmonai, tiek pat vaikams ir anūkams, vienu žodžiu, įpėdiniams. Todėl tarpukario Lietuvoje dvaro žemė dažnai buvo registruota vieno asmens vardu, nes galioję įstatymai nereikalavo atidalinimo. Dabar, ignoruojant tarpukario Lietuvos įstatymus, iškreipiamas buvęs įstatyminis žemės pasidalijimas, nepripažįstant savininkų žmonių ir įpėdinių teisių į jiems priklausiusią žemės normą. Nepripažinus jų teisių, sudaromos sąlygos buvusiems sovietiniams biurokratams ir jų įpėdinams užvaldyti svetimą turtą. Žemės restitucija įgyja dar vieną apribojimą – vykdant žemės restituciją, dvarininkų palikuonys yra diskriminuojami būtent dėl kilmės. Taip yra pažeidžiamas visų asmenų lygybės prieš įstatymą principas, nes dvarininkų įpėdiniai netenka teisės į teisėtai jiems priklausiusią žemę, jeigu viso dvaro plotas viršija 150 ha.

Deja, negalima teigti, kad laikai pasikeitė ir sovietų darbo metodų atsisakyta. Daugelis dvarų taip ir liko negrąžinti tikriesiems savininkams, juos tiesiog išsidalijo svetimi. Toks tariamas dalinis teisingumas užprogramavo ilgametę neapykantą ir piliečių tarpusavio vaidus. Prisiminkime: Hetitų imperijos niekas neužkariavo, ji žlugo, kai net trys kartos nesusitaikė dėl padarytų skriaudų.

1940 m. Juozas Baltušis be skrupulų koneveikė dvarininkus ir siūlė juos naikinti vietoje: „Naujojoje socialistinėje statyboje viena javo varpa yra vertesnė už dešimtį dvarininkų galvų ir, pagaliau, tokio baudžiamojo kodekso, kuris visus sabotažininkus, kenkėjus ir uzurpatorius be apeliaciniai naikintų nusikaltimo vietoje.“²

Dvarų naikinimas Trakų apskrities Aukštadvario ir Onušio valsčiuose

Sovietų valdžia Trakų apskrityje 1940 m. iš savininkų nusavino šių dvarų žemes:

² Baltušis J. Išnaikinti šunvotes! // Ūkininko patarėjas, 1940 08 23, nr.36 (621). P.4.

GIMINĖS ISTORIJA

Viktoras JENCIUS-BUTAUTAS

UŽMIRŠTI IR SUNAIKINTI

2000 m. Trakų rajono knygynuose pasirodė knyga „Trakų krašto dvarai ir palivarkai“¹. Tenka apgailestauti, kad joje neaprašyti visi žinomi dvarai, be to, ir aprašytuose esama daug netikslumų. Kartais jie yra neišvengiami, sąlygoti ilgametės sovietų okupacijos.

Jankovicų dvaro aprašyme neaišku, kodėl Nepriklausomybės akto signataro Donato Malinausko tėvų nuosavybė priskirta Odyniecams. Prie nežinomų, o tiksliau prie neidentifikuotų, priskirti tokie žinomi ir dar šiandien iš dalies išlikę Rodomyslio, Tolkiškių, Buzgonių (Bijūnų) dvarai. Nepateikta net minimalių žinių apie Užuguoščio, Brėdiškių, Kamaravos, Zagužos dvarus.

Dėl ko žlugo Hetitų imperija

Sovietiniai naikinimo mastai viršijo net pačių naikintojų lūkesčius. Sunaikino taip, kad net sunku atsekti buvusių dvarų ir palivarkų pėdsakus, nors kai kurie jų yra neatsiejama Lietuvos istorijos dalis. Šiandieninius valdininkus ypač

¹ Trakų krašto dvarai ir palivarkai. Sudarė Jadvyga Kalikienė. Trakai, 2000. P. 100.

Aukštadvario valsčiuje:

1. Tado ir Vlodo Mongirdų – Aukštadvario dvaras – 375, 99 ha
2. Petro Degučio – Karapolio dvaras – 83,91 ha (30 ha³)
3. Alekso Jasinsko – Rodomislio dvaras – 81, 84 ha (30 ha)
4. Antano ir Marės Hopenų, Karolinos Jasdauskienės ir Jasdausko brolio įpėdinių – Užuguoščio dvaras– 143,68 ha
5. Vlodo ir Aleksandro Odinčių -Nikronių dvaras – 81 ha
6. Irenos Sakalauskienės – Mergiškių dvaras - 81,00 ha (30,0 ha)
7. Aleksandro Odinčienės - Vladislavos dvaras – 81 ha
8. Zofijos Malinauskienės – Ubiškių dvaras – 114,98 ha
9. Zofijos Tarasevičienės – Vernėjos dvaras – 142,02 ha
10. Marės Karnickienės – Būdos dvaras – 94,66 ha
11. Povilo ir Ievos Monkevičių – 87,39 ha (30,0 ha)
12. Kazės Kendzerskienės – Poliesės dvaras – 81,20 ha (30,0 ha)
13. Edvardo Šulcio – Žilineiškės dvaras – 91,50 ha (30,0 ha)

Onušio valsčiuje:

14. Broniaus Kšivablockio – Vaickuniškių dvaras - 50,78 ha (30,0 ha)
15. Mykolo Kšivablockio – Vaickuniškių dvaras – 40 ha (30,0 ha)
16. Tomo Malijausko – Romanavos dvaras - 111 ha
17. Jaroslavo Kareivos – Zaciškių dvaras – 80,16 ha
18. Vlodo Kareivos – Kareivinių dvaras - 100,31 ha
19. Kazio Kopeuso – Bitautonių dvaras – 74,30 ha (30,0 ha)
20. Zigmo ir Stasės Žemaičių – Soloviškių dvaras – 151, 89 ha

Tadas Mongirdas savo atsiminimuose⁴ rašo, kad XIX a. Aukštadvario apylinkėse gyveno kilmingos giminės ir jas, vienas daugiau, kitas mažiau, aprašė: Strumilų (Strumilów), Bujalskių (Bujalskich), Kvintų (Kwinto), Kareivų (Korewów), Monkevičių (Monkiewiczów), Komarų (Komarów), Vnukauskų (Wnukowskich), Pšezdeckių (Przeździeckich), Kamieniekių (Kamienieckich), grafų Komorovskių (hr. Komorowskich), grafų Tiškevičių (hr. Tiszkewiczac), Urniežių (Urniazach), Jančiauskų (Janczewskich), Giejštūrų (Gieysztorach), grafų Platerių (hr. Platerów), Butautų–Andžekovičių (Butowtt– Andrzejkowiczów), Chelstovskių (Chelstowskich), Hoppemų (Hoppenów), Stanevičių (Staniewiczów), Sirevičių (Syre-

³ Palikta 30 ha norma buvo taip pat nusavinta.

⁴ T. Stommos asmeninis archyvas.

Odyniečių giminės kapavietė.

wiczów), Žilinskių (Żylińskich), Malinauskų (Malinowskich), Gurskių (Górskich), Nagrurskių (Nag órskich), Švainickių (Szwoynickich), Grajevskių (Grajewskich), Chrystovskių (Chrystowskich), Narutavičių (Narutowiczów), Chrapovickių (Chrapowickich), Romerių (Romerów), Žanšnickių (Rząśnickich), Filipovičių (Filipowiczów), Kžyvblokių (Krzywobłockich), Kubiukų (Kubiaków), Žyžniewskių (Żyżniewskich), Sokolovskių (Sokolovskich), Kučevskių (Kuczewskich), Aleksandravičių (Aleksandrawiczów), Čyžų (Czyżów).

Odyniečių giminė

Su Odyniečių gimine siejamas ne tik šv. Nepomuko koplytstulpis Trakuose⁵, Aukštadvario bažnyčios statyba (1907–1908), bet ir kartuvių kalnas Aukštadvaryje. Vladislovas Odyniecas, Nikronių malūno valdytojas, su inžinieriumi Bronislavu Malevskiu ir kitais pirmieji pasirašė raštą Vilniaus gubernatoriui, kad jiems būtų leista statyti bažnyčią ir steigti parapiją Aukštadvaryje.⁶

Sovietmečiu apie kilmingas šeimas buvo kuriami nebū-

⁵ Bogdel G. Trakų krašto legendos ir pasakos. Trakai, 2005. P.5-10.

⁶ Laurinavičius J. Žymesnieji žmonės. Kunigas Justinas Aukštuolis// Aukštadvaris. Sudarytojas Kazys Račkauskas. Vilnius, 2002. P.198.

Laurynas Odyniecas

Ciprijonas Mykolas Juzefas ?
(1750–1811) (1759–1829)

(Deochara²² Kušelevskaitė)

Ciprijonas Jonas Marija¹ Veronika² Ignas³ Rachelė⁴ Idelfonsas⁵ Edvardas⁶ Mykolas⁷ Vladislovas⁸ Konstancija

¹ lenk. Maria – Wiktoria (1799– ?). ⁵lenk. Idelfons- Romuald (1810– ?).

² lenk. Veronika –Agata – Dorota (1797–1799). ⁶lenk. Edward – Josef (1810 – 1813).

³ lenk. Abel – Ignacy – (1804–1806). ⁷lenk. Michal (1812–1814).

⁴ Rachela – Zofija (1806–1807). ⁸lenk. Wladyslaw – Michal – Jerzy (1820–1897)

ti pasakojimai, naikinami dvarus menantys ženklai, apie juos kuriamos legendos, pateikiant kaip tautos išmintį. Šiandien sunku pasakyti, kada ir kur žymus archeologas ir tarpukario Lietuvos karininkas Petras Tarasenko surado žmones, kurie užrašą ant Nikronių akmens „MOPT“ išaiškino sovietinėje dvasioje: „Moje pinigāda tutaj“ (liet. *mano pinigai čia*).⁷ Viskas tik tam, kad būtų užmiršta Odyniečių giminė, turėjusi dvarus ne tik Aukštadvario apylinkėse. Aukštadvario apylinkėse tekanti Verknės upė ties Aukštadvariu turi intaką Odinčytę.⁸ Odinčytės⁹ (Adinčava¹⁰) upė teka ties Gineitiškių dvaru. Be to, pagal 1923 m. pirmojo Lietuvos gyventojų surašymo duomenis Aukštadvario valsčiuje minimas Odincevos viensėdis, kuris, matyt, tapatus Aukštadvario seniūnijoje iki šių dienų išlikusiam Odincavos kaimui.¹¹ Odyniečių giminė, gyvenusi Aukštadvario apylinkėse nuo XIX a. pradžios, o gal ir kiek anksčiau, betarpiškai sietina su visa eile dvarų: Peteriškių¹², Ubiškių (Gubiškių)¹³, Vladislovo (Vladislavo), Jukniszkių¹⁴, Gineitiškių (Gineip-iškių)¹⁵, kurie, anot

⁷ Tarasenko P. Pēdos akmenyje. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958. P.58

⁸ Obelinis J. Lietuvos TSR vandens turistų keliai. Vilnius: Mintis, 1982. P. 79

⁹ lenk. Odyniec. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa. 1886. Druk „Wieku” Nowy – Świat Nr.61. T. VII . Str. 396.

¹⁰ Buchaveckas S. Verknė. Vilnius: Mintis, 1984. P.40.

¹¹ Aukštadvaris. Sudarytojas Kazys Račkauskas. Vilnius, 2002. P.379.

¹² lenk. Peteryszki. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa. 1887. Druk „Wiek” Nowy – Świat Nr.61. T. VIII. Str. 23.

¹³ lenk. Hubiszki.

¹⁴ lenk. Juchniszki.

¹⁵ lenk. Ginejciszki , Gieniejciszki.

Geografinio žodyno, 1865 m. buvo Odyniečių nuosavybė.¹⁶

Dvarų, Aukštadvario apylinkėse priklausiusių Ody-
niecų giminei, istorija nuo XIX a. vidurio šiandien gerai
žinoma. 1850 m. Vladislovui Mykolui Jurgiui Odyniecui
(1820–1895), Mykolo sūnui, Trakų apskrityje, Vilniaus
gubernijoje priklausė šios valdos:

1. Vladislavo (Vladislavo) dvaras, turėjęs 1160 dešimtinių.
2. Gineitiškių (Gineipiškių) dvaras, turėjęs 1170 dešimtinių.
3. Peteriškių dvaras, turėjęs 1120 dešimtinių.
4. Ubiškių (Gubiškių) dvaras, turėjęs 360 dešimtinių.
5. Žemės sklypas Pansių kaime – turėjęs 74 dešimtinių.

Visa tai išdėstyta Vilniaus notarinio archyvo Trakų apskrities 1898 m. nekilnojamojo turto knygos išrašė.¹⁷ Kada Odyniecai persikėlė gyventi į Aukštadvario apylinkes, tiksliai nėra žinoma. Tačiau Aukštadvario bažnyčios metrikų knygų įrašai leidžia tvirtinti, kad XIX a. pabaigoje Mykolas Odyniecus čia gyveno ir Aukštadvario bažnyčioje krikštijo savo vaikus. Mykolo Odynieco tėvas buvo Laurynas Odyniecus¹⁸, kitais duomenimis Stanislovas¹⁹. Apie Odyniecus Aukštadvario ir kitų Trakų apylinkių gyventojai išsaugojo atmintį iki šių dienų. Odyniecus Aukš-

¹⁶ Ilenk. Ginejciszki, Gieniejciszki; Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa. 1900. Druk „Wiek” Nowy – Świat Nr.61. T. XV . Cz.1. Str. 500; T. VII . Str. 396.

¹⁷ Dublikato išrašo iš Vilniaus notarinio archyvo (Trakų apskrities 1898 m. knygos nekilnojamojo turto) kopija // Tado Stommos asmeninis archyvas JAV.

¹⁸ Tado Stommōs asmeninis archyvas.

¹⁹ Uruski S. Rodzina, Herbasz szlachty polskiej. T.12. Warszawa. 1915. Str. 257.

tadvario apylinkių gyventojai laikė kunigaikščiais²⁰, nors jie titulą nustojo naudoti dar XVII a.²¹.

Ciprijono Odynieco (1750–1811) vyskupo žiedą iki šių dienų išsaugojo T. Stomma. Konstancija Odyncaitė ištekėjo už Vladislovo Maliausko²², Aukštadvario dvaro savininko. Vladislovo sūnus Ciprijonas gavo žemės Vėrnėjaus ežero pakrantėje, kur stūkso akmuo su kryžiumi, Odyniečių herbu ir paslaptinomis raidėmis MOPT, šandien vadinamas Nikronių akmeniu.

Nikronių akmuo

Pagal 1897 m. testamentą Ciprijonas, Vladislavo sūnus, paveldėjo visą Peteriškių dvarą ir Peteriškių palivarką su šiomis vietovėmis: Šlaitai, Strūzdai, Dzikuskiai, Koceniškių daržai (sodai) prie Zabarauskų kaimo, Peteriškių miško sklypą, Purvynų gyvenvietę ir Naujasėdžio palivarką.

²⁰ Aukštadvaris. Sudarytojas Kazys Račkauskas. Vilnius, 2002. Tėviškės pažinimo fondas. P.204.

²¹ Kosinski A.A. Przewodnik heraldyczny : monografie kilkudziesięciu znakomitszych rodzin, spis rodzin senatorskich i tytuły honorowe posiadających. Cz. 1. Kraków. 1877. Str. 158.

²²Tokią savo uošvio pavardę nurodė savo prisiminimuose Vladas Mongirdas // Aukštadvaris. Sudarytojas Kazys Račkauskas. Vilnius, 2002 P. 183-187. lenk. Maliauskas - Malewski.

*Senosios Trakų ir jo apylinkių praeities
gaivintojas, laikraščio „Voruta“ redakto-
rius Juozas Vercinkevičius prie Nikronių
akmens.*

su Mošos gyvenvieta, Verniejaus ežerą su sala, Latviškių miško sklypą, Nikronių Babruko, Bolosialio (Balosėlis), Niečesto ežerus su ribomis, nurodytomis 1896 m. sudarytame matininko–taksatoriaus Vansevičiaus²³ plane. Visos žemės plotas 1120 dešimtinių, be jokių išimčių bei su visais ten esančiais pastatais. Vernėjos dvaras dar vadinamas Litviniškių dvaru. Cituojamame testamente jis įrašytas Vernėjos vardu.

Apie Vernėjaus ežero pakrantėje esantį akmenį sukurtas daug pasakojimų, jau kuris laikas jis domina tyrinėtojus, netgi tokius žymius, kaip jau minėtą šiame straipsnyje archeologą P. Tarasenką²⁴, istoriką E. Gudavičių²⁵. Apie šį akmenį yra rašęs S. Buchaveckas²⁶, V. Šaulys²⁷, Č. Kuda-
ba²⁸, P. Pilipavičius²⁹, V. Daugutis³⁰.

²³ Wonsowicz.

²⁴ Tarasenko P. Pėdos akmenyje. Vilnius, 1958. P.58.

²⁵ Gudavičius E. Nikronių (Trakų raj.) ir Žvėryno (Vilnius) akmenų paskirtis ir jų panaudojimo laikas. Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija, 1982. T. 4. P. 83-92.

²⁶ Buchaveckis S. Verknė Vilnius: Mintis, 1984. P.25.

²⁷ Šaulys J. Paslaptingas akmuo // Švyturys, 1968, nr.4. P. 30.

²⁸ Kudaba č. Kur srūva sūrūs šaltinėliai. Aukštadvario gamtinis draustinis // Mūsų gamta, 1964, nr.2. P.8-11.

²⁹ Pilipavičius P. Paslaptingas akmuo // Spartuolis, 1976, kovo 20. P.3.

³⁰ Daugutis V. Praeitis. Aukštadvario apylinkių proistorė // Aukštadvaris.

Kostas Markevičius-Butautas apžiūri Nikronių akmenį įrašus.

P. Tarasenska 1958 m. išleistoje knygoje „Pėdos akmenyje“ aprašė Nikronių akmenį. Ankstesnių šio akmens aprašymų nepavyko surasti. Archeologas savo knygoje rašo: „Akmenyje prie kelio Nikronys–Babronys (Jiezno raj.) yra iškalti du lygiais skersiniais įstriži kryžiukai, strėlė su vienu skersiniu bei užkaba gale ir raidės MOPT. Žmonės aiškina, kad raidės MOPT reiškiančios „Moje pinigada tutaj“ t. y. „Mano pinigai čia“. Manoma, jog po akmeniu esąs paslėptas užkeiktas lobis. Prie akmens yra ir lobio ieškotojų kastų duobių liekanos. Šis akmuo, kaip ir kiti mūsų pastebėti lobių akmenys, galėjo būti senovišku aukuru. Tą spėliojimą iš dalies patvirtintų iškalti jame kryžiukai, kurie laikytini simboliškais saulės ženklais.

Akmenyje iškalta strėlė su vienu skersiniu tikriausiai yra Lenkijos bajorų herbo *Lis* ženklas, vėliau suteiktas kokiai nors Lietuvos bajorų giminei. Bajoriškų giminių herbų ženklai ant akmenų tikriausiai buvo kalami žemės plotų nuosavybei pažymėti.³¹ Deja, šiandien akmenyje tėra matomas tik vienas kryželis, nors dar 1968 m. V. Šaulys nurodė, kad yra du kryželiai ir tarp kryželių – trijų metrų atstumas.³² Kultūros vertybių registre nurodoma: „Vertingosios savybės: 1.3.4. žemės ir jos paviršiaus elementai – žmogaus apdorotas riedulys (akmuo pilko granito, neatsisakymo formos, iki 2,17 m aukščio (nuo dabartinio žemės paviršiaus), 6,12 m ilgio PV–ŠR kryptimi ir iki 3 m pločio. Akmens viršuje iškalti inicialai „MOPT“, Odyniečių herbas ir lygiašonis kryžius, apie 29 cm skersmens. Taip pat akmens viršuje išskaldytas apie 26 cm gylio lovis; akmuo nežalojamas; TRP; FF Nr. 1-4; 15.1-15.9; 2007 m.)“.

Č. Kudaba taip pat nurodo du kryžiukus.³³ V. Šaulys net nurodė, kad antras kryžiukas yra žemiau užrašo MOPT. 2007 m. užfiksuotas tik vienas kryžius.

Vienoje legendų apie akmenį pasakojama, kad 1812 m. Napoleonas, išsėdamasis miškelyje, užkasęs auksinius servizus ir monetas, o kareiviai juos užvertę akmeniu. Kita legenda sako, kad rodyklė rodo kryptį į užkastus lobius, o raidės – atstumą. Adolfas Navarackas yra surinkęs vietinių gyventojų pasakojimus apie šį akmenį. Akmens paviršiuje yra didoka įduba, kurioje paprastai būna vandens. Anksčiau tikėta, kad šis vanduo turi gydomąją galią, ypač padeda akims.

Vyksta diskusijos dėl akmenyje iškaltų ženklų reikšmės.

Sudarytojas Kazys Račkauskas. Vilnius, 2002. P. 102.

³¹ Tarasenska P. Pėdos akmenyje. Vilnius, 1958. P.58.

³² Šaulys J. Paslaptis akmuo // Švyturys, 1968, nr.4. P. 30.

³³ Kudaba Č. Kur sūruva sūrus šaltinėliai. Aukštadvario gamtinis draustinis // Mūsų gamta, 1964 ,nr.2. P. 10.

Č. Kudaba tvirtina, kad „ženklai tikriausiai herbiniai, iškalti žemės nuosavybės plotui ar ribai pažymėti. Raidės būdavo iškalamos neretai dar ir mirusių atminimui“.³⁴ Su Č. Kudaba galima sutikti, tačiau tai nėra žemės ribos ženklas, nes akmuo stūkso Odyniečių valdų viduryje, tai – žemės nuosavybės ženklas su savininko herbu ir inicialais. E. Gudavičius dar 1982 m. bandė iššifruoti raidžių reikšmę, beveik teisingai jas paaiškino, teisingai nurodė ir raidžių iškaltimo laiką – XVIII–XIX a. sandūrą.³⁵ Raidės MOPT E. Gudavičius aiškino taip: „M. Odincas, Trakų pakamaris (M. O[dy-niec], p[odkomorzy], t[rocki]“. E. Gudavičius nebuvo tikras dėl M inicialo reikšmės ir spėjo, kad tai Martynas.³⁶ Deja, vardas ne toks. Paskutiniojo Vladislavo dvaro savininko dukra yra nurodžiusi, kad raidės MO reiškia Michal Odyniec.³⁷ Metrikos, saugomos Aukštadvario ir Onušio bažnyčiose, liudija faktą, kad Mykolas Odyniecas buvo Trakų pakamaris.³⁸ Todėl užrašą reikėtų skaityti taip: M[ichal] O[dy-niec] P[odkomorzy] T[rocki] – Mykolas Odyniecas Trakų Pakamaris. Raidės galėjo būti iškaltos tik po 1793 m., nes iki nurodytų metų Trakų pakamaris buvo Steponas Dominikas Romeris.³⁹ Akmenyje, anot E. Gudavičiaus, iškaltas Šerno ar Vienišiaus herbas (lenk. herb *Odyniec*), dėl jo priklausomybės neįkyla abejonių. Kad akmenyje iškaltas Odyniečių herbas, nurodė ir Helena, paskutiniojo Vladislavo dvaro savininko dukra.⁴⁰

Ciprijonas Odyniecas

Pirmojo pasaulinio karo metu Aukštadvario dvaras ir miestelis „pateko į apšaudymo lauką tarp vokiečių ir rusų, visi nusprendė pasitraukti iš mūšio lauko. Buvo pasirinktas Ciprijono Odynieco dvaras, penkių kilometrų atstumu nuo Aukštadvario. Laikyta, kad jis yra nuošalėje ir kad ten bus saugiau. Visi iš dvaro [Aukštadvario dvaro] ir daugelis iš miesto, kartu su arkliais, karvėmis atvyko

³⁴ Ten pat.

³⁵ Gudavičius E. Nikronių (Trakų raj.) ir Žvėryno (Vilnius) akmenų paskirtis ir jų panaudojimo laikas. Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija, 1982. T. 4. P. 85.

³⁶ Ten pat.

³⁷ Helenos Zlotorovič (Helena Zlotorowicz) 1993 01 14 rašytas laiškas autoriui // Viktoro Jenciaus–Butauto asmeninis archyvas.

³⁸ Aukštadvario, Onušio bažnyčių mirties ir gimimo metrikai.

³⁹ Gudavičius E. Nikronių (Trakų raj.) ir Žvėryno (Vilnius) akmenų paskirtis ir jų panaudojimo laikas. Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija, 1982. T. 4. P. 85.

⁴⁰ Helenos Zlotorovič (Helena Zlotorowicz) 1993 01 14 rašytas laiškas autoriui // Viktoro Jenciaus–utauto asmeninis archyvas.

ten“.⁴¹ Tada, matyt, ir įvyko Ciprijono susidūrimas su vokiečiais, kuris galėjo baigtis jo mirtimi. Tą įvykį yra aprašęs Tadas Mongirdas ir Petras Cijūnėlis.⁴²

P. Cijūnėlis⁴³ 1971 m. „Spartuolio“ laikraštyje su tam laikmečiui būdinga neapykanta ir pašaipa kilmingo luomo žmonėms rašė: „Jeigu Vladislovas [Ciprijono brolis] mėgdavo sugalvoti ką nors originalaus, tai Ciprijonas atvirkščiai, nemėgdavo judinti smegenų. Jau tas faktas, kad jis savo gyvenime net geležinkelio nebuvo važiaavęs, byloja apie jo kultūrinių poreikių rato siaurumą.

Kai ką gali papasakoti ir toks atsitikimas. 1915 metų vasarą rusų kariuomenė mūšiuose traukėsi per Trakų apskritį. Kaimų, vienkienų žmonės slėpėsi miškuose, daubose. Daugelis su šeimomis traukė į rytus. Ciprijono niekas negalėjo įtikinti, kad artėja priešas. Jis teigė, kad be jo leidimo joks vokiečių neišdrįs įžengti į jo dvarą.

Už ežero, už miško aidėjo patrankų šūviai. Kažkas pranešė jam, kad sode pasirodė vokiečių kareiviai. Įniršęs ponas, paėmęs lazda, išėjo į sodą. Čia jis pamatė ištęstą lauko telefono laidą. Kas išdrįso ištęsti kažkokias „virves“? Ėmė plėšti. Kabelis nepasiduoda. Tada, padėjęs jį ant akmens, ėmė iš viršaus plakti kitu. Čia atbėgo kareiviai ir ėmė mušti poną jo paties lazda, paskui nuvarė į Aukštadvarį pas savo vadovybę. Nežinia, kuo būtų pasibaigusi ta istorija, ar būtų ponas sušaudytas, ar tabaluotų kilpoje, jei jo nebūtų užstojęs klebonas Aukštuolis, gerai žinojęs vokiečių kalbą ir įtikinęs juos, kad dvarininkas jokių būdu negalvojo padaryti vokiečiams žalos.

Vėliau Ciprijonas su pasipiktinimu sakė, kad niekuomet negalvojo, jog vokiečiai tokie kvaili. Juk jis pats matęs, kad tai nebuvo joks telefonas, bet paprasčiausia virvė. Jis pats matė, kad toje virvėje nebuvo jokios skylutės, tik viela. Tai kaip gi per ją kalbėti?“⁴⁴ Šią istoriją panašiai aprašė ir Tadas Mongirdas, savo prisiminimuose jis pažymėjo, kad C. Odyniecas buvo kresnas ir stiprus, todėl, palei namus įsipainiojęs į kabelį, jį nutraukė. Vokiečiams sutriko telefoninis ryšys, ir jie pradėjo ieškoti gedimo.

⁴¹ Tado Mangirdo prisiminimų ištrauka // Viktoro Jenciaus– Butauto asmeninis archyvas.

⁴² Cijūnėlis P. Taip dvarponiai gyveno. Praeitie puslapius bevartant // Spartuolis, 1971 07 03, nr. 78 (3109). P.3.

⁴³ Petras Cijūnėlis nuo 1932 m. priklausė komunistų partijai Aukštadvaryje, 1940 m. organizavo darbininkų ir valstiečių miliciją. 1949 m. baigė partinių darbuotojų kursus prie Aukštosios partinės mokyklos Maskvoje. 1946–61 Trakų apskrities laikraščio „Trakiečių šūkis“, vėliau rajoninio laikraščio „Pergalės vėliava“ redaktorius. (Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija , t.3. Vilnius: Mintis, 1966. P.310).

⁴⁴ Cijūnėlis P. Taip dvarponiai gyveno. Praeitie puslapius bevartant // Spartuolis, 1971 07 03, nr. 78 (3109). P.3.

Rado nutrukusį kabelį prie C. Odynieco namo ir norėjo jį nušauti. Ciprijonas kalbėjo vokiškai ir, matyt, vokiečiai pastebėjo ir jo savotišką charakterį. Pats Ciprijonas ne kartą pasakojo šią istoriją: „*Visais laikais buvo sakoma, kad vokiečiai yra protinga ir garbinga tauta. Tai grynai paisyta, nes man nutraukus vielas, dar apvyniotas kažkokia medžiaga, jie apkaltino mane nutraukus telefono ryšį, aiškiai porino kvailystes. Pats mačiau, kad tose vietose nėra jokios išilginės kiaurymės, tai kaip gi jie galėjo šnekėtis?*“ Vokiečių okupacijos metu C. Odyniecas labai gerai sutarė su vokiečiais, ir jie dažnai pas jį baliavodavo.⁴⁵ Aki-vaizdu, kad P. Cijūnėlis piešė Ciprijono sovietinį portretą, tai yra, jeigu dvarininkas, tai būtinai kvailas. O koks jis kvailys, jeigu vokiškai mokėjo?

Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimas 1918 m. pakeitė ir įprastinį dvaro gyvenimą. Apie 1925 m. Peteriškių ir Vernėjos dvarai, kurie buvo Kipro⁴⁶ Odynieco nuosavybė, nusavinti, paliekant jam 80 ha žemės normą.⁴⁷ Metas buvo sudėtingas, reikėjo apsispręsti. Daug dvarininkų tuo metu rinkosi emigraciją į Lenkiją. Žemės reforma formavo sudėtingus dvarininkų santykius su valdžia. Būta, matyt, visko. Tadas Mongirdas, prisimindamas tą laikmetį rašė: „*Lietuvos laikais atvyko į Aukštadvario valsčių darbo inspektorius; visi žemės savininkai, kurie turėjo samdinių, turėjo pateikti žinias apie darbo sąlygas, užmokestį ir panašiai. Mama [Tado Mangirdo motina] taip pat nuvyko į valsčiaus valdybą tuo momentu, kai inspektorius užrašinėjo Kiprijonui Odyniecui užduotų klausimų atsakymus. Į klausimus, kiek turi liaudies, ką jie dirba, kiek valandų per dieną triūsia, jis pasakė darbininkų skaičių, turintis ekonomą, kad dirba visus būtinus darbus nuo aušros iki saulėlydžio (taip, tuomet visuose kaimuose dirbdavo nuo aušros iki pusryčių, nuo pusryčių iki pietų, ir iki saulės laidos). Vasarą darbo diena trukdavo ilgai, o žiemos metu trumpai. Čia pasireiškė K. Odynieco keistumas. Į klausimą, kiek laiko darbininkai pietauja, K. Odyniecas atsakė: „Visi jie dirba ir per pietus“. Paklaustas, kaip tai suprasti, Kiprijonas atsakė: „A ko, katinėli, nori (jis visus tujino ir vadino „katinėli“), kai muzikas kramto, tai ir dirba“. Inspektorius pasakė: „Aš negaliu tokio atsakymo užrašyti“, Kiprijonas: „O rašyk ką nori, tai manęs neliečia“. Pagaliau inspektorius kažką įrašė.“⁴⁸ Šiandien sunku teisingai nuspręsti, ar tai buvo Kiprijono Odynieco*

⁴⁵ Tado Stommos asmeninis archyvas.

⁴⁶ Ciprijonas.

⁴⁷ Žemės Reformos Valdyba nusavino šiuos dvarus // Darbininkas, 1925 02 01, nr. 4(289) .P.3.

⁴⁸ Tado Stommos asmeninis archyvas.

charakterio ypatybės, ar natūrali drąši reakcija į pasikeitusias gyvenimo realijas, be praktinės naudos siekio.

A.Smetona, būdamas valdžioje, bandė taisyti žemės reformos klaidas, tai yra siekė vėl sustambinti ūkius. To pasėkoje ir C. Odynieco dukros gavo iš dvaro joms priklausančias dalis žemės, kuri dar nebuvo išdalinta. C. Odyniecas turėjo dvi dukras – Zofiją ir Veroniką. Zofija ištekėjo už Tarasevičiaus⁴⁹, Veronika – už Jaseno. Deja, atėjo 1940 m. Peteriškių dvaras, viso 96,68 ha, buvo konfiskuotas iš Veronikos Jasenienės, C. Odynieco dukters⁵⁰. Iš Vlado ir Aleksandros Odyniečių⁵¹ buvo konfiskuotas Nikronių dvaras su 84,62 ha žemės, palikta 30 ha žemės laikinam naudojimui, iš Zofijos Tarasevičienės, C. Odynieco dukters, konfiskuotas Verenėjos dvaras, viso 142 ha.⁵²

Ciprijono Odynieco dukrų palikuonys ir šiandien gyvena Lietuvoje.

Bogdanas Odyniecas

Pagal tą patį 1897 m. testamentą Bogdanas Vladislovas gavo išskirtines teises į Gineitiškių dvarą, tačiau iš valdos buvo paimta 210 dešimtinių miško Gražiškių, Pustynios, Tablicos vietovėse ir priskirta Leokadijai–Vladislovai Podbereskienei. Šiame plote buvo ir Gineitiškių ferma, Vanzodiškių palivarkas, du sodai, pastatai Eiszerdancų kaime, Žaliosios ir Boroko vietovių miškas, viso 960 dešimtinių. 1902 m. Gineitiškių dvare įvyko darbininkų streikas, kuris buvo aprašytas „Darbininkų balse“.⁵³ Bogdano Odynieco likimas šiandien nežinomas.

Paskutinįjį Vladislavo dvaro savininką pakrikštijo Rusijos caro Nikolajaus II brolis

Aukštadvario seniūnijoje, Sienio ežero šiaurės pusiasalyje įsikūrusi Vladislavo dvaro sodyba. Vladislavas Odyniecas (1861–?), priešpaskutinis dvaro savininkas, anot Tado Mongirdo, kaimyninio Aukštadvario dvaro savininko, buvo labai turtingas žmogus ir turėjo dvarus ne

⁴⁹ Torosiewicz.

⁵⁰ Lietuvos TSR valstybinės žemės ūkio komisijos protokolai. Redakcinė komisija – Mečišlovas Jučas, Vytautas Merkys, Bronius Vaitkevičius. Spaudai parengė Aleksandras Jefremenka 1940 m. Vilnius., 1975. P.80.

⁵¹ Ten pat.

⁵² Lietuvos TSR valstybinės žemės ūkio komisijos protokolai. Redakcinė komisija – Mečišlovas Jučas, Vytautas Merkys, Bronius Vaitkevičius. Spaudai parengė Aleksandras Jefremenka 1940 m. Vilnius, 1975. P.85.

⁵³ Žinios iš Lietuvos. Lietuviai svetur. // Darbininkų balsas, 1902, nr. P.28-29.

tik Trakų pavieta, bet ir Baltarusijoje.⁵⁴ Tuose dvaruose gyveno valdytojai ir nuomininkai, iš jų savininkas gaudavo pinigų ir pernelyg nesidomėjo jų veikla. Valdytojai, veikiausiai susitarę su mokesčių rinkėjais, pradėjo mokesčius mokėti savo vardu, kažką sufalsifikavo ir galiausiai Vl. Odyniecas prarado savo dvarus Baltarusijoje, liko tik dvarai Trakų pavieta. Odyniecas mėgdavęs tvirtinti, kad nežino, kiek turi dvarų Baltarusijoje. Matyt, tuose žodžiuose būta tiesos, tai buvo kunigaikštiškos kilmės giminė, šį titulą nustojusi vartoti XVII a. Vladislavas turėjo du brolius – Ciprijoną ir Bogdaną Vladislavą bei dvi seseris – Leokadiją Vladislavą ir Mariją. Jo bendravardis sūnus Vladislavas (1888–?), savo dukters Helenos tvirtinimu, buvo pakrikštytas Rusijos caro Nikolajaus II brolio.

Kuris caro brolis buvo paskutiniojo Vladislavo dvaro savininko krikštatėvis, Helena savo laiškuose nenurodė. Deja, šiandien ir paklausti jau nebėra kur. Priešpaskutiniojo Vladislavo dvaro savininko sesuo Marija buvo ištekėjusi už Igno Kučevskio, kuris, anot Tado Mongirdo, dirbo Gatčinoje caro sodininku. Gatčina – tai Rusijos caro Nikolajaus II brolio, Didžiojo kunigaikščio Mikalojaus Aleksandravičiaus (1878–1918) rezidencija. Didysis kunigaikštis Mikalojus laikomas golfo pradininku Rusijoje, jį pradėjo žaisti Gatčinoje. Paskutinysis Rusijos imperijos caras Mikalojus Aleksandravičius, kurio naudai Nikolajus II atsisakė sosto, ir pakrikštijo Vladislavo dvaro paskutinįjį savininką.

Vladislavui, Didžiojo kunigaikščio Mikalojaus Aleksandravičiaus pakrikštytam, Vladislavo dvaras atiteko paveldėjimo keliu iš jo tėvo, taip pat Vladislavo, sūnaus Vladislavo Odynieco (1820–1897). Jis pagal 1897 m. testamentą gavo pilnas ir išskirtines teises į Vladislavo dvarą, kuriame buvo Vladislavo ferma, plytinė, palivarkai: Strėvininkai, Buda I, Čekelės, Ivoniškės, Odyncovas, Laurovas, malūnas Nikronyse, karčiama su daržu ir sodu Mackantiškėse, Sienio, Tabelukų, Prūdelio, Ašupenio, Krokelio, Mackantiškių Babruko ir Krupės ežerai, du karosų prūdai. Viso gavo 1160 dešimtinių su visais dvare naudojamais pastatais bei reikmenimis.

Pirmasis Vladislavo dvaras buvo medinis, toje pačioje Sienio ežero pusėje, kaip ir plytinė. Dvarui sudegus, buvo pastatyti nauji raudonų plytų rūmai kitame ežero krante. Yra pasakojamos legendos apie Odyniečių vaikų padegtą dvarą, neva vaikai padegė dvarą, nes tėvas nenorėjo lipti iš lovos. Kas pastatė raudonų plytų Vladislavo dvarą, nėra

⁵⁴Tado Mongirdo prisiminimai. Ištraukos // Viktoro Jenciaus-Butauto asmeninis archyvas.

¹Lietuviškai buvo rašoma Odinčias, lenkiškai Michal Odyniec.

²lenk. Bogumiła (Deochara lotiniškai) Kuszelewska.

³Władysław- Michał – Jerzy.

⁴Laura Mosyko.

⁵Pivašiūnų parapinė knyga. 1859 m. Lara Moškaitė turėjo 45 metus.

⁶Aleksandra Grünerwald arba Guenerwald.

⁷lenk. Maria Borkowska.

⁸Józef Odyniec.

tiksliai žinoma. Žmonės pamena⁵⁵, kad paskutinis dvaro savininkas Vladislavas turėjo dvarą ir palei Jonavą, ten dažnai lankydavosi.

Netoli dvaro, prie upelio, ant kalnelio buvo palaidotas caro Nikolajaus II brolio krikštasūnis Vladislavas Odyniecas, jo sesuo Benigna, tėvas Vladislavas Odyniecas (1861– ?). Kur palaidota jo motina Aleksandra Grünerwald (1867–1940), nėra tiksliai žinoma. Vladislavo dukra yra nurodžiusi, kad ten, ant kalnelio, palaidoti keturi asmenys. Kapavietė aptverta, buvusių prūdų šalia Vladislavo piliakalnio, kuriuos įgijo pagal testamentą, likę tik pėdsakai. Kalbama, kad ant piliakalnio mėgdavo ilsėtis Vladislavas Odyniecas, Helenos senelis.

Gan plačiai pasklidusi istorija apie Vladislavą Odyniečą, kurio žmona buvo vokiečių ir kuris, užkasęs savo pinigų, pamiršo tą vietą. Ieškojo pinigų ir iš nevilties, kad negali jų rasti, o gal tiesiog šiaip (mėgo išgerti) puolė po traukinio ratais.⁵⁶ Veikiausiai istorija apie lobį po Nikronių akmeniu nėra iš piršto laužta.

⁵⁵ Pasakojo Tupiakienė Antanina.

⁵⁶ Tado Stommos pasakojimas.

Esama ir kitokių prisiminimų, deja, jie užrašyti sovietmečiu P. Cijūnėlio, buvusio Bronislovo Mongirdo dvaro sodininko, ir tai kelia tam tikrų abejonių, nors kai kurie P. Cijūnėlio, 1940 m. buvusio Trakų milicijos viršininko, pasakojimai sutampa ir su Tado Mongirdo prisiminimais. P. Cijūnėlis 1971 m. „Spartuolyje“ rašė, kad Vladislavas Odyniecas iš Peterburgo parsivežė žmoną, išlepintą sostinės ponitę ir nutarė, kad „ji negali valgyti pietų, pagamintų kaimo virėjos rankomis“. Buvo paskirtas apsukrus žmogus, kas dieną iš Vilniaus viešbučio–restorano „Jurgis“ traukiniu vežęs karštus pietus į Rūdiškių stotį. Iš ten, arkliais, visu greitumu, dar neataušę pietūs buvo pristatomi į ponų stalą.⁵⁷ Ne paslaptis, kad žmonės visais laikais nemėgo turtingų žmonių, buvo linkę juos pašiepti. P. Cijūnėlis tame pačiame straipsnyje rašė, kad „dideliu protu Vladislavas nepasižymėdavo, bet kartais jo galvoje iškildavo grandioziniai projektai. Sugalvojo jis nustebinti visus aplinkinius dvarininkus, ir pagal jo projektą buvo

⁵⁷ Cijūnėlis P. Taip dvarponiai gyveno. Praeities puslapius bevartant // Spartuolis, 1971 07 03, nr. 78 (3109). P.3.

Tolkiškio dvaro žemės valdų 1854 m. žemėlapis fragmentas (apie 1773 m. Tolkiškio dvaras buvo Vladislavos dvaro palivarku).

pradėtas statyti kelių aukštų medinis namas, kuriame turėjo būti įrengtas ne tik ponų gyvenamasis butas, bet ir visos dvaro sodybos tarnybinės patalpos. Ir štai kada jau buvo statomas III aukštas, Niūronių kaimo gyventojai išgirdo už ežero trenksmą. Odyngo namas griuvo.⁵⁸ Neaišku, dėl ko ir kada sugriuvo statomas namas. Statiniai griūdavo, tame nieko nėra nuostabaus. P. Cijūnėlio pasakojimas savo banaliu siužetėliu neprilygsta Juozo Šikšnelio romanui detektyvui „Paskutinioji užmuša“. Šiame romane užminta intriguojanti mįslė – 1812 m., prieš prancūzų imperatoriui Napoleonui užpuolant Rusiją, Vingio parke, kuris tuomet vadintas Zakretu, Vilniaus architektas Mykolas Archangelas Šulcas statė šokių paviljoną. Jo atidarymo iškilmėse turėjo dalyvauti ir Rusijos caras Aleksandras I. Tačiau iškilmių išvakarėse paviljono konstrukcija netikėtai sugriuvo. Vienas garsiausių Vilniaus architektų pasiskandino Neryje. Viena iš romano herojų, galimai prancūzų šnipė,

⁵⁸ Ten pat.

– generolo Benigseno žmona kunigaikštė Marija Butautaitė–Andžekovičiūtė, Gardino gubernatoriaus Mykolo Butauto–Andžekovičiaus sesuo.

1940 m. sovietams nusavinus dvarą, savininkai spėjo pasitraukti į Lenkiją. Kada jie pabėgo, nėra aišku. 1940 m. Lietuvos TSR valstybinės žemės ūkio komisijos protokolas skelbia, kad Vladislavo dvare iš Aleksandro Odyncienės konfiskuota 81 ha žemės.⁵⁹

Vladislavo dvaras dar kartą sudegė XX a. aštuntajame dešimtmetyje. Raudonų plytų rūmai, kokius juos prisimena dailininkas Kęstutis Kasparavičius, Atgimimo nesulaukė. Vladislavo apylinkėse dar ir šiandien kalbama, kad Vladislavo dvaro rūmai užsidegė žiemą, ten poilsiaujant Vilniaus pedagoginio instituto studentams, užsidegė lyg ir nuo krosnies. Šiandien likę tik raudonų plytų dvaro pamatai, apaugę samanomis ir medžiais.

Paskutiniojo Rusijos caro Michailo Aleksandravičiaus

⁵⁹ Lietuvos TSR valstybinės žemės ūkio komisijos protokolai. Redakcinė komisija – Mečišlovas Jučas, Vytautas Merkys, Bronius Vaitkevičius. Spaudai parengė Aleksandras Jefremenka 1940 m. Vilnius, 1975. P.85.

krikštasūnis turėjo du sūnus – Napoleoną ir Juzefą bei dukrą Heleną. Ji tarpukario Lietuvoje baigė Alytaus mergaičių gimnaziją ir, nežiūrint aristokratiškos kilmės, be akcento kalbėjo lietuviškai. Vladislavo vaikai nenorėjo apleisti tėviškės ir tikėjosi, kad teisingumas sugrįš. Tačiau 1947 06 27 Helenos brolis Napoleonas buvo suimtas dėl prievolių nevykdymo, kalintas Trakuose, byla nutraukta 1947 07 23.⁶⁰ Informacija nėra tiksli. Mirė Napoleonas Odyniec Kamčiatkoje 1991 m. Napoleono brolis Juzefas mirė Lenkijoje, Gubynėje 1993 m.

Matyt, alternatyvos priverstinei emigracijai iš Lietuvos nebuvo, liko tik meilė tėvynei...

Ubiškių dvaras

Ubiškių (dar vadintas Gubiškių, o caro laikais – Habiszki (rus. Губишки))⁶¹ dvaras šiuo metu priklauso ne

⁶⁰ Lietuvos gyventojų genocidas, II tomas. Atsakinga redaktorė Birutė Burauskaitė. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2002. P.650.

⁶¹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa. 1882. Druk „Wiek” Nowy – Świat Nr.59. T.III. Str.198.

Aukštadvario, o Semeliškių seniūnijai. Carinės okupacijos laikais, apie 1850 m., Ubiškių dvaras priklausė Semeliškių parapijai. To paties pavadinimo kaimas, esantis kiek toliau nuo dvaro, nesietinas su Ubiškių dvaru. Caro ir tarpukario laikais Lietuvoje Ubiškių dvaras priklausė Aukštadvario valsčiui. Dvaro istorija žinoma nuo XIX a. pradžios, kai apie 1822 m. prasidėjo ginčai tarp Trakų apskrities pakamario Mykolo Odynieco ir Mykolo Juozapo Romerio dėl Būdos kaimo, kuris buvo Ubiškių dvaro dalis.⁶² Geografiniame žinyne nurodyti sekantys Ubiškių dvaro savininkai: Vaškevičiai, Pacevičiai, Zacharevičiai⁶³. Žinoma, kad nuo 1850 m. rugsėjo 1–2 d. pagal Trakų teismo sprendimą, be kitų jame nurodytų žemės valdų, Vladislavui Odyniecui, Mykolo sūnui (1820–1897) priklausė ir 380 dešimtinių Ubiškių dvaras⁶⁴.

⁶² Bairašauskaitė T. Mykolas Juozapas Romeris ((1778 – 1853) Bajoro viešojo ir privati erdvė XIX a. pirmoje pusėje. Vilnius: LII leidykla, 2011. P.58-59.; LVIA F. 437, Ap. 1, B. 302, L. 7-14.

⁶³ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa. 1882. Druk „Wiek” Nowy – Świat Nr.59. T.III. Str.198.

⁶⁴ Žemės reformos valdybos 1933 03 31 nutarime nurodoma: Ubiškių dvaras turėjo 380 dešimtinių žemės// LVCA F.1248 Ap.2. B.2619.L.7.; 1908 metų

Pivašiūnų bažnyčios koplyčia (Alytaus r.), kurioje palaidotas vyskupas Ciprijonas Odyniec, jo mama ir giminės. Koplyčia atvežta iš Vladislavos dvaro.

Po Vladislavo Odyneico mirties 1895 m.⁶⁵ jo valdytas turtas 1898 m. buvo padalintas trims sūnams – Vladislovui, Kiprijonui, Bagdonui ir dviems dukterims – Marijai ir Leokadijai Vladislavai. Dukterims teko po 1/14 dalį turto, o sūnams likęs turtas po lygiai.⁶⁶ Įdomus faktas, kad dukterims tiek Chelstovskiai, tiek Odynecai skyrė po 1/14 dalį. Tokiais testamentais siekta per amžius išsaugoti stambius ūkius.

Bajorei Marijai Odynecaitei-Kučiauskienei (Marija Odyniec-Kuczevska) tėvo testamentu atiteko Ubiškių dvaras su palivarku Būda II, du ežerai – Staroveršis ir Bergestravis⁶⁷, iš viso 380 dešimtinių⁶⁸, arba 415,15 ha⁶⁹.

Marija Odynecaitė⁷⁰ gimė 1853 m. Vladislavo ir Laurros iš Moškų Odynečių šeimoje. 1871 m. spalio 5 d. ji susituokė su Ignu Klemensu Kučiausku⁷¹ Vilniuje, Aušros vartų bažnyčioje. Kučiauskų giminė turėjo Rožės⁷² herbą. Kada ir kodėl jaunavedžiai išsikėlė gyventi į Sankt-Peterburgą, kur Ignas Klemensas Kučiauskas pradėjo dirbti Gatčinoje caro sodininku, nėra žinoma. Nežinoma ir kas konkrečiai pasikvietė Igną Klemensą į Sankt-Peterburgą. Odynecai buvo žinomi caro rūmuose, XIX a. pradžioje buvo žinomas ir įtakingas vyskupas Ciprijonas Odyniec, kurio žiedą ir šiandien turi Marijos Odynecaitės provaikaitis. Ignas Klemensas Kučiauskas mirė 1900 12 18 Ubiškių dvare, turėdamas 50 metų, nuo bulvarinio smegenų paralyžiaus ir palaidotas Semeliškių parapijos kapuose⁷³. Marija Odynecaitė-Kučiauskiene⁷⁴ mirė 1920 01 22, palikdama turtą savo dukroms.

Marija Kučiauskiene⁷⁵ turėjo dvi dukras. Marija Kučiauskaitė gimė 1874 m. birželio 16 d. ir buvo pakrikštyta Petrapilio šv. Stanislovo bažnyčioje. Zofija Kučiauskaitė

Ubiškių (Губишки) dvaro plane nurodama jo žemės valda – 360 dešimčių.// T. Stommos asmeninis archyvas.

⁶⁵Kitais duomenimis – 1897 metais.

⁶⁶Pasidalijimo aktas// T. Stommos asmeninis archyvas.

⁶⁷Kitur vadinamas Veršistravis//LVCA F. 1248 Ap.2. B.2619.L.4.

⁶⁸LVCA F.1248 Ap.2. B.2619.L.7.

⁶⁹LVCA F.1248 Ap.2. B.2619.L.4.

⁷⁰Lietuviškai kartais rašoma Odinecaitė// LVCA F. 1248 Ap.2. B.2619.L.4.; rašoma ir Odinecaitė ; 1927 08 16 nutarimas // T.ado Stommos asmeninis archyvas.

⁷¹lenk. Kuczewski.

⁷²lenk. Poraj.

⁷³Išrašas iš Semeliškių bažnyčios mirties metrikų kygos, 1913 m.// Tado Stommos asmeninis archyvas JAV.

⁷⁴1927 08 16 nutarime taip rašoma pavardė// T. Stommos asmeninis archyvas.

⁷⁵lenk. Kuczevska.

gimė 1876 m. gegužės 16 d., buvo pakrikštyta toje pačioje bažnyčioje 1882 05 09, krikšto tėvais buvo seneliai Vladislovas, Mykolo sūnus, Odyniec ir Laura, Filipo duktė, Odyniecienė. Zofija 1891 m. baigė Petrapilio Aleksandrovsio moterų gimnaziją ir įgijo teisę verstis namų mokytojos praktika. 1900 m. ji baigė Peterburgo Imperatoriškąją konservatoriją ir gavo laisvojo menininko diplomą. Zofijos sesuo Marija 1897 m. vasario 12 d. Peterburge, šv. Stanislovo bažnyčioje susituokė su Aleksandru Karnickiu. Jis 1895 m. buvo baigęs Peterburgo Medicinos karo akademiją. Medicinos profesorius ginekologas Aleksandras Karnickis (1872–1935) po 1917 m. maišto Sankt-Peterburge dirbo Vilniaus universitete, palaidotas Rasų kapinėse. Zofija Kučiauskaitė 1903 m. rugsėjo 27 d. Vilniuje, šv. Jonų bažnyčioje susituokė su Donatu Malinausku, 1918 m. Lietuvos Nepriklausomybės akto signataru.

Ubiškių dvaras 1908 m. buvo Marijos Odynecaitės-Kučiauskiene nuosavybė. Tuo metu dvarą sudarė du palivarkai: Ubiškės (181 dešimčių žemės⁷⁶) ir Būda, iš viso 380 dešimčių, dirbamos žemės buvo 200 dešimčių. Ubiškių dvaras ribojosi su Granapolio dvaru, Odynečių valdomis ir valstybiniu mišku. Ubiškių dvaro centre telkšo nedidukas Ubiškių (Staroveršio) ežeras, iš kurio išteka Strėvos upė. Būda nėra specifinis vietovardis. Lietuvoje XIV–XVIII a. „būda“ – tai miško verslo įmonė. Būdų, liudijančių apie nuo seno klestintį šių apylinkių verslą, Ubiškių apylinkėse yra ir daugiau.

Ignas Klemensas Kučiauskas (1850–1900) rėmė medieną Aukštadvario bažnyčios statybą. Rasti jo kapo Semeliškių parapijos kapuose nepavyko. Kur palaidota jo žmona, taip pat nėra tiksliai žinoma. Aukštadvario bažnyčios statyba buvo baigta tik 1913 m.

1920 m. sausio 22 d. mirus Marijai Odynecaitei-Kučiauskienei, Ubiškių dvaras atiteko jos dukroms. Įpėdinystės teisės buvo patvirtintos 1927 m. Būdos palivarkas atiteko Marijai Kučiauskaitei-Karnickienei, o Ubiškių palivarkas – Zofijai Kučiauskaitei-Malinauskienei. 1922 m. buvo nusavinta iš Ubiškių dvaro 213,13 ha miško⁷⁷. 1935 m. Zofijai Kučiauskaitei-Malinauskienei ir Marijai Kučiauskaitei-Karnickienei⁷⁸ valstybė grąžino 8,35 ha miško. Miško

⁷⁶1908 metų Ubiškių (Губишки) dvaro plane nurodama jo žemės valda – 360 dešimčių.// Tado Stommos asmeninis archyvas.

⁷⁷LVCA F. 1248 Ap.2. B.2619.L.4.

⁷⁸1936 02 24 miško grąžinimo aktas// Tado Stommos asmeninis archyvas.

grąžinimo procese Zofijai Kučiauskaitei-Malinauskienei atstovavo Vladas Buivydas⁷⁹, ilgametis Ubiškių dvaro ekonomas, o Marijai Kučiauskaitei-Karnickienei – jos įgaliotas asmuo Antanas Hoppenas, gyvenęs Užuguosčio dvare I⁸⁰.

Zofijai Malinauskienei priklausęs Ubiškių palivarkas 1920–1940 m. dar vadintas Ubiškės II, jis turėjo per 120 ha⁸¹ žemės. Palivarke buvo gyvenamasis namas⁸² ir ūkiniai pastatai (arklidė, klojimas, daržinė ir kiti⁸³).

1926 m. Būdos palivarkas turėjo 90 ha žemės⁸⁴ ir šešis pastatus (2 gyvenamuosius namus, 2 klojimus, tvartą ir klėtį⁸⁵). Pagal išlikusį mokesčių kvitą 1940 m. Zofijos Kučiauskaitės-Malinauskienės⁸⁶ Ubiškių dvarui priklausė 114 ha 98 a.⁸⁷

Po sovietų okupacijos palivarkas buvo konfiskuotas⁸⁸. Zofija ir Donatas Malinauskai ištremti į Altajų. Zofijos Kučiauskaitės-Malinauskienės vaikai Tadas Stomma gyvena JAV, Marijos Kučiauskaitės-Karnickos sūnus Vladislovas, vedęs Kossakauskaitę, apsigyveno Anglijoje.

Nepateisino vilčių ir 1990 m. kovo 11 d. paskelbta Lietuvos nepriklausomybė – tiek Ubiškių, tiek Būdos palivarkai buvo dalinai arba pilnai išparceliuoti. Būdos palivarkas nustojo egzistavęs – išsidalino, ir tiek. Į Ubiškių palivarką nuosavybė atstatyta į visus 109, 31 ha žemės ir 1,4 ha vandens telkinį. Natūra toje pačioje vietoje gražinti 76 ha: iš jų 45,1 ha miško ir 1,4 ha ežeras. Dėl nesuprantamo matininko savivaliavimo palivarko gražintinas plotas natūroje buvo per daug sumažintas. Visi norėjo turėti ežero, kad ir nediduko, pakrantės dalį. Dalis žemės sugrąžinta kitoje vietoje. Deja, išlikę Ubiškio dvaro pastatai taip ir nebuvo sugrąžinti, o ant dvaro gyvenamojo namo pamatų, jau nepriklausomoje Lietu-

⁷⁹Palaidotas Vytautavos kapinėse.

⁸⁰1936 02 24 miško grąžinimo aktas// Tado Stommos asmeninis archyvas.

⁸¹Kitais duomenimis – 110 ha// LVCA F. 1248 Ap.2. B.2619.L.12a.

⁸²Trakų apskritys Aukštadvario valsčiuje likusių be šeimininkų ūkių sąraše (sovietinis dokumentas be datos) nurodoma, kad Zofija Malinauskiene valdžiusi Gubiškio (taip dokumente) dvarą su 115,14 ha žemės, turėjusi 3 gyvenamuosius namus, 3 tvartus, klojimą, svirną, 2 vnt. kitos paskirties trobesių.//Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau LCVA), 2007 11 06 raštas Nr. R4-5058.

⁸³Ubiškių dvaro sodybos 1937 m. situaciniame plane nurodyti 9 statiniai įvardinti taip: gyvenamasis namas, arklidė, tvartelis, daržinė, klojimas// Tado Stommos asmeninis archyvas.

⁸⁴LVCA F. 1248 Ap.2. B.2619.L.12a.

⁸⁵LVCA F. 1248 Ap.2. B.2619.L.13.

⁸⁶Taip 1936 02 24 dokumente rašoma pavardė.

⁸⁷Mokesčių kvitas, 1940 m. // Tado Stommos asmeninis archyvas.

⁸⁸Lietuvos TSR valstybinės žemės ūkio komisijos protokolai. Redakcinė komisija – Mečislovas Jučas, Vytautas Merkys, Bronius Vaitkevičius. Spaudai parengė Aleksandras Jefremenka, 1940 m. Vilnius, 1975. P. 80.

Šv. Jono Nepomuko koplytstulpis, pastatytas Odyneico.

voje, po 1992 m. buvo pastatytas svetimo asmens naujas gyvenamasis namas.

Ubiškių dvaras po įmantrios, neva įstatymais paremtos parceliacijos, tapo beveik nefunkcionalus. Viduryje teisėtiems savininkams grąžintos žemės valdos įbraižytas servitutas namą čia pasistačiusiam asmeniui. Seną Ubiškių dvarą mena tik į kalną kylanti šimtametė liepų alėja ir ūkinių pastatų likučiai. Kaltų lyg ir nėra, nors apiplėšimo faktas akivaizdus. Štai tokį Lietuvos valstybės tęstinumą turime, kai perdalijamas teisėtai valdytas turtas ne buvusių savininkų naudai.

ISTORIJA IR MENAS

KOPĖČIOS Į DANGŲ?

Rašytojo
LEONO PELECKIO-KAKTAVIČIAUS
pasikalbėjimas
su istorinių paveikslų tapytoju profesoriumi
GEDRIUMI KAZIMIERĖNU

Kas buvo svarbiausias postūmis, renkantis istorinę tematiką?

Prie istorinės tematikos atėjau nuosekliai, per ankstesnius savo tapybos ciklus (prancūzišką, itališką, ispanišką, graikišką), kuriuose bandžiau liesti šiuolaikinio žmogaus, atsidūrusio visiško sutrikimo situacijoje, santykį su nutolusių senųjų Europos kultūrų dvasinėmis vertybėmis, kurių pagrindu ir buvo suformuota dabartinė Europos civilizacija ir kurių šiuolaikinis žmogus lengvabūdiškai atsisakė, pasmerkdamas save padėčiai be išeities. Šią krizę, kurią išgyvename, galima įvardyti kaip kultūros ar Europos saulėlydį, kaip susinaikinimo ar mirties kultūrą, kuri tik iš paviršiaus atrodo smagiai, pozityviai, nes mirguliuoja pigiais blizgučiais. Jeigu dar būtų bandoma šioje situacijoje nors kiek atsitiesti ar bent jau išlikti, reiktų ieškoti kokių nors tvirtesnių atramos taškų, kurių totalinio sutrikimo, degradavusios politikos ar banalios komercinės kultūros aplinkoje tiesiog nėra. Tad norint susivokti pasaulyje, atsigręžimas į savo tautos praeitį yra viena iš nedaugelio likusių galimybių atsiremti į ką nors tikrą ir tvirtą. Mančiau, kad bandymas vizualizuoti savo tautos istoriją suteikia menininkui galimybę eiti tikro savo tapatumo formavimo kryptimi, leidžia kūrėjui išsiveržti iš beprasmiškos banalybės gnaužtų ir kalbėti apie svarbius ir reikšmingus dalykus. (Dažnai šiuolaikiniame mene ne kalbama, o tik plepama.)

Taigi istorinio paveikslo kryptimi mane kreipia šiuolaikinis gyvenimas ir mūsų realybė.

Rūsti gyvenimo tiesa ir romantinė patetika – lyg ir priešingybės. Tačiau tai ne atsitiktinis Jūsų, kaip menininko, požiūris į savo tautos istoriją?

Mene, kaip ir gyvenime – viskas tampriai susipynę. Tikras džiaugsmas savyje slepia liūdesio šešėlį, o dramatiškiausiose situacijose kartais galima pastebėti ir juokingų dalykų. Reikia tik mokėti pamatyti. Tad „romantinė patetika“ be „gyvenimo tiesos“ būtų „saldžiarūgštis limonadas“.

Savo tautos istorijos neketinu nei kaip nors pakylėti, gražinti, nei dirbtinai menkinti, ironizuoti ar net pašiepti. Čia kaip su savo tėvo ar motinos atminimu – šaipytis negalima.

Totalinė ironija – požiūris į save, į savo aplinką, į bet kokius idealus, į savo tautos istoriją – šiandien tampa privalomu postmoderniosios kultūros postulatu. Šiuolaikiniai biurokratai, politikai ir net kai kurie istorikai greit suuodė, iš kur vėjas pučia. Kiekvienam aišku – pozityviai,

Profesoriaus Giedriaus Kazimierėno parodos Medininkų pilyje atidarymo akimirka. Iš kairės: dr. Rasa Gečaitė, parodos autorius, prof. Krescencijus Stoškus, Trakų bei Medininkų pilių direktorius Virgilijus Poviliūnas. 2013 m.

pakylėtai kalbėdamas apie idealus, apie savo tautos istoriją, nacionalinį tapatumą Lietuvoje karjeros napadarysi, eurokomisarų netapsi. Šnairai žiūrima ir į menininkus, drįstančius paliesti savo nacionalinį tapatumą.

Tapydamas savo istoriją, siekiu būti maksimaliai objektyvus. Tačiau menininkui tikriausiai nereikia bijoti savo subjektyvumo, savo intuicijos, kuri irgi yra pasaulio pažinimo instrumentas. Pasaulyje nieko naujo neatsitiko: amžinos problemos, amžinos temos – taip buvo ir taip bus. Meilė, pasiaukojimas, išdavystė, klaida ir t. t. kartojasi per amžių amžius, šios kategorijos buvo ir liks, keičiasi tik neesminė išorinė atributika.

Jeigu mano kūrinyje išraiškingai, įtaigiai, profesionaliai paliesta „amžina tema“, nemaža tikimybė, kad kūrinys yra gyvas. Gali būti gyvas, nuostabi gyvybe pulsuojantis istorinis kūrinys, kuriame, nors veiksmas nukeltas į tolimą praeitį, kūrėjas kalba apie aktualius šiuolaikiniam žmogui dalykus, o gali būti supermodernus kūrinys, sukurtas po naujumo ir „pasaulinių atradimų“ vėliava, tačiau visiškai leisgyvis, nuobodus (kaip sovietiniais laikais nauja SSKP generalinio sekretoriaus kalba). Na ir kas, kad kūrinė-

lio siužetas vadinamas „mandrai“ – „postmodernistiniu pranešimu“. Dažnai tai būna tik, atleiskit, savo bambos krapštinėjimas.

Jūsų drobėse daug mįslių, užšifruotų detalių, už kurių ir gili prasmė, ir istorinė tiesa. Ne taip paprasta tai suvokti iš karto. Bet kūrėjui turbūt malonu žinoti, jog tavo gerbėjas prie to ar kito paveikslo ateis dar ir dar kartą ir tikrai nenuobodžiaus?

Visiškai nebūtina, kad meno kūrinys būtų lengvai suprantamas. Žinoma, šiuolaikinis žmogus dažnai yra sugadintas ir nori greito maisto. Plakato paskirtis yra informuoti, suintriguoti žmogų per kelias sekundes, kad pro šalį važiuodamas dviračiu suvoktum esmę. Su tapyba yra kiek kitaip. Aš noriu priversti žiūrovą mąstyti, net pasikankinti. Jeigu dailininkas sėdi prie paveikslo porą metų (o būna ir keliasdešimt metų), per tiek laiko į paveikslą „įrašoma“ daugybė informacijos – čia ir faktų sugretinimas, įvairios užuominos ar paralelės ir t. t. Suformuojamas sudėtingas kūrinio plastinis ženklas – prasminga formų, spalvų, ritmikų, kompozicinių elementų visuma,

Giedrius Kazimierėnas prie savo paveikslo „Algirdo pergalė prie Mėlynųjų vandenų“ centrinės dalies.

per kurią ir atsiskleidžia dailininko idėja, mintis, jausmas, dvasia. Žiūrovas, norėdamas suvokti kūrinį, turi irgi atitinkamai atlikti nemažą darbą, turi būti pasiruošęs, intelektualiai ir meniškai išpruęs ir negailėti pastangų.

Žinoma, kūrinys turi būti vertas žiūrovo dvasinio darbo. Čia ir yra nepaaiškinama meno paslaptis ir magija – nežinai kodėl, bet menas tave traukia, užburia, tiesiog nepaleidžia, norisi dar ir dar sugrįžti, o į kitą užtenka tik žvilgtelėti ir jau viskas, gana...

Niekas nesugalvojo recepto, kaip „pritraukti“ žiūrovą prie paveikslo. Amžina paslaptis.

Šalia svarbiausio – dailės kūrinio – vis prisiglaudžia ir tapytojo rašytinė kūryba, ne tik informatyvi, bet ir giliamintė. Kaip gimė mintis pratęsti tai, kas užfiksuota drobėje? Kas pirmiau atsiranda? O gal čia geležinės taisyklės nėra?

Savo parašinėjimų nevadinčiau „rašytine kūryba“. Tai greičiausiai mano ilgamečio pedagoginio darbo konspektų išraiška, nes esu pripratęs daugelį dalykų savo studentams gal ir per daug detalai paaiškinti, pakomentuoti.

Na, tarkime, žiūri į istorinį paveikslą į Lietuvą atvykęs

užsienietis, visiškai nežinantis Lietuvos istorijos. Geras istorinis paveikslas turi būti įdomus ir nežinančiam istorijos. Istoriniame paveiksle yra privalomos visos geram tapybos kūrinui būdingos vertybės – ir spalvos kultūra, spalvinė išraiška, ir kompozicija, ir tam tikro naujumo, originalumo, atradimo elementai, kad tapybos gurmą galėtų paveikslu pasigrožėti ir iš arti, prie pat drobės prikišęs nosį (potėpių faktūromis, spalviniais niuansais, tapybiniu turtingumu), ir iš toli (kai, atsitraukus nuo kūrinio toliau, matyti prasmingi kompozicijos mazgai, didžiųjų spalvinių dėmių akordai ir t. t.). Net ir nežinodamas istorijos, žiūrovas gali apytikriai suvokti paveikslo nuotaiką, pagrindinę temą. Tačiau tikriausiai nepakenktų plačiai auditorijai trumpai paaiškinti, kokia istorinė situacija yra pavaizduota, įvardyti pagrindinius paveikslo personažus.

Štai grožimės milžinišku Paolo Veronese's paveikslu „Vestuvės Kanoje“. Galima su didžiausiu malonumu grožėtis turtinga paveikslo tapyba, kompozicija, analizuoti įdomius personažus, tačiau kai žinai, kai suvoki, kad čia ne šiaip sau vestuvės, o vestuvės, kuriose dalyvauja Kristus, kuris, pristigus vyno, padaro stebuklą ir iš šulinio

atneštą vandenį paverčia aukščiausios kokybės vynu, tuomet, sutikite, jau kitas reikalas – biblinis motyvas suteikia kūrinui pilnatvę, prasmę ir jėgą.

Tik tai sužeto pakomentavimo nereikia painioti su pastanga viską išaiškinti žodžiais. Dailininko tikslas nėra iliustruoti istorinį faktą, tad ir paveikslo sužeto nupaskojimas giliau nepaaiškina kūrinio, o tik nurodo suvokimo kryptį.

Tikroji kūrinio prasmė ir vertė atsiskleidžia tik per nedalomą idėjos ir plastikos jungtį, per meninę kalbą, kurios į žodinę kalbą neišversi. Tapytojai kartais pašposauja: jeigu galėtum viską papasakoti žodžiais, nereikėtų ir tapyti.

Kokių studijų prireikė, imantis pavaizduoti Lietuvos istorijos ir diplomatijos įvykius?

Gal jau dešimt metų, užėjęs į knygyną, visų pirma einu prie istorijos skyriaus. Per tiek laiko sukaupiau nemažą kalną knygų, kai kurias pavarčiau, paskaitinėju ir atidėjau, kitas skaičiau kelis kartus ir nuolat prie vieno ar kitų dalykų sugrįžtu. Tačiau skaitymo nelaikau darbu. Tai veikiau malonumas.

Per tiek laiko kažkaip nejučia tapau šiek tiek „apsišlifavęs“ kai kuriose istorijos temose. Kaip dailininkui gal ir pakaktų, bet tai yra istorijos diletanto lygmuo.

Beje, vienas garbus istorikas, akademikas svečiavosi mano dirbtuvėje. Žinojau, kad jis visiškai nevartoja alkoholio. Tad buvau maloniai nustebintas ir pralinksminas, kai jis, žiūrėdamas mano tuomet dar tik tapomą „Žalgirį“, kuris šiuo metu eksponuojamas Medininkų pilyje, staiga ištare: „Tai yra tikras istorijos žinojimas. Ar čia yra vyno?“ Sutikite, tokiam istorijos „specialistui“, koks aš esu, tai buvo smagu.

Tačiau nesikuklinkime. Tapytojas Aloyzas Stasiulevičius yra taikliai pastebėjęs, kad dailininkas dalyvauja istorijos kūrime!

Po Jūsų darbų parodos viena Jūsų kraštiečių taip atsiliepė spaudoje: „Kai pamatai tokius paveikslus, išgirsti meno istorikų, dailininkų, paties profesoriaus Giedriaus Kazimierėno kalbas, gimsta noras domėtis mūsų Lietuvos istorija. Susimąstyti, kuo mes gyvename, kas mes esame. Laimingi esame, kai mūsų miesto žmogus savo darbais, savo esybe renčia mums, šalia esantiems, kopėčias į Dangų.“ Kūrėjui, be abejo, svarbūs tokie žodžiai. Gal jie kartais ir naują temą pasufleruoja?

Esu pastebėjęs ir tiesiog daug kartų įsitikinęs, kad

Dailininkas Rimantas Dichavičius, parengęs albumą apie Giedriaus Kazimierėno kūrybą.

mūsų visuomenė yra be galo savo istorijos... pasiilgusi. Keli okupacijų šimtmečiai neleido Lietuvai kalbėti, diskutuoti apie savo istoriją europiniame, pasauliniame kontekste. Mūsų istorija buvo formuojama iš kitų kultūros centrų – Berlyno, Maskvos, Varšuvos, tačiau ne iš Vilniaus. Kaimyniniai centrai vis timplėdavo Lietuvos istoriją sau palankia kryptimi. Šie procesai vyksta ir dabar. Štai rusų kalba leidžiamame žurnale „Nedelia“ neseniai buvo plačiai aiškinama, kad Lietuvos Didžioji kunigaikštystė ir Lietuva neturi jokio ryšio. Žinoma, galima ir toliau apsimetinėti, kad tai nesvarbu, kad čia smulkmena.

Lituvai šiandien iškyla užduotis apvalyti savo istoriją nuo tendencingų iškraipymų ir padovanoti savo piliečiams ir pasauliui autentišką krašto istorijos supratimą ir vertinimą.

Mano dirbtuvėje lankosi daugybė užsieniečių, tarp jų ir lenkai, rusai. Jie nuoširdžiai klausosi mano komentarų, kai kuriuos dalykus, pastebėjau, girdi pirmą kartą. Apsilanko taip pat daugybė moksleivių, studentų, mokytojų, politikų, kultūros žmonių. Ir jie, klausydamiesi mano komentarų, tikrai nenuobodžiauja.

Esu įsitikinęs, kad istorinė tematika šiandien yra nepaprastai aktuali ir reikalinga. Visada didžiosios krizės skatina atsigręžti į savo praeitį.

Tačiau visiškai nenormalu, kai istoriniai paveiksloai yra viešai neprieinami ir palaikomi tik kelių privačių entuziastų. Štai kur problema. Todėl vis neatsistebiu, kad savo istorijos ignoravimas valstybiniu lygmeniu netrukdo mūsų valdininkams iš aukštų tribūnų plepėti apie „nuolatinį patriotinio auklėjimo gerinimą“.

Neabejotina, kad išgirsime ir apie naujus Jūsų paveikslus ar net ciklus, skirtus tolimiems Lietuvos praei-

ties įvykiams. O gal jau tokiu sumanymu ir pasidalinti galite? Ar, kaip ir rašytojai, esate prietaringas – kol darbas nepadarytas, nė žodžio?

Nesu tikras, kad istorinius paveikslus tapysiu visą gyvenimą. Ant „varstoto“ jau trejus metus stovi dar vienas, gal dar koks vienas mintyse.

Beje, visai nebūtina nutapyti daug. Antanas Gudaitis kažkada sakė: jeigu liks istorijai bent trys darbai – tai labai daug!

Apskritai smelkiasi mintis nusigręžti nuo istorinės tematikos ir „baigti kankinti publiką“. Tad būsimų istorinių paveikslų ciklo idėja kiek per drąši ir mažumėlę nepraktiška – net ir nutaptų darbų nēr kur dėt.

Ypatingo dėmesio sulaukė Jūsų „Vytautas, laukiantis karūnos“. Kas svarbiausia buvo kuriant šį paveikslą? Kiek laiko prireikė, kad toje drobėje paskutinįkart būtų brūkštelta teptuku ar kad jis būtų pasirašytas?

Kuriant paveikslą viskas svarbu. Atsakomybė labai didelė. Kai reikia per dvi viena prieš kitą stovinčias figūras išreikšti dviejų valdovų, dviejų valstybių konfliktą, dviejų pusbrolių dramą, kai dėl Vytauto karūnavimo atsidurta ant karo slenkščio su Lenkija, – tai įdomus, tačiau labai nelengvas uždavinys. Tapiau šį paveikslą neskubėdamas (kaip ir kitus), gal pusantrų metų. Sunku ką nors paaiškinti. Paskutinis brūkštelėjimas paprastai yra labai neapibrėžtas. Štai, atrodo, jau pabaiga, bet žiūrėk, vėl piktumas dušioj auga, vėl bandai, vėl taisai arba gadini. Kol visiškai išsisemi ir pamatai, kad paveikslas jau neauga – keičiasi, bet negerėja. Todėl tenka prisipažinti – nežinau, ką reiškia užbaigti paveikslą ligi galo. Kartais atrodo, kad paveikslo tapymas – kažkokia begalybė... Užbaigti paveikslą man neužtenka talento.

Smagu žinoti, kad Lietuvos istorijai skirti paveikslai ne užsakomieji, o asmeninės iniciatyvos produktas. Ir dar – kad Trakų pilyje žiūrovams džiaugsmą teikianti brangi drobė – dovana. Kiek suprantu, seniai puoselėjote tokią svajonę?

Asmeninė istorinių paveikslų tapymo iniciatyva ne tokia jau ir smagi, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Taip, mes visi pavargę nuo šaltakraujiškai sukurptų užsakomųjų darbų. Tad asmeninė iniciatyva lyg ir duoda daugiau garantijų ar bent vilčių, kad darbas atliktas iš vidinės būtinybės, o tai reiškia kokybiškai. Tačiau asmeninė istorinių paveikslų kūrimo iniciatyva gali būti viena kita išimtimi, bet neturi tapti valstybėje norma. Dailininkui

tai paprasčiausiai per brangu. Istorinio paveikslo kūrimo rėmimas, tokio meno sklaida, eksponavimas turi būti valstybės, o ne privačių piliečių reikalas.

Dėl tos dovanos... Vytautas, laukdamas karūnos, besiblaškydamas tarp Trakų ir Vilniaus, stengdamasis sulaikyti besiskirstančius į karūnavimo iškilmes gausiai susirinkusius svečius, beje, slegiamas ne tik streso, bet jau ir metų naštos, netikėtai mirė. Mirė nesulaukęs karūnos, kuri jau buvo išsiųsta, tačiau Lenkijos politikų sulaikyta, tiesiog šiurkščiai pagrobta, o vėliau dar buvo mums išaiškinta, kad Vytautas – ne karalius, jis nekarūnuotas... Man pasirodė, kad pritiktų paveikslą padovanoti Trakų piliai, kurioje Vytautas mirė. Esu labai dėkingas Trakų muziejaus direktoriui Virgilijui Poviliūnui, kad mano dovana buvo priimta.

Koks Jūsų požiūris į Lietuvos bajorų karališkąją sąjungą? Ar turite kokį ryšį su ja? Ar manote, kad bendradarbiavimas galėtų būti kuo nors naudingas Jums, kaip kūrėjui?

Nesu giliau susipažinęs su konkrečia Lietuvos bajorų veikla, tačiau esu įsitikinęs, kad bajorai dirba Lietuvai labai prasmingą darbą.

Jeigu man būtų leista pamąstyti apie spręstinas problemas, prie kurių galėtų prisidėti Lietuvos bajorai, drįsčiau įvardyti tokius dalykus:

- savo veiklos pavyzdžiu siekti atstatyti nunykstančias moralines vertybes, gyvybiškai būtinas Lietuvai – padorumą, sąžiningumą, atsakomybę, sveiką idealizmą;
- bandyti gelbėti Lietuvos švietimą. Bendromis pastangomis pasiekti, kad Lietuvos mokyklų mokymo turinį ženklintų Lietuvos tautinės mokyklos, aukštų humanistinių idealų ir tarptautinių švietimo standartų jungtis;
- palaikyti ir ugdyti savo kultūros tapatumą, lobistine veikla daryti įtaką valstybės kultūros politikai, Kultūros ministerijai ir Seimui. Kosmopolitų spaudimas mūsų politikams yra milžiniškas, todėl turime suformuoti jam atsvarą;

- mokyti savo pavyzdžiu Lietuvos piliečius altruizmo. Būti bajoru, manyčiau, reikštų duoti Lietuvai truputį daugiau, negu kad yra įprasta mūsų merkantiliškoje aplinkoje, kai dažnai keliamas klausimas: „O kas man iš to?“

Linkiu Lietuvos bajorams niekada netapti uždaru klubu ar „salionu“. Linkiu atlikti Lietuvai konkrečius naudingus darbus. Stenkimės visi kartu ir veikime!

STASIO PAŠKEVIČIAUS nuotraukos

Vadinamoji Jadvygos Jogailaitės brangenybių skrynutė yra ne tik vienas vertingiausių Sankt Peterburgo Valstybinio Ermitažo lobyno – Brangenybių galerijos – eksponatų, bet ir apskritai vienas išpūdingiausių Renesanso epochos auksakalystės meno kūrinių Europoje, tikras įstabių brangenybių lobynas. Šis Žygimanto Senojo užsakymu nežinomo Niurnbergo meistro 1533 m. iš aukso ir sidabro sukurtas šedevras, dekoruotas bemaž dviem šimtais papuošalų ir beveik tūkstančiu įvairių brangakmenių bei perlų, rodo išskirtinę Lietuvos bei Lenkijos valdovų dvaro prabangą ir išlavintą Jogailaičių dinastijos valdovų estetinį skonį, jų finansinį pajėgumą ir puoselėtus europinius kultūrinius bei meninius ryšius. Kartu brangenybių skrynutė primena XVI–XVIII a. Europos valstybių ir valdovų dinastinius saitus, kurie lėmė ir šios išskirtinės auksakalystės vertybės kilmės bei klajonių maršrutą Lietuvoje ir Lenkijoje, Vokietijoje ir Rusijoje.

Jadvygos Jogailaitės brangenybių skrynutė vertintina ir kaip unikali lituanistinė vertybė, sietina su Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmais, paskutinių Jogailaičių rezidavimu juose, čia puoselėtais europinių dinastinių ryšių planais ir saugotais įstabiais turtais, stebinusiais visą Europą.

Tarptautinių parodų iš žymiausių pasaulio muziejų rengimas, taip pat ir šios įstabios skrynutės eksponavimas Vilniuje, atkurtuose Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmuose, patvirtina čia įsikūrusio muziejaus integravimąsi į pasaulio muziejų tinklą ir pažymi ypač aktyvius kultūrinius ryšius tarp Lietuvos ir Rusijos, Vilniaus ir Sankt Peterburgo bei konkrečiai Valstybinio Ermitažo ir Valdovų rūmų muziejų, kolegiską ir bičiulišką šių įstaigų darbuotojų bendradarbiavimą.

Istorinių bei nūdienos kultūrinių, meninių ir politinių ryšių europinį pamatą primenančios unikalios brangenybių skrynutės parodos surengimas Vilniuje 2013 m. Lietuvai pirmininkaujant Europos Sąjungos Tarybai, šiam muziejiniam projektui suteikė ypatingą simbolinę prasmę ir reikšmę.

Už išskirtinį palankumą šiai parodai organizatoriai nuoširdžiai dėkoja Sankt Peterburgo Valstybinio Ermitažo generaliniam direktoriui profesoriui Michailui Piotrovskiui.

SKRYNUTĖS ISTORIJS BRUOŽAI

Kaip liudija skrynutės priekinės pusės viršutinės juostelės ir dangtelio kampe esančiame skydelyje įrėžti įrašai, šis auksakalystės šedevras sukurtas 1533 m. Tiesa, priekinės pusės juostelės paskutinis skaičius nebematomas. Skrynutės dangtelio ir dugno vidinėse pusėse yra ir du

TARPTAUTINĖ PARODA „JADVYGOS JOGAILAITĖS BRANGENYBIŲ SKRYNUTĖ. ŠEDEVRAS IŠ VALSTYBINIO ERMITAŽO RINKINIŲ“

įkalai – apskritame laukelyje raidė „N“. Vadinasi, skrynūtė sukurta svarbiausiame XVI a. Europos auksakalystės centre – Vokietijos Niurnberge. Jos kūrėjas nežinomas. Kai kurie tyrinėtojai išvelgia Niurnbergo menininko Peterio Flėtnerio kūrybos bruožų. Pagal šio meistro modelius auksakalys Melchioras Bajeris Krokuvos katedros Žygimantų koplyčiai kūrė Lietuvos ir Lenkijos valdovo Žygimanto Senojo užsakytus dirbinius. Meistras turėjo sukurti auksuoto sidabro sienelės, dangtelį, o dekorui panaudojo brangakmenius, perlas, įvairius papuošalus (žiedus, pakabučius, seges, auskarus, kamėjas ir pan.), kurių bent jau dalį galėjo atsiųsti kūrinio užsakovas.

Skrynūtės vienos kojelės pritūpusio grifo laikomas heraldinis skydelis, kurį vainikuoja karališkoji karūna, pateikia informacijos, kas buvo šio Renesanso epochos auksakalystės šedevro užsakovas.

Keturių laukų herbe pakaitomis pavaizduoti du Lenkijos Ereliai, kuriuos apsvijęs valdovo vardo inicialas – raidė „S“, bei Lietuvos Vyčiai. Tad skrynūtės užsakovu reikia laikyti Renesanso kultūros ir meno sklaidos Lenkijoje bei Lietuvoje pradininką, išlavintą meninį skonį turėjusį dosnų mecenatą, Lietuvos didįjį kunigaikštį ir Lenkijos karalių Žygimantą Senąjį (1467/1506–1548), kuris Niurnbergo meistrams davė daug svarbiausių užsakymų. Iš jų išlikę Niurnbergo meistrų sukurti išpūdingas Krokuvos katedros Žygimantų koplyčios altorius, šv. Zigmanto relikvijorius, žvakidžių pora. Beje, prisimenant užsakovą, skrynūtė dažnai vadinama ir tiesiog Žygimanto Senojo vardu.

Kitos kojelės grifas laiko dar vieną skydelį, vainikuojamą kurfiursto kepure ir padalytą į penkis herbinius laukus. Širdies lauke pavaizduotas Šventosios Romos imperijos imperatoriaus skeptras – imperijos arkikamarininko ženklas. Toliau iš eilės yra Brandenburgo Erelis, Pamario Grifas, Niurnbergo burggrafo herbas Liūtas ir Hohencolernų dinastijos ženklas – į keturis laukus (pakaitomis juodus ir baltus) padalytas skydas. Herbas atskleidžia skrynūtės priklausomybę ir istoriją. Jis priskirtinas Šventosios Romos imperijos kurfiurstui arkikamarininkui, Brandenburgo markgrafui ir Prūsijos valdytojui Joachimui II Hektorui Hohencolernui (1505/1535–1571).

Lietuvos bei Lenkijos valdovą Žygimantą Senąjį ir Brandenburgo kunigaikštį Joachimą Hohencolerną siejo giminystės ryšiai, kuriuos ir liudija skrynūtė bei jos heraldiniai ženklai. 1535 m. Joachimas Hohencolernas vedė Žygimanto Senojo ir jo pirmosios žmonos Barboros Zapolijos dukterį Jadvygą Jogailaitę (1513–1573). Šios Lenkijos ir Lietuvos princesės kraityje ir turėjo būti ši įstabi tėvo dovana, ilgainiui pradėta vadinti Jadvygos Jogailaitės skrynute. Tiesa, kartais teigiama, jog skrynūtė Žygimanto Senojo galėjo būti dovanota tiesiai jos vyrui Joachimui

Skrynūtės kojelės fragmentas – grifas, laikantis skydelį su Brandenburgo markgrafo Joachimo II jungtiniu herbu.

Hohencolernui. Bet kuriuo atveju dovana sietina su Jadvygos Jogailaitės ir Joachimo Hohencolerno vedybomis. Taip jau XVI a. pradžioje skrynūtė atsidūrė Brandenburge, Berlyne.

Istoriografijoje egzistuoja dvi versijos, kaip ši skrynūtė pateko į Rusiją ir tapo Žiemos rūmuose įsikūrusio Valskybinio Ermitažo rinkinių vienu vertingiausių eksponatų. Lenkiškai rašę autoriai XX a. pradžioje iškėlė hipotezę, kad XVII a. pradžioje vedybų keliu skrynūtė galėjo atitekti Radviloms, nes Jadvygos Jogailaitės vyro Joachimo Hohencolerno anūkė (sūnaus iš pirmosios santuokos Johano Georgo duktė) Elžbieta Sofija 1613 m. ištekėjo už Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pataurininkio, Vilniaus kašteliono bei Biržų ir Dubingių kunigaikščio Jonušo Radvilos (1579–1620). Skrynūtė, kaip Elžbietos Sofijos kraitis, galėjo atkelti į Lietuvą ir vėliau atsidurti Nesvyžiaus rezidencijos lobyne, o iš jo į Sankt Peterburgą patekti kaip karo grobis, kai Rusijos kariuomenė 1812 m. nusiaubė Nesvyžių ir išsivežė ten saugotus turtus, keršydama kunigaikščiui Domininkui Radvilai už jo dalyvavimą kare Napoleono pusėje.

Rusų autoriai iškėlė kitą hipotezę apie skrynūtės kelią į Sankt Peterburgą. Jie teigia, kad į Rusiją skrynūtė greičiausiai atkeliavo 1711 m., po Rusijos caro Petro Didžiojo sūnaus Aleksejaus (1690–1718) vedybų su Braunšveigo-Volfenbiutelio kunigaikštyte Šarlote Kristina Sofija

Renesanso auksakalystės šedevras – Jadvygos Jogailaitės brangenybių skrynūtė.

(1694–1725), kaip jos kraičio dalis. Ši kunigaikštystė taip pat buvo Jadvygos Jogailaitės aštuntos kartos palikuonė.

Akivaizdu, kad abi versijos turi silpnų grandžių, neatsakytų klausimų apie skrynūtės klajones XVI–XVIII a., joms pagrįsti reikia papildomų tyrinėjimų. Skrynūtės klajones galbūt galėtų paaiškinti atidesnės kunigaikščių Radvilų Nesvyžiaus bei Braunšveigo-Volfenbiutelio kunigaikščių rezidencijų lobynų inventorių studijos. Neabejotinai aktualūs yra ir skrynūtės ženklų, ikonografinės programos, papuošalų stilistikos bei simbolikos ir kiti tyrimai.

Bet kuriuo atveju atrodo, kad XVIII a. skrynūtė jau turėjo būti Rusijos carų privačių brangenybių rinkinyje, kuris buvo kilnojamas po vasaros rezidencijas, saugotas

ir Žiemos rūmų Deimantų salėje. XIX a. viduryje skrynūtė pateko į greta Žiemos rūmų pastatyto Mažojo Ermitažo Brangenybių galeriją, kur, kaip vienas vertingiausių Valskybinio Ermitažo auksakalystės kūrinių, nuolatiniame ekspozicijoje rodoma iki šiol. Prieš kelerius metus ji buvo kruopščiai restauruota Ermitažo restauravimo laboratorijoje. Kaip itin vertingas ir jautrus pažeidimams eksponatas skrynūtė labai retai išgabenama iš Ermitažo ir rodoma parodose. Už Ermitažo ribų skrynūtė rodyta tik Maskvos Kremliuje (Rusija), Niujorko Metropoliten (JAV) ir Madrido Prado (Ispanija) muziejuose. Brangenybių galerijos lankymas Ermitaže taip pat yra ribojamas. Todėl skrynūtės eksponavimas Vilniuje buvo išskirtinis įvykis.

TRUMPAS SKRYNUTĖS APIBŪDINIMAS

Jadvygos Jogailaitės skrynutė yra gana didelis (38,5 x 37 x 18,5 cm), stačiakampis, pailgas dirbinys, turintis keturšlaitį nukeliamą dangtelį. Išorinė jos konstrukcija – sidabrinės, auksuotos, raižytos ir kalstytos plokštelės, ištaisai nusėtos auksiniais, emaliu dekoruotais papuošalais (įrėmintomis kamėjomis, žiedais, pakabukais, segėmis, auskarais, kokardomis, kitais drabužių aksesuarais ir pan.), nusagstytais įvairiais šlifuotiems arba natūraliais brangakmeniais, ir pavieniais skirtingų dydžių brangakmeniais bei perlais. Iškilūs papuošalai kuria skrynutės ažūriškumo įspūdį. Jų komponavimo vertikalčiai pagrindinis principas – siekis simetrijos. Horizontaliai papuošalai grupuojami eilėmis. Sidabrinės skrynutės viduje įstatyta medinė dėžutė, išmušta raudonu šilku.

Sidabrinė auksuotų plokštelių paviršius yra meistriškai iškalstytas susipinančiais arba susikertančiais iškiliais, bet palyginti žemo reljefiškumo elegantiškais augaliniais motyvais (gėlių šakelėmis, lapeliais, žiedeliais, ūseliais). Plokštelių fonas smulkiai puncuotas. Augaliniai motyvai ir jų piešiniai kiekvienoje sienelėje bei dangtelyje kiek skirtingi. Atrodo, kad šis augalinis ornamentas buvo kalstomas jau turint papuošalus, kuriais buvo numatyta dekoruoti skrynutės paviršių, ir parengus tų papuošalų kompozicijos projektą. Vadinasi, skrynutei dekoruoti galėjo būti panaudotos ir užsakovo – Žygimanto Senojo – meistriui nusiųstos anksčiau sukurtos brangenybės. Skrynutės paviršiai nusagstyti ir perlais, kurie kartais virsta reljefinių žiedelių žiedlapiais.

Skrynutės kampai, viršus, apačia ir dangtelio briaunos išryškinti vos iškilėmis juostelėmis. Skrynutės plokštumų viršuje ir apačioje šios juostelės turi profiliuotus karнизelius, todėl viršuje sukuria frizo, o apačioje – cokolio įvaizdį. Sienelių šonuose esančios panašios juostelės atrodo tarsi piliastrai. Horizontalių ir vertikalčių juostelių, kurios įrėmina papuošalais nusagstytas sienelių plokštumas, sandūrų kvadratiniai laukeliai papuošti lietomis ažūrinėmis dviejų groteskinių piešinių plokštelėmis. Vienose jų pavaizduotos stilizuotos augalinės kompozicijos, kitose – tarp jų įterptos ir angeliukų galvutės. Tokie motyvai primena XVI a. Vilniaus rūmų krosnių koklių ornamentiką. Visų juostelių paviršiuje išraižyti stilizuoti augaliniai motyvai, iš dalies pakartojantys sienučių kalstytą reljefą. Visos juostelės papuoštos pakaitomis besikartojančiais žiedais ir perlų poromis. Žiedai dažniausiai turi trijų įvairių dydžių ir spalvų brangakmenių akutes (dažniausiai deimantų ir rubinų), rečiau panaudoti žiedai su vieno brangakmenio akute. Skrynutės apačia apvesta profiliuotu apvadu, kurio viršų juosia perlų vėrinys, o tarpuose

tarp perlų susukta auksinė vielutė. Šio cokolio apatiniuose kampuose pritvirtintos keturios kojelės – ant nedidelių profiliuotų kvadratinių postamentų sėdintys grifai. Du skrynutės priekinės pusės grifai laiko minėtus herbinius skydelius, informuojančius apie skrynutės užsakovą ir vėlesnį jos savininką. Heraldinės figūros subtiliai iškalstytos ir išraižytos, herbiniai laukai buvo padengti dabar nubyrėjusiu spalvotu emaliu. Manoma, kad ir kiti du grifai galėjo laikyti herbinius skydelius. Ties skrynutės dangtelio kampais sumontuotos keturios lietos sėdinčių vaikų su gobtuvais figūrėlės, kiekviena jų turėjo laikyti po skydelį. Iki šiol išlikęs tik vienas toks skydelis, kuriame įrėžta ir juodu emaliu išryškinta skrynutės sukūrimo data (1533) ir skaičius „3“ arba modifikuota raidė „Z“, apsupta augaliniu ornamentu. Dangtelio dugne pritvirtinta sidabrinė auksuota plokštelė, kurios paviršius papuoštas žemu augaliniu (granatų) motyvu, primenančiu XVI a. audinių ornamentiką.

Virš skrynutės dangtelio viršutinės briaunos pritvirtinta rankenėlė. Ji tarsi vynuogienojas išauga iš dangtelio centro ir dviem atšakomis nusvyra į dvi puses. Vynuogienojų šakų galus ties dangtelio briaunų sandūromis prilaiko du angeliukai. Nuo vynuogienojų šakų žemyn nusvyra brangakmeniai (rubinai ir safyrai) su perliukais, kurie primena vynuogienojų vaisius. Įvairių vaisingumo motyvų panaudojimas turėjo simbolinę reikšmę, teiktą dinastinę santuoką įamžinančiai dovanai.

Jadvygos Jogailaitės skrynutė sukurta bemaž prieš 500 metų, todėl ji ne kartą keitė savo savininkus ir, matyt, neretai keliavo, dėl to dalis jos puošmenų yra pažeistos, iš apšodų iškritę kai kurie brangakmeniai, nelikę dalies perlų, kitų smulkių detalių, nubyrėjęs emalis, atsiradę deformacijų ir vėliau pragręžtų skylių.

ISPŪDINGESNI SKRYNUTĖS PAPUOŠALAI

Jadvygos Jogailaitės skrynutė išsiskiria jai dekoruoti panaudotais įspūdingais, nepasikartojančiais papuošalais, kurie savime yra ypatingos vertybės, pasižyminčios panaudotų medžiagų (aukso, brangakmenių, perlų, kamėjų ir kt.) taurumu, kūrėjų meistryste, subtilių technikų įvairove, ikonografija ir simbolinėmis reikšmėmis. Daugelis papuošalų yra dekoratyviniai. Tai vainikėliai, rožetės, trilapiai, penkialapiai, dvigubi žiedai, vynuogių kekės ir pan. Dalis papuošalų turi ikonografinę reikšmę: juose pavaizduotos istorinės asmenybės arba mitologinės būtybės, scenos ir krikščioniškieji motyvai. Yra daug lotyniško arba graikiško kryžiaus pavidalo papuošalų. Simboliškas ir brangakmenių parinkimas, jų spalvų derinimas. Skrynutei dekoruoti panaudoti įvairūs papuošalai (104 žiedai,

Skrynutės dangtelio fragmentas – vaikas, laikantis skydelį su skrynutės sukūrimo data.

74 kiti įspūdingi papuošalai, tarp jų 20 su kamėjomis) yra ištisas XV–XVI a. įstabių brangenybių rinkinys. Galima tik nuspėti, kokio lygio brangenybės turėjo būti saugomos taip dekoruotoje skrynuteje.

Skrynutės dangtelio puošybai panaudota net 11 kamėjų, kurios yra sukurtos iš agatų bei hiacintų ir įrėmintos įvairiais prabangiais, įmantriais kalstytais aukso aprėminimais, papuoštais brangakmeniais, perlais, emaliu. Dauguma kamėjų vaizduoja nenustatytus istorinius asmenis (vyrus ir moteris) arba mitologines būtybes, dažniausiai jų biustus iš šono. Viena dangtelio kamėja neabejotinai vaizduoja Veronikos skarelę su Išganytojo veido atvaizdu. Kita hiacinto kamėja greičiausiai yra Kristaus atvaizdas. Vienos kamėjų su vyro profiliu apačioje yra įrašas „Galba. P.“, kurį galima suprasti kaip „Galba. Praetor“. Taigi kamėja, matyt, vaizduoja Senovės Romos imperijos ilgametį pretorių ir konsulą, trumpai buvusį imperatoriumi (68–69 m. po Kr.) Servijų Sulpicijų Galbą (3 m. pr. Kr. – 69 m. po Kr.). Skrynutės dangtelio puošybai iš viso panaudoti 23 įvairios formos ir dydžio papuošalai, kurie turi piligriminių vandens indų, vandens laikrodžių pavidalą, gausybės ragų motyvų. Priekinėje pusėje, į kurią žvelgia rankenėlės angeliukų figūrėlės, į akis krinta papuošalai su įvairiaspalviais masyviais brangakmeniais bei ginta-

ru. Nugarinėje dangtelio pusėje išsiskiria du papuošalai. Centre pritvirtinta galera su perlamutrine bure ir penkiais miniatiūriniais įgulos jūreiviais. Dešinėje matomas papuošalas su iš rubinų sudėliotu Jeruzalės kryžiumi.

Priekinė skrynutės sienelė su herbinais skydeliais ant kojelių papuošta trimis horizontaliomis eilėmis sugrupuotais lotyniškų ir graikiškų kryželių formos pakabukais ir įvairių pavidalų kitais papuošalais (iš viso – 23 vnt.). Čia išsiskiria du stambesni papuošalai su figūrinėmis kompozicijomis. Vienas jų beveik apvalus, dekoruotas deimantais, perlais, įvairiaspalviu emaliu. Iškilus jo rėmelis turi sulenktos šakelės su sukryžiuotais galais, kurią apsiveja vynuogienojai ir suvytos virvelės juostelė, pavidalą. Viduje yra iš deimantų suformuotas romėnų karžygio ir ankstyvosios Romos istorijos herojaus Gajaus Mucijaus Scevolos (524–480 m. pr. Kr.), priklausiusio ant kairio kelio ir laikancio dešinę ranką virš karštų anglių indo, atvaizdas. Kaip žinoma, šis jaunuolis 508 m. pr. Kr. siekė Romą išvaduoti iš etruskų apsupties, pasikėsino į jų karalių Porseną ir, degindamas ranką, įrodė savo narsą, dėl ko jam buvo dovanota gyvybė, o etruskai pasitraukė nuo Romos.

Kitas greta esantis figūrinis papuošalas taip pat turi į apskritimą panašią formą, jo apvadą suformuoja ažūriniai kalstyti lapeliai, šakelės, perlai ir apsodai su brangakmeniais (deimantais, rubiniais ir smaragdais). Papuošalo vidaus emalio kompozicija yra pažeista, išlikusi tik apatinė dalis, kurioje vaizduojamas ant žemės gulintis šv. Paulius. Taigi papuošalas vaizdavo šv. Pauliaus pašaukimo sceną. Apatinės papuošalų eilės kairėje matomas papuošalas, kuriame pakaitomis iš deimantų bei rubinų sudėliota raidė „S“. Tai gali būti skrynutės užsakovo Žygimanto Senojo (Sigismundus) inicialas, kurį jis mėgo ir dažnai naudojo vaizduojamosios ir taikomosios dailės kūriniuose, tarp jų ir Vilniaus rezidencijos krosnių kokliuose. Tiesa, valdovas, beje, taip pat Niurnberge buvo užsakęs papuošalus su vardų inicialais savo dukterims, tarp jų ir Sofijai su raide „S“. Dviejuose nedideliuose papuošaluose, esančiuose apatiniuose kampuose, panaudotas gausybės ragų motyvas.

Nugarinėje skrynutės sienelėje taisyklingiau negu priekinėje vertikalčiai simetriškai, o horizontaliai vėlgi trimis eilėmis sukomponuoti įvairūs dažniausiai dekoratyviniai papuošalai (iš viso – 16 vnt.). Šioje sienelėje į akis krinta masyvesni brangakmeniai, retesnės jų šlifavimo formos. Kompozicijos centre yra du smulkesni papuošalai su agato kamėjomis, o apatinės juostos centre – masyvesnis papuošalas su kriauklės pavidalu šlifotu hiacintu, kurį šonuose supa dvi mažos kamėjos su angeliukų galvutėmis ir užnugaryje sukryžiuotos dvi piligrimo lazdos. Keturiuose kampuose į akis krinta keturi panašūs papuošalai, vaizduojantys gvazdikus, kurių šeši žiedlapiai padengti išraiš-

kingu baltu emaliu. Vidurinėje horizontalioje papuošalų eilėje, dešinėje pusėje, originalia forma išsiskiria piligrimo indo pavidalo papuošalas. Papuošaluose panaudoti įvairūs brangakmeniai (deimantai, rubinai, smaragdai), taip pat perlai, įvairiaspalvis emalis.

Taip pat prabangiai dekoruotų šoninių skrynutės sienelių centruose dominuoja po vieną masyvesnį figūrinių papuošalų. Kairės pusės šoninėje plokštumoje sukomponuoti šeši papuošalai. Centre apskritas medalionas, kuriame pavaizduota romėnų deivė Cerera su spalvingu emaliu dekoruotu vainiku bei puokšte. Deivė buvo siejama su vasara, derlingumu, gerove ir išmintimi. Jos veidas ir krūtinė išskobti iš hiacintų. Beje, ši deivė vaizduojama ir Žygimanto Senojo sūnaus Žygimanto Augusto heraldiniuose gobelenuose. Vertas dėmesio ir ažūrinis medalliono rėmelis, kurį sudaro meistriškai iškalstyti ir susipinantys vynuogienojai. Dviejuose kairės pusės kampuose esantys papuošalai turi kamėjas arba intalijas. Apatinė kamėja iš agato vaizduoja Veroniką su skarele ir Išganytojo veido atvaizdu. Šio papuošalo apačioje yra nedidelė nefrito intalija su jūros arkliuku. Viršutinio papuošalo hiacinto intalija vaizduoja sėdinčią ir dešinėje rankoje taurę laikančią figūrą. Kitame viršutiniame kampe primontuotas perlamutru dekoruotas papuošalas, vaizduojantis burlaivį. Laivų pavidalo papuošalų panaudojimas primena to meto didžiuosius geografinius atradimus.

Dešinės pusės šoninės sienelės plokštumoje taip pat sukomponuoti šeši papuošalai. Centre pritvirtintas didelis ovalo formos medalionas su romėnų vaisingumo ir vyno dievą Bakchą vaizduojančia onikso kamėja. Bakchas laiko savo charakteringus atributus – simbolinį tirsą dešinėje rankoje ir vyno ragą kairėje. Medalioną įrėmina išpūdinga ažūrinė spiralė, papuošta brangakmeniais (safyru, smaragdu, rubinu, topazu, deimantu ir turkiu). Viršutiniuose plokštumos kampuose esantys du papuošalai turi agato kamėjas, viena jų vaizduoja moterį su vaikeliu. Atkreiptinas dėmesys į šios plokštumos apačioje iškalstytytus du elegantiškų amforų pavidalo indus (vazonus), iš kurių išauga paviršiuje iškalstytos augalų šakelės su lapeliais ir žiedais. Galbūt tai nuoroda, kad ši plokštuma yra unikalios skrynutės turtingo dekoru ikonografinės programos perskaitymo pradžia.

JADVYGOS JOGAILAITĖS VEDYBOS IR VILNIUS

Unikali skrynutė siejama su Jadvygos Jogailaitės vedybomis. Derybos dėl jos jungtinių su Brandenburgo princu Joachimiu Hohencolernu prasidėjo 1534 m. Vilniaus Žemutinės pilies Lietuvos didžiųjų kunigaikščių

rūmuose, kai Žygimantas Senasis su savo antrąja žmona Bona Sforca, Jadvygos Jogailaitės pamotė, čia rezidavo išstisus dvejus metus (1533–1535). Vedybų idėją iškėlė, deryboms dėl jų tarpininkavo ir į Vilnių šiuo klausimu tuo metu atvykti planavo Žygimanto Senojo seserėnas ir Jadvygos Jogailaitės pusbrolis, Prūsijos kunigaikštis Albrechtas Hohencolernas.

Brandenburgo kunigaikštis Joachimas I ir jo sūnus princas Joachimas delegaciją į Lietuvos sostinę išsiuntė 1535 m. vasarį. Jai vadovavo Lubusko ir Raceburgo vyskupas Georgas bei Švarcburgo grafas Giunteris. Susitarimas dėl vedybų tarp Žygimanto Senojo ir Brandenburgo kunigaikščio pasiuntinių buvo pasiektas 1535 m. kovo 21 d. Remiantis tądien Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmuose pasirašytu susitarimu, jungtuvės turėjo įvykti pagal katalikų apeigas tais pačiais 1535 m. Jaunoji iš tėvo turėjo gauti 32 tūkst. aukso dukatų kraitį, o vyras turėjo pridėti dar tiek pat dovio ir už visą šią didžiulę bendrą sumą (64 tūkst. aukso dukatų) žmonai paskirti valdas Brandenburge. Taip pat sutarta kreiptis į Romos popiežių Paulių III (Aleksandrą Farnezę) dėl dispensos vedyboms, nes jaunuosius siejo artimi giminystės ryšiai, kadangi princo Joachimo Hohencolerno mirusi pirmoji žmona Magdalena ir siekiama antroji žmona Jadvyga Jogailaitė buvo pusseserės. Jau 1535 m. birželio 10 d. popiežius tokią dispensą suteikė. Bona Sforca apie vedybų susitarimą buvo informuota tik tuomet, kai visi formalumai buvo sureguliuoti, nes ji buvo ne tik priešiška Habsburgams, bet ir nepalanki kitiems vokiečių kunigaikščiams.

Derybų metu Jadvygos Jogailaitės Vilniuje greičiausiai nebuvo, ji turėjo būti likusi Krokuvoje. Lietuvoje ir Vilniuje ji galėjo lankytis tik ankstyvoje vaikystėje kartu su savo motina Barbora Zapolija. Tačiau vedybų proga tėvo jai dovanota 1533 m. sukurta skrynutė galėjo iš Niurnbergo pirmiausia atkelti į Vilnių, nes tuo metu čia buvo užsakovas Žygimantas Senasis ir jo dvaras. Žygimantas Senasis Vilniaus rūmuose yra saugojęs ir savo turtingą lobyną.

Ne tik derybos dėl jungtinių, bet ir Jadvygos Jogailaitės bei Joachimo Hohencolerno vestuvės galėjo įvykti Vilniuje, tačiau Žygimantas Senasis pageidavo, kad piršliai ir jaunasis atvyktų į Krokuvą, nes Lietuvos sostinės rūmai po gaisro vis dar nebuvo iki galo suremontuoti ir valdovui neatrodė pakankamai ištaigingi tokiai iškalbingai dinastinių ryšių ceremonijai.

Vedybų iškilmės netrukus įvyko Krokuvoje. Jaunasis su didele palyda atvyko jau kaip Brandenburgo valdovas, nes vos prieš mėnesį buvo miręs tėvas ir jis paveldėjo markgrafo bei kurfiursto sostą. Dėl gedulo vestuvės nebuvo atidėtos. Jos surengtos 1535 m. rugpjūčio 29 d. Vavelio

Skrynutės kojelės fragmentas – grifas, laikantis skydelį su Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo jungtiniu herbu.

katedroje ir gretimoje renesansinėje karališkojoje pilyje. Iš Krokuvos į Berlyną jaunieji iškeliavo rugsėjo 9 d. Be pinigų Žygimantas Senasis dukters kračiui skyrė nemažai prabangių audinių – šilko, atlaso, auksagijo, švabiškos ir flamandiškos medžiagos, nupirko perlų, pridėjo kitų brangenybių, tarp kurių turėjo būti ir išpūdinga skrynutė. Įdomu, kad Jadvygos Jogailaitės kračiu rūpinosi tėvas, o ne pamotė. Beje, Jadvyga nebuvo patenkinta tėvo pirkiniais, kraitis atrodė per kuklus.

Taigi Vilniuje, atkurtuose Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmuose 2013 m. eksponuota Jadvygos Jogailaitės skrynutė – tai jos tėvo Žygimanto Senojo 1535 m. dovana dukteriai vedybų proga, kuri turėjo būti kračio dalis. Dalis tyrinėtojų mano, kad yra išlikusi ir dar viena dovana Jadvygai vedybų proga. Tai taip pat Niurnbergo meistrų sukurta chrizoprasto taurė su dangteliu, kurią savo seserėčiai turėjo dovanoti į Krokuvos iškilmes atvykęs Vengrijos karalius Jonas Zapolija. Ši taurė šiandien saugoma Taikomosios dailės muziejuje Budapešte. Vedybų iškilmėse dalyvavo ir jų iniciatorius, abiejų jaunųjų giminaitis, Prūsijos kunigaikštis Albrechtas Hohencolernas.

Vedybos su Jadvyga Jogailaite sukūrė prielaidas Brandenburgo Hohencolernų linijai netrukus perimti ir Prūsijos kunigaikščio sostą išmirus Albrechto Hohencolerno šeimai. Joachimas II Hohencolernas puoselėjo viltis tapti ir Vengrijos karaliumi po žmonos dėdės Jono Zapolijos mirties.

JADVYGOS JOGAILAITĖS BIOGRAFIJOS BRUOŽAI

Jadvyga Jogailaitė gimė 1513 m. kovo 15 d. Poznanėje. Jos tėvai buvo Lietuvos didysis kunigaikštis bei Lenkijos karalius Žygimantas Senasis (1467/1506–1548) ir jo pirmoji žmona Vengrijos didikė Barbora Zapolija (1495/1512–1515). Jadvygai teko našlaitės dalia, nes motina mirė, kai ji tebuvo dvejų metų. Būdamą penkerių metų, ji sulaukė pamotės, kai Žygimantas Senasis 1518 m. antrą kartą vedė italų kunigaikštę Boną Sforcą. Pamotė podukrai skyrė mažai dėmesio. Jadvygą auklėjo ir globojo tėvo parinktos lenkų didikės. Ji gyveno tarsi šeimos nuosalyje. Atrodo, jog Jadvyga negavo tinkamo išsilavinimo, nemokėjo kalbų, neišsiskyrė inteligencija, tačiau buvo dievobaiminga, dalyvavo šeimos piligriminėse kelionėse. Krokuvoje Jadvyga turėjo savo atskirą dvarą, gyveno viename namų ant Vavelio kalvos šalia katedros, gretimame Prošovicų dvare, Napolomicėse. Su savo netikromis seserimis ir broliu neturėjo artimesnių ryšių, o jos vienintelė tikra sesuo Ona mirė 1520 m., tesulaukusi vos penkerių.

Jau ankstyvoje vaikystėje tėvas bei pamotė ėmė rūpintis Jadvygos ateitimi ir ieškoti vedyboms tinkamos partijos. Šiomis vedybomis Žygimantas Senasis tikėjosi spręsti ir kai kurias Lenkijos bei Lietuvos užsienio politikos problemas, laviruoti tarp Habsburgų ir Prancūzijos. Jadvyga iš visų Jogailaičių moterų ir greičiausiai iš visų savo amžininkų turėjo daugiausia kandidatų į jos ranką. Per 16 piršlybų metų (1519–1535) galima suskaičiuoti ne mažiau kaip 15 potencialių jos jaunikių.

1519 m. Žygimantas Senasis parėmė Šventosios Romos imperijos imperatorių Karolį V Habsburgą, todėl siekė, kad jo brolis Ferdinandas vestų Jadvygą. Tačiau imperatorius kandidatu į Jadvygos vyrus pasiūlė savo karvedį, Mantujos markgrafą Federiką Gonzagą, piršo ir Milano kunigaikštį Frančeską Sforcą, Saksonijos princą Johaną Frydrichą Vetiną. Svarstyty ir Mazovijos kunigaikščio Stanislovo Piasto, vėliau – jo brolio Jonušo kandidatūros. 1521–1524 m. Jadvygos piršlybomis rūpinosi netgi Romos popiežiai iš Medičių giminės – Leonas X ir Klemenisas VII. Žygimantui Senajam derantis su Prancūzija, siekta Jadvygą ištektinti už Prancūzijos karaliaus Pranciškaus I Valua sūnaus Henriko. Tuo pat metu svarstyty ir Škotijos karaliaus Jokūbo V Stiuarto bei Švedijos karaliaus Gustavo I Vazos kandidatūros.

Kilus karui dėl Vengrijos sosto įpėdinystės po Liudviko Jogailaičio žūties 1526 m., Jadvygos Jogailaitės asmuo įgavo ypatingą politinį svorį, nes Vengrijos karalius Jonas Zapolija seserėčią paskelbė savo visateise įpėdine, jeigu pats mirtų bevaikis. Kilo planas ją apvedinti su Prancū-

zijos karaliumi Pranciškumi I Valua, Bavarijos kunigaikščiu Liudviku Vitelsbachu arba Portugalijos karaliaus Jono III sūnumi Liudviku Avisu. Imperatorius Karolis V siekė neutralizuoti sąjungą su Prancūzija, todėl Jadvygai į vyrus siūlė Reino pfalcgrafo Frydricho V Vitelsbacho brolių Liudviką, kuris labiau domėjosi kraičiu. Kaip Habsburgų kandidatui jam prieštaravo Bona Sforca.

Galop, tarpininkaujant Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui Hohencolernui, kuris buvo Žygimanto Senojo seserėnas ir Jadvygos Jogailaitės pusbrolis, buvo sutarta, kad Jadvyga ištėkės už Albrechto sūnėno, Brandenburgo kunigaikščio Joachimo Hohencolerno. Susieti Jogailaičius ir Hohencolernus tvirtesniais giminystės ryšiais Albrechtas Hohencolernas siekė jau nuo 1526 m., taip norėdamas Prūsijos sosto paveldėjimo teises užtikrinti Brandenburgo Hohencolernams. Tiesa, iš pradžių buvo svarstyta Joachimo Hohencolerno jaunesniojo brolio Johano kandidatūra.

Jadvygos Jogailaitės ir Joachimo II Hohencolerno vedybos įvyko Krokuvoje 1535 m. Šiam kunigaikščiui santuoka su Jadvyga buvo jau antroji. Įdomu, kad jo pirmąją žmona buvo Jadvygos Jogailaitės pusseserė Magdalena, nes Jadvygos tėvas Žygimantas Senasis ir Magdalenos motina Barbora, ištėkėjusi už Saksonijos kunigaikščio Georgo, buvo brolis ir sesuo.

Po vestuvių Lenkijos ir Lietuvos princesė, Šventosios Romos imperijos kurfiurstienė, Brandenburgo markgrafienė Jadvyga Jogailaitė išvyko į Brandenburgą ir dažniausiai gyveno Kelno pilyje, ilgainiui virtusia Berlyno karališkaisiais rūmais, kurie dabar taip pat atstatomi. Jadvygos vedybos nebuvo laimingos, nors iš pradžių ji stengėsi dalyvauti vyro politinėje veikloje, jį lydėjo į imperijos seimus, rūpinosi savo posūniais ir podukra, kurie kartu buvo ir jos pusseserės vaikai. Būdamas išlaidus, mėgęs prabangą ir nuolat turėjęs finansinių rūpesčių, vyras Jadvygai yra dovanojęs prabangių drabužių, brangenybių. Ji pati imperatoriui Karoliui V yra padovanojusi auksinį vainiką.

Jadvyga Jogailaitė ilgai neišmoko vokiečių kalbos, jau tėsi svetima Brandenburge. Joachimas II Hohencolernas jau 1539 m. čia įvedė liuteronizmą. Jadvyga, remiama tėvo, visą gyvenimą išliko katalikė, į katalikų tikėjimą bandė grąžinti ir savo vyrą. Į jos dievobaimingumą ir prierašumą katalikybei dėmesį yra atkreipęs netgi amžininkas kardinolas šv. Karolis Boromietis. Tiesa, Jadvygos Jogailaitės vaikai tėvo valia tapo protestantais.

1551 m. žiemą Jadvygai nutiko didelė nelaimė, kai ji medžioklės pilyje įgriuvus perdangai susilaužė koją, susižeidė stuburą arba kryžkaulį ir visam likusiam gyvenimui liko luoša. Judėti galėjo tik pasiremmdama lazdomis. Dėl to

vyras nuo jos atitolo, laiką leido meilužių draugijoje.

Nutekėjusi į Vokietiją, Jadvyga toliau palaikė ryšius su giminaičiais. Bene artimiausiai bendravo, susirašinėjo ir susitikinėjo su savo netikra seserimi, Žygimanto Senojo ir Bonos Sforcos dukterimi Sofija, kuri 1556 m. ištėkėjo už gretimos Braunšveigo ir Liuneburgo kunigaikštystės valdovo Henriko II Velfo. Palaikė ryšius ir su Žygimantu Augustu, kuris savo netikrai seseriai rodė pagarbą ir ją rūpinosi. Po vyro mirties 1571 m. Jadvyga persikėlė į savo kraitinį Rupino dvarą, kur ir mirė 1573 m. vasario 2 d.

Gyvenimo pabaigoje nesutarė su posūniu Brandenburgo valdovu Johanu Georgu dėl valdų, tačiau mirė būdama labai turtinga, sukaupusi išpūdingą brangenybių rinkinį ir grynųjų pinigų. Palaidota Berlyno kalvinų katedros požemiuose greta vyro. Sprendžiant iš portretų, ji nepasižymėjo grožiu, buvo rimta ir santūri. Gyvenimo džiaugsmas jai buvo svetimi. Valstybės gyvenime ji nevaicino reikšmingesnio vaidmens, nesirūpino net savo interesais.

Su vyru susilaukė 6 vaikų, iš kurių du mirė vaikystėje. Sūnus Žygimantas (Zigmantas), kurio kandidatūrą į Lenkijos ir Lietuvos valdovo sostus vienu metu svarstė dėdė Žygimantas Augustas, tapo Magdeburgo arkivyskupu ir Halberštato vyskupu. Trys dukterys Elžbieta Magdalena, Jadvyga ir Sofija ištėkėjo už vokiečių kunigaikščių. Remiantis rusų autorių versija, kaip tik Jadvygos Jogailaitės dukters Jadvygos, ištėkėjusios už netikro pusbrolio, Braunšveigo ir Liuneburgo kunigaikščio Julijaus (Jadvygos netikros sesers Sofijos sūnaus), septintos kartos palikuonė Šarlotė Kristina Sofija turėjo paveldėti Jadvygos Jogailaitės skrynutę ir ją, kaip kraitį, atsivežti į Rusiją po vestuvių su Rusijos caro Petro Didžiojo sūnumi Aleksejumi.

ŽYGMANTO SENOJO BIOGRAFIJOS BRUOŽAI

Skrynūtės užsakovas Žygimantas Senasis, gimęs 1467 m., buvo Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis (1506–1548), Kazimiero Jogailaičio (1440/1447–1492) ir Elžbietos Habsburgaitės, Šventosios Romos imperijos imperatoriaus Albrechto II dukters, sūnus, šv. Kazimiero bei Lietuvos, Lenkijos, Vengrijos ir Čekijos valdovų Vladislovo, Jono Albrechto, Aleksandro brolis.

Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu pakeltas ir Lenkijos karaliumi išrinktas mirus broliui Aleksandrui. 1511 m. vedė Vengrijos didiko Stepono Zapolijos dukrą Barborą (1495–1515), su kuria susilaukė dviejų dukrų, iš kurių tik Jadvyga (1513–1573) sulaukė pilnametystės. Barborai mirus, 1518 m. Žygimantas Senasis vedė Bario kunigaikštę Boną Sforcą. Jiems gimė dukra Izabelė (1519–1559, Vengrijos karaliaus Jono Zapolijos žmona ir Jono Žygi-

Skrynūtės kairės pusės šoninė sienelė su centre vaizduojama deive Cerera.

manto Zapolijos motina, Vengrijos karalienė ir regentė su pertraukomis nuo 1539 m.), sūnus Žygimantas Augustas (1520–1572, nominuotas Lietuvos ir Lenkijos valdovu 1529–1530 m., nuo 1544 m. Lietuvos didysis kunigaikštis, nuo 1548 m. Lenkijos karalius), dukra Sofija (1522–1575, nuo 1556 m. Braunšveigo ir Liuneburgo kunigaikštienė), dukra Ona (1523–1596, nuo 1575 m. Lenkijos karalienė ir Lietuvos didžioji kunigaikštienė, Stepono Batoro žmona), dukra Kotryna (1526–1583, nuo 1569 m. Švedijos karalienė, Jono III Vazos žmona, Švedijos, Lenkijos ir Lietuvos valdovo Žygimanto Vazos motina).

Žygimantas Senasis turėjo ir pripažintą nesantuokinį sūnų, kuris į istoriją įėjo Jono iš Lietuvos kunigaikščiu vardu ir buvo Vilniaus vyskupas (1531–1536).

Žygimanto Senojo valdymo metais nesiliovė Lietuvos karai su Maskvos valstybe, kurie labai sekino valstybės fizinius, ekonominius ir finansinius pajėgumus. Karai su nedidelėmis pertraukomis truko 30 metų (1507–1537). Valdovas neturėjo didelio karvedžio talento, tačiau pasižymėjo kaip politikas, karinių žygių organizatorius ir valstybės ūkio bei kariuomenės reformatorius, diplomatas, tarptautinėms problemoms spręsti naudojėsi ir dinastiniais ryšiais. Šios politikos vienas ryškiausių atspindžių yra dukters Jadvygos Jogailaitės ištekinimo istorija.

Žygimantas Senasis tapo italų Renesanso kultūros bei meno tradicijų pradininku Lenkijoje ir Lietuvoje. Pasižymėjo kaip itin dosnus mecenatas. Su dideliu užmoju užbaigė Krokuvos Vavelio karališkosios pilies rekonstrukciją, šią rezidenciją paversdamas vienais ištaigingiausių

rūmų visoje Vidurio Europoje, pastatė išpūdingą šeimos mauzoliejų prie Krokuvos katedros – vadinamąją Žygimantų koplyčią, laikomą Lenkijos Renesanso perlu.

Po XVI a. pradžios Lietuvos sostinę nusiaubusių gaisrų Vilniaus Žemutinėje pilyje inicijavo plataus masto rezidencijos rekonstrukcijos darbus, kurie vien apie 1520–1530 m. kainavo maždaug 100 tūkst. aukso dukatų. Vilniaus Žemutinės pilies Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai taip pat tapo Renesanso kultūros ir meno židiniu, valstybės politiniu ir administraciniu centru, įkūnijusiu pačios valstybės galią ir Gediminaičių-Jogailaičių dinastijos statusą. Jo žmona Bona Sforca į Lietuvą atsivežė itališkas madas, prisidėjo prie Vilniaus rezidencijos plėtros ir puošybos, įveisė sodą. Beje, pati Bona Sforca su Žygimantu Senuoju imperatoriaus pasiuntinio buvo supiršta Vilniuje 1517 m.

Žygimantas Senasis Vilniaus Žemutinės pilies Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmuose koordinavo užsienio politiką, kūrė valstybės reformų planus, priimdavo Šventosios Romos imperijos ir vokiečių kunigaikščių, Ispanijos, Vengrijos, Feraros, Turkijos, Maskvos ir Krymo chanato pasiuntinius.

Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencijoje rinkosi Ponų taryba (kurios reikšmė valdant Žygimantui Senajam išaugo) ir Lietuvos seimai. 1529 m. čia buvo patvirtintas Pirmasis Lietuvos Statutas. 1506 ir 1529 m. Vilniaus pilyse įvyko paties Žygimanto Senojo ir jo sūnaus Žygimanto Augusto pakėlimo Lietuvos didžiaisiais kunigaikščiais iškilmės. Vilniaus rezidencijoje Žygimantas Senasis kaupė ir saugojo lobyną.

Žygimantas Senasis palaidotas Krokuvos Vavelio katedros požemiuose, o Žygimantų koplyčioje jam pastatytas išpūdingas renesansinis marmuro paminklas.

PASKUTINIŲ JOGAILAIČIŲ BRANGENYBĖS

Rašytiniai šaltiniai ir išlikusios pavienės vertybės liudija, kad nuo pat įsigalėjimo Lietuvoje ir Lenkijoje pradžios Gediminaičių-Jogailaičių dinastijos valdovai (Jogaila, Vytautas ir jų žmonos) turėjo išlavintą meninį skonį, dideles finansines galimybes, todėl daug dėmesio skyrė meno mecenavimui, kaupė įvairias brangenybes. Be viso kito, tai buvo ir būdas įtvirtinti statusą. Žinoma, kad jau Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Kazimieras Jogailaitis (1440/1447–1492) su žmona Elžbieta Habsburgaite buvo sukaupę išpūdingų brangenybių rinkinius, kuriais pasidalijo ištekindami savo dukteris, Žygimanto Senojo seseris. Jadvygos Jogailaitės, 1475 m. ištėkėjusios už Bavarijos Landshuto kunigaikščio Georgo Vitelsba-

cho, kraityje paminėta ir brangenybių skrynutė. Pažymėtina, kad visos Jogailaičių kartos – tiek vyrai, tiek moterys – mėgo ir kaupė perlus.

Žygimantui Senajam po tėvų mirties atiteko nemažai jų papuošalų, dažniausiai pakabukų su brangakmeniais ir perlais, žiedų. Gali būti, kad dalis jų vėliau buvo panaudota dekoruojant dukteriai Jadvygai skirtą skrynutę. Dar prieš tapdamas valdovu Žygimantas Senasis ir pats ėmė supirkinėti tauriųjų metalų dirbinius, papuošalus, drabužių aksesuarus, higienos reikmenis, brangakmenius, perlus. Buvo surinkęs daug žiedų, kuriems saugoti turėjo specialią skrynutę. Pats Žygimantas Senasis, kaip ir Lietuvos bei Lenkijos didikai, dažnai nešiojo žiedus ant kiekvieno rankos piršto. Kartais užsimaudavo netgi po kelis žiedus ant to paties piršto. Žiedus valdovas mėgo dalyti ir savo pavaldiniams. Kaip žinoma, daug žiedų yra panaudota puošiant Žygimanto Senojo užsąkytą Jadvygos Jogailaitės skrynutę. XVI a. pradžioje kaip devocionalijos taip pat labai išpopuliarėjo įvairūs pakabinami kryželiai, kurių taip pat gausu ant Jadvygos Jogailaitės skrynutės.

Žygimanto Senojo brangenybių rinkinį praturtino pirmosios žmonos Barboros Zapolijos, Jadvygos Jogailaitės motinos, atsineštas didelis kraitis. Vėliau turtus papildė ir antrosios žmonos Bonos Sforcos kraitis, taip pat perimti Lietuvos didikų Goštautų turtai, nauji užsakymai. Pats Žygimantas Senasis Bonai Sforcai kaip sužieduotųjų dovaną įteikė masyvų žiedą su ypatingu deimantu, vadintu „žvaigžde“. Savo dukterims iš santuokos su Bona Sforca Žygimantas Senasis pas Niurnbergo meistrą Nikolausą Nonartą 1546 m. buvo užsakęs kaklo pakabukus su jų vardų inicialais. Vienas tokių papuošalų, priklausęs Kotrynai Jogailaitei, iš Vilniaus rūmų kartu su kitu jos kraičiu 1562 m. iškeliavo į Švediją, buvo rastas jos kape ir šiandien saugomas Upsaloje (Švedija). Jadvygos Jogailaitės skrynutėje yra vienas papuošalas, primenantis raidės „S“ formą. Galbūt tai panašus Žygimanto Senojo papuošalas su mėgstamu jo paties vardo (Sigismundus) inicialu. Žinoma, kad 1524 m. Žygimantas Senasis savo dukteriai iš pirmosios santuokos Jadvygai buvo užsakęs pagaminti auksinę grandinėlę ir paauksuoti rožančių. Žygimantas Senasis ne tik užsakydavo naujų papuošalų, bet ir masiškai supirkinėjo anksčiau sukurtus. Dalis tokių brangenybių taip pat galėjo būti panaudota Jadvygos Jogailaitės skrynutei dekoruoti.

Perstatydamas Krokuvos Vavelio karališkąją pilį, Žygimantas Senasis pasirūpino, kad pirmame aukšte, gerai apsaugotoje vietoje, būtų įrengta speciali patalpa brange-

Skrynutės dešinės pusės šoninė sienelė, ant kurios vaizduojamas romėnų vaisingumo ir vyno dievas Bakchas.

nybėms saugoti (iždinė, lobynas). Vienoje iš salių buvo ir išpūdingas kredensas, kuriame saugoti tauriųjų metalų stalo indai ir kitos puošmenos. Panašios patalpos Lietuvoje yra buvę Trakų pilyje ir Vilniaus rezidencijoje, kur brangenybės ir pinigai saugoti bent nuo Kazimiero Jogailaičio laikų. Vilniaus rezidencijos lobyną neabejotinai papildė Aleksandras Jogailaitis (1492/1501–1506), pats turėjęs išpūdingų papuošalų (pvz., kepurės segtukų) ir bemaž 30 žiedų, taip pat jo žmona Elena, atsivežusi turtingą kraitį, gavusi dovanų iš vyro, supirkinėjusi įvairius papuošalus ir ypač mėgusi perlus.

Žygimanto Senojo laikais Vilniaus rezidencijoje būta ir stalo sidabro gausaus rinkinio, kuriuo tėvas 1545 m. leido pasinaudoti Lietuvą faktiškai valdyti pradėjusiam sūnui. Tiesa, jis saugotas ne rūmų menės kredense, kaip Krokuvos Vavelyje, o specialioje lobyno (iždinės) patalpoje. Pažymėtina, kad bent jau nuo Aleksandro Jogailaičio laikų Vilniaus rezidencijoje ne tik saugotas valdovo lobynas, įvairios brangenybės, valstybės išdas, bet čia pat veikė ir monetų kalykla.

Daugumą tėvų sukauptų brangenybių paveldėjo ir jų rinkinį dar labiau praturtino paskutinis Jogailaitis Lietuvos ir Lenkijos valdovų sostuose Žygimantas Augustas (1544/1548–1572), kuriam, anot amžininkų, brangenybės teikė nepaprastai daug džiaugsmo. Savo sukauptą ir trijų žmonių praturtintą lobyną jis ilgai saugojo Lietuvos didikų kunigaikščių rūmuose Vilniuje ir slėpė jį nuo

lenkų diduomenės, kad nebūtų kaltinamas išlaidumu. Lietuvoje jis buvo tėvonis sosto paveldėtojas, todėl galėjo elgtis laisviau. 1560 m. savo įstabius turtus, sukrautus į 16 skrynučių, valdovas

Vilniuje parodė popiežiaus nuncijui Bernardinui Bondžovaniui, kuris buvo tiek sužavėtas, kad pareiškė, jog nieko panašaus nėra matęs netgi pas Romos popiežių arba Venecijos dožą.

Tarp paminėtų skrynučių galėjo būti panašių į Jadvygos Jogailaitės arba tipingų itališkų skrynučių, papuoštų įvairių medžių inkrustacijomis. Juolab kad minima, jog 4 dėžutės buvo motinos atsigabentos iš Neapolio, kitos 4 – paties valdovo įsigytos, o likusios 8 – senoviškos (matyt, paveldėtos iš protėvių). Vienoje jų minima saugota brangakmeniais nusagstyta kepurė, kuri galėjo būti didžiojo kunigaikščio karūna. Lobyne, be brangenybių, būta ir didžiulio kiekio nenaudojamų įvairių dirbinių iš auksuoto sidabro.

Įdomu, kad tiek Žygimanto Senojo, tiek ypač Žygimanto Augusto laikais Vilniuje valdovo dvare nuolat dirbo daug garsių auksakalių, juvelyrų, raižytojų, kurie vietoje valdovui kūrė įmantrius papuošalus, šlifavo brangakmenius. Bene garsiausias tarp jų buvo iš Veronos kilęs italas Džovanis Jakopas Karaljas, kurį minėjo ir nuncijus B. Bondžovanis. Vilniuje tuo metu buvo kuriami netgi Bonos Sforcos papuošalai. Įvairius papuošalus, kitus auksakalystės dirbinius, brangakmenius Žygimanto Augusto Vilniuje saugotiems rinkiniams yra tiekę anksčiau jo tėvui dirbęs Niurnbergo auksakalys Nikolausas Nonartas, pats lankęsis ir darbavęsis Vilniuje. Gyvenimo pabaigoje Žygimantas Augustas didesnę savo lobyno dalį perkėlė į Tikocino pilį. Po valdovo mirties

brangenybes paveldėjo jo sesuo Ona, dalis turtų pateko į valstybės išdą. Taip legendinės brangenybės pradėtos dalyti, galop buvo išblaškytos po visą pasaulį, sunaikintos. Toks pat likimas ištiko Bonos Sforcos brangenybes, išsivežtas į Italiją.

Apie Vilniuje XVI a. saugotas valdovo brangenybes ir jų išskirtinę vertę, be kita ko, liudija 1931 m. Vilniaus katedroje rastų, bet Antrojo pasaulinio karo metais dingusių Lietuvos ir Lenkijos valdovo Aleksandro Jogailaičio ir dviejų Žygimanto Augusto žmonių – Elžbietos Habsburgaitės ir Barboros Radvilaitės – įkapės, tarp kurių buvo ir išpūdingų brangenybių (žiedų, grandinių, insignijų). Ir per vėlesnius Vilniaus katedros bei ypač Lietuvos didikų kunigaikščių rūmų archeologinius tyrinėjimus buvo rastos kelios itin išpūdingos brangenybės (dažniausiai žiedai su perlų, deimantų arba kitų brangakmenių akutėmis), galinčios bent iš tolo priminti buvusią Jogailaičių rinkinių prabangą.

Jogailaičių dinastijos pabaiga, Abiejų Tautų Respublikos pakrikimas ir karinės nesėkmės bei galop sekę valstybės padalijimai nulėmė, kad legendiniai Jogailaičių turtai ir išpūdingos brangenybės buvo išgrobstytos, pasidalytos, išsklaidytos. Išliko ir gali būti identifikuojama vos viena kita vertybė. Tarp jų neabejotinai išpūdingiausia ir turtingiausia yra Sankt Peterburgo Valstybiniame Ermitaže saugoma Žygimanto Senojo užsąkyta ir dukteriai Jadvygai Jogailaitei vedybų proga dovanota brangenybių skrynutė. Ji greta rašytinių šaltinių ir portretinių atvaizdų gali akivaizdžiausiai paliudyti apie Lenkijos karalių ir Lietuvos didikų kunigaikščių iš lietuvių kilmės Gediminaičių-Jogailaičių dinastijos sukauptų turtų europinį mastą.

Skrynutės nugarinė pusė.

Skrynutės priekinė pusė.

ASMENYBĖS

Teresė Nijolė PREIDIENĖ
Samson herbo bajorė

KANTRYBĖ, VILTIS, IŠTIKIMYBĖ TĖVYNEI

Tai – LBKS Panevėžio apskrities bajoro Vaitiekaus Vyčiaus gyvenimo prasmė.

Panevėžys ne toks didelis miestas, kad nebūtum kokioje nors situacijoje sutikęs, skaitęs arba išgirdęs V. Vyčiaus pavardės. Vieno daugiabučio namo nedidelio buto duris atvėrė aukštas, žilas, tiesios laikysenos, gražus, inteligentiškas vyriškis. Kambarys, kuriame bendravome, panašus į archyvo ar bibliotekos patalpą. Visur pilna istorinių knygų, žurnalų, laikraščių, albumų, segtuvų su įvairiais dokumentais. Žvilgsnį patraukė šviesi siena, ant kurios šalia šventųjų paveikslų puikuojasi senovinės šeimos nuotraukos, giminės herbas „WAŽ(žaltys)“ ir kiti bajorystę įrodantys dokumentai. Pajutęs mano susidomėjimą, paklausė: „Ar nebus nuobodu klausytis paprasto, jokių žygdarbių neatlikusio žmogaus gyvenimo istorijos?“ Išgirdęs mano

nuomonę, kad kiekvieno žmogaus gyvenimas yra nepakartojamas, nusišypsojo ir atsargiai pradėjo kalbėti... Tas atsargumas jautėsi viso bendravimo metu, tik pokalbio pabaigoje supratau, kodėl.

V. Vyčius gimė 1930 m. Žemaitijoje – Šiaulių rajone, Titvidiškių kaime, netoli Tryškių. Vaikystė prabėgo įdomiai susikūrusioje šeimoje. Graži ūkininkaitė Sofija Demontavičiūtė, baigusi gimnaziją, viešėjo Kaune. Čiuožykloje netikėtai susipažino su dainininku Albertu Vyčiumi. Sužibo meilė, susikūrė šeima, kurioje gimė Vaitiekus ir jo sesuo Taida.

Šeimos galva nuolatos turėjo gyventi ir dirbti Kaune, motinai vienai tvarkyti dideliame ūkyje buvo sunku. Pasilikusi žemės ir gyvulių tiek, kiek reikėjo šeimos reikmėms, S. Demontavičiūtė–Vyčienė visą žemę išnuomavo. Kaimo žmonėms buvo keista girdėti iš sodybos sklindančias klasikos arijas ir matyti po laukus vaikščiojantį kostiumuotą Sofijos vyrą – vaikų tėvą. Nors vaikai augo kaime, tačiau nuolat lankėsi Kaune, todėl jų išsilavinimas – įvairiapusis. Tik ta laiminga vaikystė tęsėsi neilgai:

– Buvau ketvirtos klasės mokinys ir tą dieną, 1941 metų birželio 14-ąją, Tryškių bažnyčioje turėjau laikyti šv. Komunijos egzaminą. Staiga bažnyčioje pasirodė persimainiusiu veidu mama ir greitai, paėmusi už rankos, išsivedė mane. Liko atversta maldaknygė... Trėmimai buvo prasidėję, bet mama, niekada niekam blogo nepadariusi, samdinių neturėjusi, žemę išnuomavusi, nemanė, kad būsime tremiami. Važiuojant iš bažnyčios, pagaliau susigaudžiusi, kad padėtis labai rimta, pasuko kitu miško keliuku, bet jau buvo per vėlu – ten mūsų laukė vietiniai trėmėjai. Sovietų karininkui paklausus, už ką tremiama moteris su dviem mažamečiais vaikais, vietinis atsakė: „Turi daug žemės“. Kadangi žemė buvo motinos, tėvas nebuvo įtrauktas į tremiamųjų sąrašą. Karininkas žadėjo, kad vaikai galės pasilikti Kaune pas tėvą. Bet grotuotais langais, užkaltomis durimis traukinys po varginančios, mėnesį trūkusios kelionės išleido tik Altajaus krašte, Bijsko stotyje. Ačiū Dievui, dar gyvus. Buvome paskirti į Starobardinsko tarybinį ūkį įvairiems sunkiems fiziniams darbams. Būdamas dešimties metų, dirbau gyvulių fermoje ir džiaugiausi, nes gaudavau kritusių gyvulių mėsos, kurią, du kartus pervirę, galėjome valgyti. Mama,

Sofija Demontavičiūtė–Vyčienė su sūnumi Vaitiekumi ir dukra Taida.

turėdama išsilavinimą, norėjo mokytojauti, galėjo mokyti vaikus vokiečių kalbos, bet komendantūra paniekinančiai atsisakė jos paslaugų.

Kai 1946 m. pavasarį Sofija Vyčienė su vaikais grįžo į Lietuvą, savo namų neberado. Apsigyveno pas tėvą Pakruojo rajone Beržynių kaime. Vaitiekus, dar nepilnametis, padėjo seneliui ūkyje, dirbo įvairius melioracijos darbus, vėliau persikėlė į Panevėžį, įsidarbino pramonės kombinato lentpjūvėje. 1950 m. balandžio 26 d. V. Vyčius buvo sulaikytas darbe ir apkaltintas savavališku pabėgimu iš tremties. Buvo suimtas ir motina bei sesuo. Suimtąjį septynis mėnesius kankino Šiaulių kalėjime, kol buvo sufabrikuota byla. Tuos mėnesius atsimena kaip baisiausią košmarą: kankinimus sieniniuose „boksuose“ iki sąmonės netekimo, dienas karceryje, vandenyje, pagaliau kalėjimo rūsyje grasinimus nužudyti, jei neprisipažins ir nepasirašys. Neišlaikė ir pasirašė, kad kaltas – pabėgęs iš tremties. Nuosprendis – 3 metai Archangelsko spec. lageryje. Alinantis darbas miškuose palaužė ir taip silpną Vaitiekaus sveikatą. Palūžo ir fiziškai, ir morališkai. Po trijų kalėjimo metų vėl buvo grąžintas į tremtį, bet jau tapęs antros

grupės invalidu. Tik 1956 m. išgirdo: „Esate laisvas, galite pasilikti gyventi Rusijoje arba grįžti į Lietuvą“.

– Koks dar galėjo būti pasirinkimas? – liūdnai kalba V. Vyčius. – Visą tremties laiką saulei kryptant vakarop, visi lydėdavome ją akimis, nes žinojome, kad ten mūsų laukia Tėvynė. Grįžome. Tėviškė tuščia, viskas nugriauta, numelioruota. Pažįstamo kunigo Kirnos paraginti, apsigyvenome Panevėžyje. Tremtyje, kai nebegalėjau dirbti sunkaus fizinio darbo dėl invalidumo, buvau įsigijęs fotografo specialybę, pavyko įsidarbinti fotografu Panevėžio buitiniame kombinate. Vėliau dirbau sanitarijos epidemiologijos stotyje dezinfekatoriumi. Nors ir labai silpnos sveikatos, bet visą gyvenimą stengiausi man skirtas pareigas atlikti nepriekaištingai. Tremtyje taip pat stengiausi dirbti gerai, atsivežiau net teigiamą darbo charakteristiką.

Kaip sovietinės valdžios neteisybės įrodymas – Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros raštas, kuriame pažymima, kad Sofija Vyčienė ir jos vaikai buvo neteisėtai įkalinti ir pakartotinai ištremti, kad jiems įstatymo tvarka priklauso visos kompensacijos ir grąžinamas turtas. Tik kas grąžins

sveikatą, kas atlygins už skausmą, pažeminimus, neišsipildžiusias svajones?

– Visą gyvenimą galvojau apie kunigystę. Grįžęs į Lietuvą, norėjau stoti į kunigų seminariją. Bet kokių teologijos mokslų galėjau siekti su septynerių Rusijos klasių išsilavinimu?

Bajorystės tema ponas Vaitiekus kažkodėl kalba labai tyliai, atsargiai, bet su dideliu pasididžiavimu akyse, lyg netikėdamas, kad tai tikra. Ir papasakoja:

– Būdamas vaikas, girdėjau iš mamos, kad jos tėvas, mano senelis Mykolas Demontavičius kilęs iš labai senos bajorų giminės. Tąsyk parodė ir labai gražų spalvotą giminės paveikslą – žalią žaltį raudoname fone. Mama įspėjo, kad apie tai nereikia niekam pasakoti.

Žinojau, kad, mus tremiant, mama šitą paveikslą – herbą užkišo už didelio paveikslo rėmo. Grįžę iš tremties, neradome nei namų, nei to paveikslo. 1990 metais, paskelbus nepriklausomą Lietuvą, priėmiau tai kaip stebuklą. Įstojau į Krikščionių demokratų partiją, kurios programa man priimtina. Kai sužinojau, kad įsikūrė Lietuvos bajorų sąjunga, prieš akis iškilo mamos pasakojimai apie senelio bajorystę.

Bajorišką kilmę įrodančius dokumentus pavyko rasti archyvuose. Pasirodė, kad protėvių šaknys siekia XIII amžių. 1996 m. buvo pripažintas bajoro titulas (Lietuvos bajorų knygos įrašas Nr. 148)“.

V. Vyčius nedaug pasakoja apie savo šeimyninį gyvenimą. Buvo vedęs tuometinio tuberkuliozės dispanserio medicinos seserį, susilaukė sūnaus, kuris gyvena tame pačiame mieste. Žmona mirusi, su sūnaus šeima sieja artimas ryšys.

Bajoro V. Vyčiaus gyvenimas gana sunkus ir vingiuotas. Todėl maloniai stebina pozityvus požiūris į visus jam gyvenimo duotus išbandymus, kuriuos jis vadina „likimo dovanomis“. Savo sunkų gyvenimą ramiai apibūdina be pagiežos, pykčio, keršto, ramiai dėsto ir faktus apie tremties baisybes. Stebuklu laiko gyvenime sutiktus žmones, ypač gydytojus, medicinos seseris, slauges, kurie ne kartą gelbėjo iš įvairių ligų gniaužtų. Kitas jo vietoje, panašių bėdų turėdamas, aimanuotų, ieškotų užuojautos, reikalautų išskirtinių teisių, piktintųsi ne visada teisingais valdžios sprendimais, maža pensija ir t.t., o iš šio žmogaus liejasi tik optimizmas, objektyvus gyvenimo pasikeitimų vertinimas. Ligos

Vaitiekus Vyčius šiandien.

ne visada leidžia būti ten, kur jis norėtų, tada randa veiklos namuose – tvarkydamas šeimos dokumentus, nuotraukas, skaitydamas, bendraudamas laiškais ir telefonu. V. Vyčius ne tik krikščionių demokratų partijos narys, bet ir aktyvus tremtinių draugijoje bei „AVE-VITA“ invalidų klube. Gaudamas gana nedidelę invalidumo pensiją, dažnai atsisako labdaros, kuri priklauso jam iš socialinės paramos skyriaus („Atiduokite tam, kuriam labiau reikia“).

Malonu bendrauti su šiuo paprastu, kilnios dvasios žmogumi. Palikdama jį tarp knygų ir kasdieninių reikalų, išsinešu tyliai ištartą frazę, virtusią jo gyvenimo prasme: „Žmogus gauna tiek, kiek atiduoda“.

Nuotraukos iš asmeninio Vaitiekaus VYČIAUS archyvo.

Nedidelis Šilutės miestas, įsikūręs Lietuvos vakaruose, saugo turtingą istoriją. Muziejuje sukaupta gausi etnografinė medžiaga, liudijanti šiam miestui nusipelnusių žmonių darbus.

Vienas žymiausių krašto kultūros ir visuomenės veikėjų – Mažosios Lietuvos lietuvių tautosakos rinkėjas ir leidėjas bei pirmojo viešojo lietuvių muziejaus Klaipėdos krašte įkūrėjas dvarininkas Hugo Šojus (Scheu). Netrukus pažymėsime 170-ąsias jo gimimo metines.

Silvyja PELECKIENĖ
Gulbės herbo bajorė

„TARNAUTI ŽMONIŲ LABUI“, –

tokį tikslą turėjo Lietuvoje gyvenęs vokiečių kilmės dvarininkas. Tai – akivaizdus pavyzdys, kiek daug gali vienas žmogus. O šiais laikais ar gali rasti panašūs mecenatai? Galgi šis pavyzdys taps lemtingu?

1.

Gimė H. Šojus 1845 m. balandžio 1 d. Klaipėdoje. Mokėsi gimtajame mieste, studijavo Berlyno žemės ūkio institute. 1875 m. vedė tėvo draugo dukterį Mary Jane (1856–1948), susilaukė trijų vaikų. Vyriausiasis sūnus Erichas (1876–1929) pratęsė giminę – anūkai ir proanūkiai gyvena Vokietijoje. Duktė Ellen Mary Jane (1879–1959) gyveno Vokietijoje, apie jos palikuonis nėra žinių. O jauniausias sūnus Arnoldas Hugo (1880–1916), nepalikęs įpėdinių, žuvo Pirmajame pasauliniame kare prie Verdeno.

1873 m. H. Šojus iš varžytinių įsigijo Lėbartų dvarą. Tapęs dvarininku, aktyviai įsijungė į valsčiaus ir Klaipėdos apskrities visuomeninį gyvenimą. Ėjo įvairias valstybines pareigas krašto administracijoje – buvo Dvilų valsčiaus viršaičiu, net 35 metus dirbo apskrities valdyboje.

H. Šojus ne tik gerai mokėjo lietuvių kalbą, bet ir nuo studijų metų aktyviai domėjosi lietuvių tautosaka bei papročiais. Kartu su Aleksandru Kuršaičiu 1912 m. vokiečių ir lietuvių kalbomis išleido knygą „Žemaičių pasakos. Pasakos apie paukščius“.

Ypač domėjosi muziejininkyste, sukaupė įvairių etnografinių daiktų, kurių pagrindu įkurtas Šilutės muziejus. Aktyviai propagavo lietuvininkų rankdarbius, vežė juos į parodas.

1922 m. H. Šojui už visuomeninį darbą ir lietuvių kultūros, lietuvių kalbos ir papročių saugojimą suteiktas Karaliaučiaus universiteto garbės daktaro laipsnis. 1931 m. Šilutės realinėje gimnazijoje jo garbei atidengtas bareljefas.

H. Šojus draugavo ir susirašinėjo su garsiu to meto vokiečių rašytoju Hermanu Zudermanu. Jie

Paminklas Hugo Šojui Šilutėje.

susipažino 1888 m. Berlyne. Bičiulių laišakai, taip pat dalis kito rankraštinio palikimo saugomi Lietuvos nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyriuje. H. Šojaus dėka ir Lietuvos mokslų akademijos biblioteka bei archyvas gali pasigirti retais leidiniais, išleistais lietuvių kalba Rytų Prūsijoje.

Mirė H. Šojus 1937 m., būdamas 92 metų, palaidotas dvaro kapinaitėse.

2.

1892 m. H. Šojus įsigijo apleistą Šilokarčemos dvarą, kurį ėmėsi tvarkyti. Kad apsaugotų nuo potvynių, pirmiausia apjuosė pylimu Šyšos upę. Atstatė apgriuvusius pastatus. Nemažai geriausios žemės skyrė Šilutės (tuomet vadintos Šilokarčema) ligoninei, liaudies ir privačiai mokykloms, paštui, Zudermano aikštei, evangelikų bažnyčiai ir klebonijai, geležinkeliiui, turgaus aikštės ir uosto praplėtimui, durpių fabrikui. Daugelį turėtų žemės sklypų padovanojo miestui. Įsteigė žemės ūkio

mokyklą, tapo jos prezidentu.

O abipus Šyšos upės H. Šojus įkūrė įspūdingą parką, kurį 1926 m. taipogi padovanojo miestui. Šis parkas suformuotas kaip angliškojo tipo parkas, kuriam būdingas kraštovaizdžio natūralumas. Išskirti trys tvenkiniai, pasodinta apie pusantro šimto retų veislių medžių ir krūmų, nutiesti pasivaikščiojimo takai, kuriuos šilutiškiai visada mėgo. Be kita ko, šiame parke žaliuoja burgundiniai ąžuolai. Nors per aštuntojo dešimtmečio pabaigoje buvusią šaltą žiemą H. Šojaus laikų burgundinis ąžuolas nušalo, nuo 1993-ųjų jų sodinukai, parvežti iš Prancūzijos, vėl džiugina akį.

3.

Domėdamasis lietuvių kalba, kultūra, papročiais, tautosaka, H. Šojus užrašinėjo įdomesnius šišioniškių pasakojimus, dainas. Jis priklausė tiems Rytprūsių intelektualams, kurie domėjosi senąja Prūsijos istorija ir kultūra. H. Šojus atidavė visas

Hugo Šojaus dvaras.

jėgas lietuvininkams. Rinkdamas įvairias senienes įkūrė muziejų, o statydamas ir ūkininkaudamas sukūrė miestą. Be išleistų knygų dar turėjo būti išleistas antras žemaitiškų pasakų rinkinys, tačiau jis taip ir liko rankraštyje, o per karus pasimetė.

H. Šojaus kultūrinė, tautosakinė veikla, jo užrašai yra svarus indėlis į vakarų žemaičių tautosakos pažinimą. Jo veikla deramai įvertinta dar gyvam esant: už gyvenimo nuopelnus Klaipėdos krašto kultūrai bei ūkio gerbūviui 1922 m. suteiktas filosofijos mokslų garbės daktaro ir laisvųjų menų magistro laipsnis.

Atkreipėte dėmesį į žodžius *padovanojo miestui*. Čia, beje, suminėtos ne visos H. Šojaus dovanos bendrapiliečiams. Šitam žmogui geradarystė buvo tapusi gyvenimo prasme. Yra iš ko mokytis mūsų milijonieriams.

Per ilgą, gražų ir darbingą gyvenimą H. Šojus atliko daug gerų darbų, buvo pavyzdžiu kitiems dvarininkams, bajorams. O jo puoselėti vėlyvojo klasicizmo dvaro rūmai restauruoti ir, kaip turintys architektūrinę, istorinę, kraštovaizdinę vertę, įtraukti

į Lietuvos nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą. Prie dvaro 2001 m. šilutiškiai miesto mecenatui Hugo Šojui pastatė paminklą.

Hugo Šojus įamžintas Šilutės evangelikų liuteronų bažnyčios altoriaus freskoje (dešinėje apačioje, laikantis bažnyčios matetą).

Vartus atvėręs nacionalinis muziejus ne tik atgaivino tautiečių susidomėjimą savo istorija, bet ir pakėlė muziejų veiklos kartelę

Daugiau kaip 90 renginių, apie 2000 ekskursijų, per 800 edukacijos užsiėmimų ir per 170 tūkst. lankytojų. Tokius veiklos rezultatus metų gale skaičiuoja Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai. Šie skaičiai reiškia, kad Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencijoje įkurtas muziejus be konkurencijos lenkia kitus Vilniaus muziejus, o populiarumu jam tegali prilygti tik kita Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikus menanti valdovų rezidencija – Trakų pilis.

Susidomėjimas istorija neslopsta

Pirmosiomis muziejaus veiklos savaitėmis per dieną ekspozicijas aplankydavo iki 2 tūkst. žmonių, vėliau srautai susiregulavo – dabar vidutiniškai per dieną Valdovų rūmų muziejus priima po 1100–1200 lankytojų. Net ir kalėdiniu laikotarpiu, kai, regis, muziejai per didžiulį prekybinį šurmulį pamirštami.

Pasak muziejaus direktoriaus pavaduotojos dr. Jolantos Karpavičienės, jau yra buvę tokių šeštadienių, kai muziejus, stengdamasis išvengti spūsčių, negalėjo priimti visų norinčiųjų.

Anot pašnekovės, rūmuose vykusių su pirmininkavimu Europos Sąjungai susijusių renginių dalyviams buvo rengiamos bent trumpos ekskursijos, kurių metu jie turėjo galimybę susipažinti su rūmais.

– Tikrai nesitikėjome, kad bus toks didelis susidomėjimas. Galvojome, kad, nuslūgus tam tikram atidarymo šviežumui, susidomėjimas gali šiek tiek ir slopti. Rugpjūčio mėnesį buvo šioms toks sumažėjimas, bet, matyt, dėl vasaros, o rugsėjo mėnesį statistika tiesiog augo, – sakė Valdovų rūmų muziejaus direktoriaus pavaduotoja.

ISTORIJA IR DABARTIS

Ramunė HAZIR

VALDOVŲ RŪMŲ MUZIEJUS PRAEITĮ PLAČIAI ATVĖRĖ ATEIČIAI

Lankytojai sugrįžta

J. Karpavičienės teigimu, daugiausia rūmus aplanko lietuviai, o didžiausias jų srautas jaučiamas savaitgaliais. Daug dalyvių sulaukia edukaciniai užsiėmimai. Antroje vietoje pagal populiarumą – ekskursijos anglų kalba, ne ką rečiau pageidauta gidų pasakojimų rusų ir lenkų kalbomis.

Muziejuje nuolat dirba trys ekskursijų vadovės, tačiau teisę vesti ekskursijas turi ir miesto gidai, išklause specialų atestavimo kursą. Šiuo metu skaičiuojamos šešios dešimtys tokių gidų.

– Jie patys susiderina ekskursijos detales su savo klientais, skambina mums ir mes atitinkamai paskirstome laiką toms grupėms, – pažymi J. Karpavičienė. – Siekiant, jog lankytojų grupės netrukdytų viena kitai, būtų išvengta bereikalingo stumdymosi, registruojant stengiamasi tarp jų palikti bent 15–20 minučių tarpus.

Nepaisant to, kad gidų netrūksta, rudenį ekskursijos registruojamos jau vasario mėnesiui, mat anksčiau grafikuose laisvų vietų nebėra. Populiarios ir Valdovų rūmų edukacinės programos – jų dalyviai taip pat jau registruojami kitų metų pirmajam pusmečiui. Ir nieko nuostabaus, nes būtent renginiai ir edukacija yra vienos iš muziejaus svarbiausių veiklos krypčių, kurios padės išlaikyti lankytojų susidomėjimą, kai visi jau bus pasigrožėję ekspozicijomis.

Kaip lankytojai lanko Valdovų rūmų ekspozicijas? Pasak Valdovų rūmų muziejaus direktoriaus dr. Vydo Dolinsko, dažniausiai dėmesingai ir smalsiai išklause kone valandos trukmės pasakojimą rūsiuose įrengtoje archeologinėje ekspozicijoje, pirmą kartą muziejų apžiūrintys lankytojai viršuje įrengtas rūmų menes tiesiog prabėga spartesniu žingsniu. „Tačiau nemažai tokių lankytojų vėliau sugrįžta ir tuomet jau suka tiesiai į labiausiai įsiminusias sales – prie

senovinių ginklų, baldų, gobelenų, koklių ar kitų meno kūrinių“.

Ateityje dar daug planų

Vos pradėjęs veiklą, Valdovų rūmų muziejus skyrė ypatingą dėmesį ir keičiamoms parodoms. Menes papuošė iš Lenkijos valdovų rezidencijų atgabenti unikalūs gobelenai, Jadvygos Jogailaitės brangenybių skrynutė.

Tiesa, kol kas muziejuje nėra specialios erdvės keičiamoms parodoms, tad, norint įkurdinti laikinai atsivežtus eksponatus neardant nuolatinių ekspozicijų, tenka gerokai pasukti galvą. Tačiau Valdovų rūmų muziejaus direktoriui ir jo komandai ambicijų netrūksta – galvojama apie bendradarbiavimą su Drezdeno rezidencinės pilies muziejumi, iš kurio fondų galėtų atkelti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, Lenkijos ir Saksonijos bendrų valdovų regalias, brangenybės ir meno kūrinius.

Pasak V. Dolinsko, jau pradama ruošti ir ateityje numatomoms teminėms ekskursijoms, pristatančioms atskirų valdovų ir valdovių likimus, konkrečius rūmų gyventojų veiklos ir buities aspektus. Prognozuojama, kad tokių ekskursijų poreikis greičiausiai atsiskleis jau po kelerių metų, kai dauguma lankytojų bus susipažinę su nuolatinių muziejaus ekspozicijų maršrutais.

– Visgi muziejus ne tik vertybių saugykla ir ekspozicija, bet ir mokslinių tyrimų centras, restauratorių dirbtuvės, salių priežiūra, apsauga ir panašiai, todėl neverta tikėtis, kad, turėdamas daug lankytojų, jis pragyvens iš savo uždirbtų lėšų, – įsitikinęs Valdovų rūmų muziejaus direktorius. Mat tokia pasaulio praktika: iš parduodamų bilietų neišsilaiko nei Vatikano, nei Luvro, nei kiti žinomi muziejai.

Vilius PURONAS

Dizaineris, Jotvingių kryžiaus riterių ordino donatorius

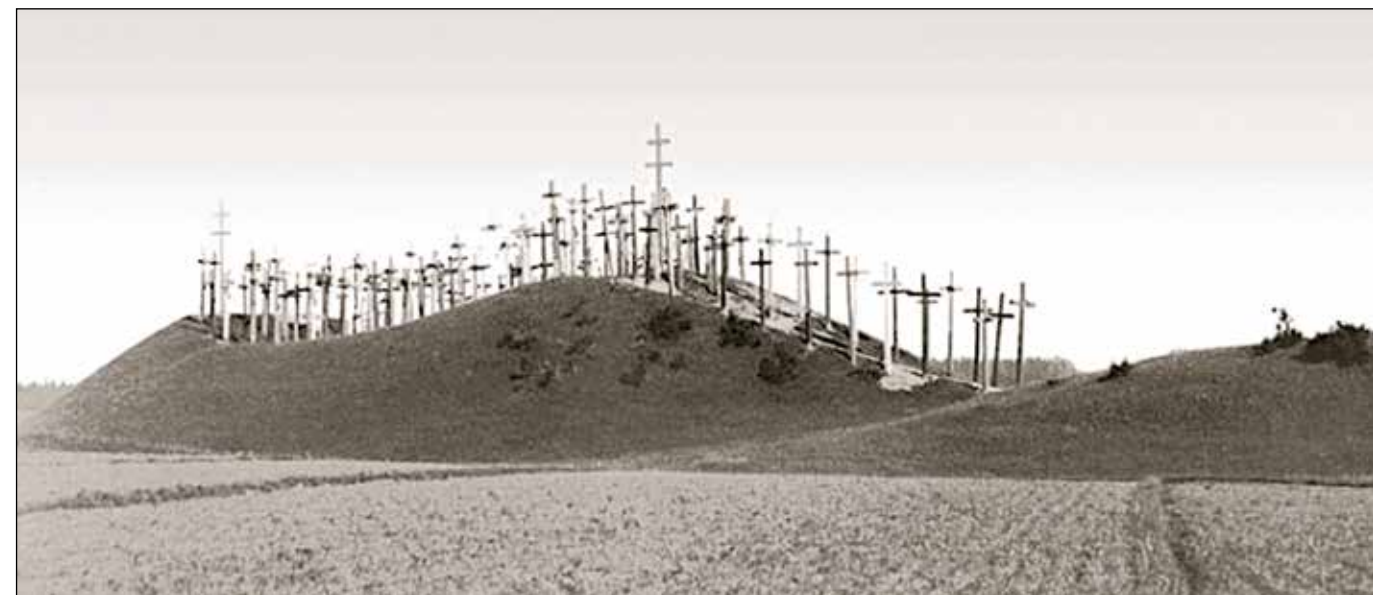
JOTVINGIŲ KRYŽIAUS RITERIŲ ORDINO KARAVYKAS KRYŽIŲ KALNE IR JO BROLIS ŠAKYNOJE

Kryžių kalne.

Jotvingių genties diduomenė, neatlaikiusi lenkų ir vokiečių agresijos, dar XIII a. turėjusi nunykti, prisiglaudė broliškoje Žemaitijoje, neišnyko. Narsumu ir padorumu ištikimai tarnavo naujai tėviškei, tapusiai tėvyne. Jie buvo terpė, kurioje XV a. pabaigoje Romos palaiminimu Varniuose buvo įkurtas dabartinis Jotvingių kryžiaus riterių ordinas, anuomet prisiekęs Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Senajam, vėliau, 1541 m., – ištikimybę Žygimantui Augustui. Ordinas puošėsi devizu „In Adversitate Etiam Gloriosi!“ (Kovojantiems garbė!), savo statute talpino visas savybes, tinkančias riteriškumui, sąžiningumui, pilietinei ištikimybei.

Šiuolaikinės Lietuvos bajorijos ir dvasiškijos iniciatyva 2003 m. vėl buvo prikelta ši organizacija, telkianti ir Lietuvos kilminguosius, ir šviesuolius, nesusiteršusius savanaudiškumu, amoralumu, turinčius visas riterio savybes – pilietiškumą, idealizmą, gyvenimo strategiją.

Kryžių kalnas apie 1912 m

Pernai vasarą pačiame Kryžių kalno viršuje iškilo neįprastos formos didelis kryžius – karavykas, skirtas paminėti Jotvingių kryžiaus riterių ordino atkūrimo dešimtmetį. Tą šeštadienį, 2013 m. liepos 27 d., Ordino nariai su savo regalijomis, apsiaustais ir Lietuvos valstybine Trispalve surengė iškilmingą karavyko šventinimo ceremoniją. Iškilmingą procesiją vedė Ordino magistras Artūras Rukas Daujotis. Naujai pastatytą simbolį šventino Ordino riteris, Micaičių parapijos klebonas, kunigas Aleonidas Pranciškus Budrius.

Ceremoniją filmavo viena iš Prancūzijos televizijų – „Marafilm“, rengusi filmą apie Kryžių kalną ir lietuviškąją mentalitetą. Užsienio televizinininkai atvyko savaite prieš kasmetinius Kryžių kalno atlaidus, todėl dukart sukryžiuotas kryžius neatsitiktinai tapo vaizdžiu elementu pasakojime apie žymiąją Lietuvos sakralinę vietą. Juolab, kad prieš šimtą metų, kaip tvirtina pageltę nuotraukos, karavykų būta Kryžių kalne.

Karavykas daugeliui dar yra tarsi naujas intriguojantis žodis, kvepiantis kažkokia egzotika. Juk mes beveik primiršome vieną iš kryžių rūšių, kurią nuo senovės naudojome. Karavykas – tai mūsų Vyčio kryžius dviguba kryžma. Senovėje jis buvo statomas sodybose, šalikėlėse kartu su įprastais mediniais kryžiais.

Tarybiniais laikais net paprastas kryžius buvo tabu: „tamsuolio-statytojo“ laukė ateistinis šantažas, kaltinimai davatkizmu, slaptai-viešas statinio smerkimas ar vertimas. Gi karavyko statyba stalininiame pokaryje – lietuviškos „fantastikos sritis“, garantavusi „skrebo“ kulką pakaušin ar kelionę Sibiran. Ir „subrendusio socializmo“ laikais Vyčio kryžiaus siluetas parūpindavo rūstų Baudžiamojo kodekso straipsnį už „buržuazinį nacionalizmą“, antitarybiškumą. Esmėje – kalėjimą. Suprantama, kodėl ši tautodailės kryžių rūšis beveik nebuvo minima net „Lietuvių liaudies meno“ leidiniuose, – sankcijos grėsė rinkinio redakcijai, balansavusiai ant ideologinio peilio ašmenų.

Lietuvos etnografija žino dvi karavykų rūšis, dvi prasmes. Visų pirma, mūsųose jis buvo suprantamas kaip Vyčio kryžiaus atmaina, kaip vyriškumo simbolis, susijęs su karu, patriotizmu, tėvynės gynyba. Pats žodis (karan-vykti) rodo šio kryžiaus karinę, militarinę prigimtį.

Žinotina ir antroji prasmė, siejama su Ispanijos miesteliu Karavaka. Viduramžiais ši kryžiaus forma iš čia plito po katalikiškus kraštus, nes gyvenvietes apsaugodavo nuo „pavietrės“ (maro) epidemijų. Karavykų aversuose buvo talpinamas kryželių ir raidžių, kuriomis prasidėdavo maldos, rinkinys. Kai kuriuose XIX a. vidurio lietuviškuose maldynuose yra tos simbolikos paaiškinimai, dar nesudominę tyrinėtojų. Įdomu, kad toks XIX a.

„karavykas“, su visomis raidėmis, iki šių dienų tebestovi Pročiūnų kaime netoli Šiaulių karinio aerodromo.

Kryžių kalne, kaip liudija pačios seniausios fotografijos, iki Pirmojo pasaulinio karo stovėjo net du karavykai, ir neatsitiktinėse vietose. Kadangi tai piliakalnis – kalnas su balnu, abu jo paaukštėjimai-gubriai buvo akcentuoti karavykais. Iki Antrojo pasaulinio karo vienas iš jų dar buvo išlikęs, gerai matosi nuotraukose, o antrasis nunyko ar buvo sunaikintas trečiojo dešimtmečio pradžioje ten statant laikiną koplytėlę.

Yra ir 1945 m. fotografija, užfiksavusi karavyką: penki demobilizuoti lietuviai kariai, grįžę į Lietuvą iš tarybinės ar vokiečių armijos, Kryžių kalne pastatė karavyką ir šalia jo nusifotografavo. Ant kryžiaus parašyta: „Ačiū tau, Viešpatie, kad leidai grįžti į Tėvynę nežuvus“. Įdomu, kad mūsų Kryžių kalno istorija yra susijusi su karavykais. Ir mūsų šalis atsirado ne atsitiktinai.

Neatsitiktinai Jotvingių kryžiaus riterių ordinas nusprendė įamžinti savo atkūrimo dešimtmetį pastatant šį karavyką – juk jo forma dėkingai susišaukia su istorine Ordino emblema. Dviems šiauliečiams Ordino donatoriams – Ramūnui Volbekui ir dizaineriui Viliui Puronui teko garbė ir atsakomybė būti šio akcento sukūrėjais. Karavykas pagamintas iš klijuotos medienos, kuri taip paruošta, kad nesunkiai atlaikys porą šimtų metų. Karavyko aukštis – daugiau kaip penki metrai, plotis – apie 1,7 metro. Jo centre pritvirtinta emaliuota Jotvingių kryžiaus riterių ordino metalinė emblema.

Vyčio kryžiaus forma – legali tautos savitumo iliustracija, kaip niekas kitas susišaukianti su valstybine heraldika, su šiuolaikine rezistencija prieš globalizmą – istorinę „didesniųjų brolių“ ekspansiją, tautinių tradicijų, patriotizmo nuvertinimą. Džiugu, kad Jotvingių kryžiaus riterių ordino pastatytas karavykas Kryžių kalno siluetui papildomai suteikė lietuviškumo, susišaukė su ten stovinčiais koplytstulpiais, su mūsų tėvynės praeitimi.

Kryžių kalnas – gyvybingas procesas. Jam taikytina ir administracinės priežiūros logika, ir architektūrinio formavimo perspektyva.

Milžino-karavyko statyba turėjo ir utilitarinį tikslą – Kryžių kalne statant didelio mastelio kryžių, pabandyti pereiti visas kliūtis, natūralius ir dirbtinius biurokratinis trukdžius, kalną apnarsčiusius nematomomis virvėmis. Formaliai Kryžių kalną globoja ir Šiaulių rajono savivaldybė, ir Šiaulių vyskupija, ir paminklosauga, ir gamtosauga, ir Meškuičių seniūnija, ir šalia esantis vienuolynas, ir Šiaulių rajono turizmo informacijos centras... Ir kiti, norintys sublizgėti jo šlovės spindesyje. Didelis „globėjų“ skaičius tik patvirtina faktą, kad „tarp septynių auklių – vaikas be galvos“. Kryžių kalno viršuje esantys kryželiai baigia supūti, gi naujų, didesnių beveik nebeįmanoma pastatyti: nei užnešti, nei autokranu pasiekti.

Kita vertus, Kryžių kalnas tapo jau ne tik sakraliniu, bet ir turistiniu objektu, dvelkiančiu komerciniu kvapeliu. Tai – šiuolaikinis gyvenimas, į kurį netinka žiūrėti piktai. Svarbu, kad šio savaiminio proceso esmė liktų harmoninga, kilni, kad unikalasis kalnas ir XXI a. tinkamai reprezentuotų mūsų tautinį brandumą. Karavyko atsiradimas privers tas septynias „aukles“ sukviesti kartu, išklausti praktiko patarimų.

*

Pažymėtina, kad, nė mėnesiui nepraėjus, rugpjūčio 15–ąją, Kryžių kalno karavykas susilaukė brolio Šakynoje. Šalia centrinės gatvės, kuria eina ir Šiaulių–Naujosios Akmenės kelias, miestelio bendruomenės iniciatyva išdygo karavykas.

Šakyna (Šiaulių r.) rašytiniuose šaltiniuose paminėta prieš 400 metų. Sumanymo autorius šakyniškis Stasys Šalkauskas tebepuoselėja šiame krašte gyvą smulkiosios bajorijos tradiciją, rusenančią vietos senbūvių šeimose. Juk nemaža dalis Šiaurės Lietuvos pasienio kaimų – buvę akolicos, smulkiųjų bajorų gyvenvietės, su savitais sentimentais, tautosaka. Miestelį papuošti kryžiumi padėjo daug žmonių. Karavykas stovi šalia Kultūros centro.

Pasklidus žinia apie karavyko atsiradimą, daugelis Šakynos senbūvių prisiminė tokius bu-

vus netoli Ginkūnų, prie Gruzdzijų ir kitose Šiaurės Lietuvos vietovėse. Žarėniškis kraštotyrininkas Leonardas Skėrys pasakojo, kad prieškaryje karavykų Šakynos krašte buvo ypatingai daug. Seni karavykai dar ir dabar tebestovi kelių sankryžoje Stačiūnuose, Pakruojo rajone bei Rūdiškėse, Joniškio rajone. Buvo prisimintas ir Pročiūnų kaimas, esantis šalia Šiaulių.

Šakynos, šios istorinės smulkiųjų bajorų gyvenvietės, herbe – ginkluotas renesansinis pėstininkas su devizu „Pro lege et libertate“ ovaliniame skyde. Šis skydo motyvas buvo panaudotas Šakynos karavyko averse: dvigubo kryžiaus centre įsikomponavo herbo ovalinis skydas su lotyniškąja sentencija, gi reverse, ant lygiagrečių kryžmų – sukakties datos „1613–2013“ ir lietuviškas devizo vertimas „Už teisingumą ir laisvę!“.

Nenuostabu, kad abu karavykus riša ne tik

idėja. Nesunku pastebėti ir judviejų vizualinį panašumą: panašus mastelis, kryžiaus konstrukcijos gaminimo technologija, panašūs šviesiai emaliuoti metaliniai apkaustai. Tą lėmė pramoninė medienos apdirbimo technologija šiauliškėje Dariaus Beconio individualioje įmonėje bei dizainerio technologinis įdirbis projektuojant ir jotvingiškąjį Kryžių kalnui, ir du „kryžius-dvynius“, 2012 m. rugsėjo 11 d. išdygusius Kryžių kalno Marijos kamynystėje.

Gaminant tuos karavykus, juos statant, neteko pamatyti nė vienos kreivos šypsenėlės. Net žiūrovai ar pašnekovai buvo ištikimi bendrininkai, džiaugėsi ir padėjo kaip galėjo.

Būtų šaunu, kad Lietuvoje vėl atgytų karavykas, unikali kryžių rūšis. Nesvarbu – mada, truksiančia dešimtmetį, ar ilgalaikė tradicija, kaip lietuviški koplytstulpiai. Juk Lietuva – kryžių kraštas.

Šakynoje.

Aurimo NAUSĖDOS nuotr.

Gintarė MACKEVIČIŪTĖ

GRUZDŽIŲ DVARAS

Dvaras įkurtas XVIa. viduryje.

Nuo 1793 m. jį valdė grafas Platonas Zubovas bei jo palikuonys.

1810–1812 m. dvaras perstatytas.

1858 m. jį įsigijo Aleksandras Naryškinas, kurio giminės valdymas baigėsi prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui.

Dvaro sodyba įkurta į pietvakarius nuo miestelio, abipus Gruzdžių–Verbūnų kelio, prie Rimšupio upelio, lygioje vietoje ir užima 17,8 ha plotą. Iš miestelio į dvarą veda medžiais apsodintas kelias. Iki šių dienų išliko 23 autentiški dvaro pastatai ar jų fragmentai: arklidė-namas, vandens bokštas su maniežu, tvartas, daržinė, oficina, ledainė, pieninė, ūkinis pastatas, sandėlis, garinis malūnas su džiovykla, rūmai, ekonomo namas, kumetynas, tvartas, svirnas, pastatas, karvidė, kiaulidė, kariatinė, arklidė, ūkinis pastatas. Pastatai išdėstyti gana kompaktiškai, taisyklingai ir grupuojami po kelis. Šiaurinėje sodybos dalyje išsidėstę šeši ūkiniai-gamybiniai pastatai: arklidė-namas, daržinė, pieninė su ūkiniu pastatu, svirnas ir garinis malūnas su džiovykla. Pastatai išdėstyti taip, kad sudaro pusiau uždara kiemą. Vakarinėje dalyje atskirti dviem takais stovėjo du trobesiai – kumetynas ir tvartas (liko tik tvartas). Vidurinėje dalyje, abipus pagrindinio tako yra vandens bokštas ir tvenkinys. Didžiausia pastatų koncentracija yra pietrytinėje sodybos

Dvaro arklidė.

dalyje. Čia jie išdėstyti trimis gana taisyklingoms eilėmis. Svarbiausi iš jų – rūmai, oficina, sandėlis, svirnas, karvidė ir arklidė su vežimine – formuoja uždara stačiakampį kiemą, kuriame, priešais rūmus, buvo įrengtas erdvus parteris. Pietinėje teritorijos dalyje stovi tik nedidelis ūkinis statinys ir matyti buvusių pastatų griuvėsiai. Dauguma dvaro pastatų yra blogos fizinės būklės, nugyventi ir toliau nyksta.

Pasidairykime po kelis dvaro pastatus.

Arklidė – namas stovi sodybos šiaurės vakaruose. Tai du išstęsto stačiakampio plano pastatai (arklidė ir arklininko namas), sujungti bendru dvišlaičiu stogu. Statyti 1928 m. iš raudonų plytų ir akmenų, tinkuoti. Apie 1942 m. sudegė medinės arklidės dalys, liko akmenų mūro fragmentai. 1990 m. paruoštas arklidės projektas, pritaikant pastatą kalvininkystės mokymo dirbtuvei. Remonto metu arklidė paaukštinta, todėl pakito ir bendra pastatų tūrio struktūra; be to, naujos sienos sumūrytos iš baltų silikatinių plytų,

nederančių prie ankstesnių statybinių medžiagų. Pastato architektūra sudėtinga. Vienaaukščio korpuso kampas žymi perstumti rustai, plačius stačiakampius langus rėmina lygūs tinko apvada; arklidžių korpuso langų apvada – raudonų plytų. Arklidė – tarpukario laikotarpio funkcionalios architektūros pavyzdys; naujai pastatyta dalis – nevertinga.

Nuotraukoje matote keramikų Reginos ir Vytauto Mataičių sodybą, kurią jie prikėlė naujam gyvenimui.

Artėjant Antrajam pasauliniam karui, rusų kareiviai šiame dvaro pastate slėpė šovinius ir sprogmenis. Karo metais du trečdaliai pastato buvo subombarduoti vokiečių aviacijos. Jam pasibaigus, išlikusioje dalyje buvo įrengta pieninė, vėliau ji virto šiukšlynu.

Šiandien namo priestate, buvusioje ledainėje, yra įrengtos nuostabios juodosios keramikos dirbtuvės.

Vandens bokštas su maniežu stovi vidurinėje sodybos dalyje šalia tvenkinio, į pietryčius nuo

Reginos ir Vytauto Mataičių sodyba.

Vandens bokštas su maniežu

arklidės-namo. Sprendžiant iš formų, statytas greičiausiai romantizmo epochoje (1830–1860 m.). Sudarytas iš dviejų šešiakampio plano dalių: trijų tarpsnių bokšto, dengto piramidiniu skarpos stogeliu, ir žemo maniežo, dengto piramidiniu šiferio stogu. Bokšto du tarpsniai sumūryti iš raudonų plytų, netinkuoti, o trečiasis – medinis, vertikaliai apkaltas lentomis su lentjuostėmis. Raudonų plytų plokštumas pagyvina gelsvų plytų dekoras: kampiniai perstumti rustai, tarpaukštinės siauros traukos, archivoltus imituojančios plačios arkinės traukos, langų apvadai. Bokšto architektūrą įvairina ir skirtingos angų formos: smailėjančių arkų (I tarpsnyje), triforinės, pusapskričių arkų (II tarpsnyje) bei apskritos (III tarpsnyje). Maniežo architektūra nesudėtinga – sienų plokštumos aklinos, apkaltos lentomis su lentjuostėmis vertikaliai (dabar nudraskytos); pastogę juosia profiliuotų lentų karnizas. Vandens bokštas – originalus “plytų” stiliaus pastatas, būdingas romantizmo

epochos architektūrai. Maniežas – liaudiškos architektūros pavyzdys.

Kumetynas stovėjo vakarinėje sodybos dalyje, į pietvakarius nuo vandens bokšto. Jis buvo suręstas iš rąstų ir apkaltas lentomis, vienaukštis, ištęsto stačiakampio plano, dengtas dvišlaičiu stogu. 2000 m. kumetynas dar stovėjo (tačiau jo pietvakarių galas buvo negyvenamas), o 2004 m. pastato jau nebebuvo.

Tvartas stovi vakariniame sodybos pakraštyje, lygiagrečiai su kumetynu, į šiaurės vakarus nuo jo. Jis drėbtas iš molio XIX a. antrojoje pusėje ir išlaikė savo paskirtį iki šių dienų. Tvartas dviaukštis, ištęsto stačiakampio plano, dengtas dvišlaičiu stogu. Šiuo metu dalis tvarto molio sienų sunykusios ir pakeistos baltomis silikatinėmis plytomis; sunaikinta ir autentiška planinė struktūra.

Gruzdžių dvaro sienos mena ir išdidžiai risnojančius žemaitukus, kurie buvo perkelti iš Plungės. Šie žirgai ištvermingi, nedideli, paklusnūs ir energingi. Apie 1930 m. jie buvo pagrindinė

Dvaro tvartas.

transporto ir darbo priemonė. Žemaitukai galėjo dirbti bet kokiomis oro sąlygomis, buvo tvirtų kanopų, galėjo važiuoti ir nekaustyti. Nenuostabu, kad gyventojai į juos žiūrėdavo su pagarba.

1934–1938 m. Gruzdžiuose vasaromis buvo rengiamos įvairios sporto šventės, taip pat žirgų lenktynės.

Tačiau ilgainiui laikai darėsi vis sunkesni, gyvuliams pašarų trūkdavo, o karui baigiantis, dalį Gruzdžių žirgyno arklių išsigabeno vokiečiai, o arklidės sudegė. Dalis žemaitukų buvo paslėpta ir tokiu būdu jie išliko. Be to, nepriklausomybės metais žirgai buvo perkelti į Plungę.

Netoli Gruzdžių dvaro buvo įrengtas ir gyvulių kapinynas.

Dabar dvare apgyvendintos šeimos, dauguma jų asocialios. Seniausias Lietuvos dvaras stovi nykus, o sienos, kurios vis dar prisimena didingų žirgų kanopų kaukšėjimą ir Naryškino įsakymus pavaldiniams, ardamos ir dabartinių gyventojų pardavinėjamos po plytą.

KNYGOS

Aldona STRUMILAITĖ-ČEPULIENĖ
h. *Dambrova / Nalenč*, LBKS Garbės bajorė

„SUGRĮŽIMAS Į ŽEMAITIJĄ“

Kurtuvėnų dvaro svirne ir Šaukėnų kraštotyros muziejuje pristatyta dabartinio Lenkijos prezidento Bronislovo Komorovskio močiutės Magdalenos z Nalęcz Gorskich Komorovskos knyga „Sugrįžimas į Žemaitiją“. Iš lenkų kalbos vertė Kazys Uscila, dalyvavęs ir pristatymuose.

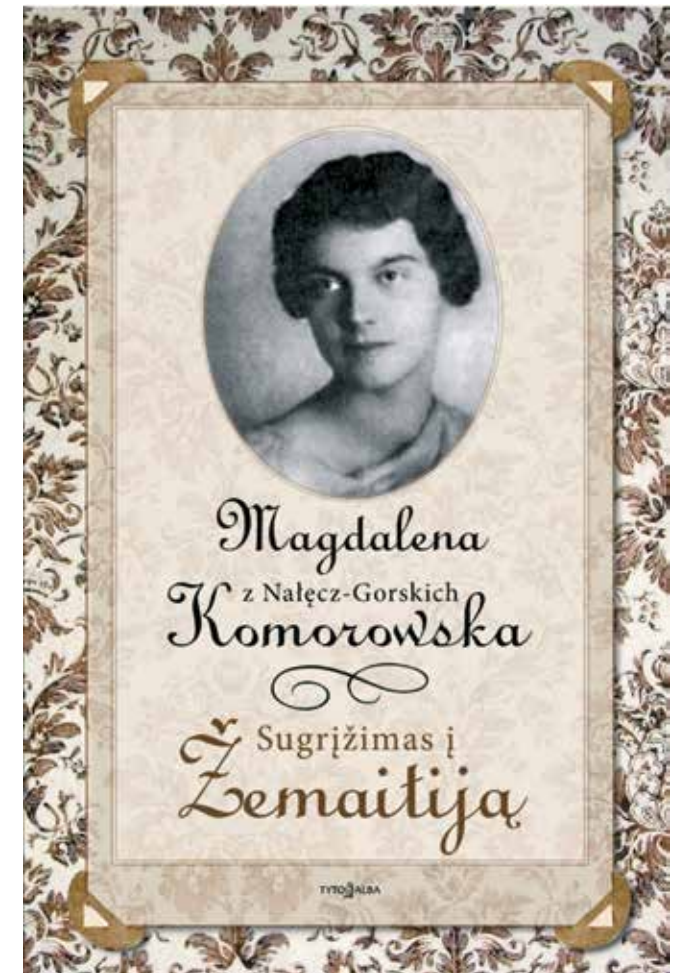
Lenkų bajoraitė gimė 1900 m. liepos 22 d. Šaukėnuose savo tėvų dvare. Prisiminimuose aprašo vaikystę ir jaunystę, prabėgusią Šaukėnų bei giminių dvaruose Džiuginėnuose, Biržuvėnuose ir Klaipėdos pusėje esančiuose dvaruose. Tai nostalgiški prisiminimai apie Kūčių, Kalėdų šventes, vaikų žaidimus, iškylas ant Šatrijos kalno, namų koncertus, svečių priėmimus. Per Pirmąjį pasaulinį karą jai teko atsidurti ir Peterburge. Grįžusi į Vilnių, išteko už Juliušo Komorovskio, kilusio nuo Biržų krašto, susilaukė trijų sūnų ir dukros, dešimties vaikaičių. Antrojo pasaulinio karo metu gyveno Lenkijoje, Varšuvoje, kur ir mirė 1989 m. gruodžio 29 d., ten ir palaidota. Prisiminimus ponia Magdalena ėmė rašyti 1959 m. jau gyvendama Lenkijoje, lyg dienoraštį, kuris ilgai gulėjo stalčiuose, ir tik vėliau tapo knyga. Magdalenos vaikų likimas skirtingas. Zigmundas, gimęs 1925 m., dalyvavo lenkų pagrindinio veikloje, vėliau partizanavo prieš vokiečius, po to prieš sovietus, baigė karą fronte prie Drezdeno, su suklasotais dokumentais studijavo Poznanės universitete, Varšuvos universitete profesoriavo, 1989 m. tapo Lenkijos ambasadoriumi Rumunijoje. Mirė Varšuvoje 1992 m. Bronislovą, gimusį 1926 m., areštavo saugumas, nuteistas už priklausymą Laisvųjų lenkų sąjungai ir sušaudytas Paneriuose prie Vilniaus. Antonis, gimęs 1930 m., buvo pagrindinės skautų organizacijos Vilniuje narys. Po karo su suklasotais dokumentais mokėsi Poznanės karininkų mokykloje, įgijo karinio laivyno komandoro laipsnį. Mirė 2008 m. Anna, gimusi 1940 m., baigė Liublino universiteto pedagoginį fakultetą. Išteko už Igno Dowgiallo, kilusio iš Lietuvos, geologijos profesoriaus, pirmojo Lenkijos ambasadoriaus Izraelyje.

Knyga baigiama Magdalenos anūko Lenkijos prezidento Bronislovo Komorovskio prisiminimais apie Babunę, Munę, Munisę. „Paveldėjau iš Jos

daugybę sentimentų tiems kraštams – Žemaitijai, Lietuvai, mano protėvių žemei: Biržuvėnams, Šaukėnams, Džiuginėnams, Virvytei, Šiauliams, Memeliui. Po Babunės mirties, jau po 1989-1990 metų važinėjant po Lietuvą, paaiškėjo, kad ne taip sunku rasti deivės Laumės pušį, aplink pušį – takelį, kurį pramynė žemaitės, klūpomis eidamos prašyti deivės gero vyro, tikrai deivės pėdos paliktą šaltinėlių sunaikino kasami tvenkiniai; galima net išsivirti vėžių sriubą ir vėžius įdarinėti, ir esu tikras, kad Babunė matė ir laimino iš Žemaitijos dangaus“.

Dar 2010 m. iš sudegusios Šaukėnų bažnyčios požemių į Gorskių koplyčią buvo perlaidojami jų protėvių palaikai. Į tas iškilmes buvo atvykęs ir Žemaičių vyskupystės muziejaus direktorius Antanas Ivinskis. Parašiau A. Ivinskiui laišką, norėdama sužinoti, kodėl ir nuo kada Gorskiai prie savo pavardės prirašė herbo *Nalenč* pavadinimą. Neteko girdėti, kad kas nors iš bajorų jį rašytų pavardės priekyje. Mūsų, Strumilų, herbas taipogi *Nalenč*. Mano protėviai Zgierskiai-Strumilos kilę iš Palenkės Mazovijos krašto. Zgierskių herbas – *Dambrova*. Jurgis Strumila minimas ir tarp Lietuvos Didžiajam kunigaikščiui Vytautui artimų žmonių. Vienas iš Strumilų buvo gavęs pravarde „Kiška“, kuri vėliau tapo tikra pavarde. Kiškos tapo žinomais ir turtingais didikais. Net septynis kartus buvo Kiškų jungtuvės su Radvilomis, Sapiegomis, Chodkevičiais. Istorikas V. V. Kojalavičius tikino, kad Zgierskių-Strumilų giminės pradininkai kilę iš totorių chano Adži Gerėj Soltano Murzos Zgiero. Ar tai tiesa, dabar jau neišsiaiškinsi. Dar norėjau sužinoti, kokioje Lenkijos vietovėje gyveno iš ten atvykę Gorskių palikuonys, ar jie dar moka lietuviškai, ar tik lenkiškai, prancūziškai.

Iš muziejaus direktoriaus A. Ivinskio gavau atsakymą. „Dėkojame už Jūsų laišką kaip atgarsį į Nalenč-Gorskių giminės pagerbimo iškilmes Šaukėnuose ir džiaugiamės Jūsų dėmesiu istorijai. Nalenč-Gorskių giminė į Lietuvą iš Lenkijos Mazovijos krašto atkeliavo 17 amžiaus pradžioje, bent taip teigti leidžia Žemaičių vyskupystės turimi dokumentai. Giminės Lietuvoje pradininkas Melchioras Gorskis žinomas jau 1520 m. Herbo

pavadinimą „Nalenč“ prie pavardės Gorskiai rašė jau 19 a. pradžioje. Lenkijoje rašoma „Gorski z Gory herb. Nalecz“ – Gorskiai iš Guros herbo Nalenč. Dabartiniai Žemaitijos Gorskių palikuonys gyvena Lenkijoje, Prancūzijoje, Belgijoje. Gyvenantys Prancūzijoje ir kitur yra mokomi lenkų kalbos, tad kalba ir šia kalba, tačiau auklėjimas šiose giminėse yra toks, kad būtina mokėti ir kitas kalbas: anglų, vokiečių, ispanų. Jų sugrįžimas į žemaitiją protėvių atminimą parodo kilnią jų širdį ir emocinį kultūrinį atvirumą Lietuvai. Už šiandieninių kartų atsigręžimą ir dėmesį atgimusiai Lietuvai per iškilmes Šaukėnuose J. E. Šiaulių vyskupas giminės atstovams įteikė padėkos raštą.

Pagarbiai Žemaičių vyskupystės muziejaus direktorius Antanas Ivinskis 2010 m. rugsėjo 7 d. Varniai.”

Įdomu, kad Gorskiai ir Zgierskiai kilę iš ten pat – Mazovijos krašto.

MES IR PASAULIS

Danielis KAMINSKIS (Daniel Kaminski*)

KĄ APIE MADĄ BYLOJĄ SENOSIOS FOTOGRAFIJOS?

I dalis. 1840–1872 metai

XIX a. nuotraukos, kurios, laimei, pergyvenę dviejų karų neramumus, išliko kai kurių šeimų archyvuose, žadina žiūrovo sentimentus. Be to, nuotraukos turi didelę vertę istorikams, papročių tyrinėtojams, aprangos dizaineriams ir t.t.

Nuotraukų pradininke laikoma dagerotipinė fotografija, taip pavadinta išradėjo Lui Dagero (pranc. *Louis Daguerre*) vardu. Pirmosios dagerotipo įmonės tapo populiarios Europoje XIX a. 5 dešimtmetyje. Dagerotipija skyrėsi nuo nuotraukos tuo, kad buvo atspaudžiamas tik vienas egzempliorius – ant metalinės plokštelės. Jis dažniausiai buvo dedamas į odinę ar kartoninę dėžutę. Šeštajame XIX a. dešimtmetyje buvo užpatentuotas naujas – „šlapiasis“ – kolodijaus procesas. Jis greitai pakeitė dagerotipą. Šis metodas suteikė galimybę vaizdą perkelti ne ant metalinės plokštelės, o ant popieriaus. Atsirado fotografijos, vadinamos *carte de visite*. Šios nuotraukos buvo mažos, klijuojamos ant didesnio kieto kartono. Dažniausiai tai portretinės nuotraukos, atliktos patalpoje užuolaidų, kolonų ar kitų dekoracijų fone. Per trumpą laiką ši fotografijos mada

* Danielis Kaminskis – Mikalojaus Koperniko universiteto Torunėje istorijos fakulteto absolventas, žurnalo „Wiadomości Ziemiańskie“ (Kraštiečių žinios) redakcinės kolegijos narys.

Zenobija Żychlińska (Zenobia z Lipskich Żychlińska) su dukra Antonina. Motina dėvi suknelę, kurios rankovės pagodos formos su pūstais baltais rankogaliais. Ši rankovių forma buvo madinga 1850–1863 m. (nuotrauka iš Konstantino Chłapowskio (Konstantego Chłapowskiego) rinkinių).

pasiekė Lenkiją. (Pirmieji dagerotipininkai į Lietuvą (Vilnių) atvyko iš Vokietijos 1843 m. Vilnietis Šlioma Rozensonas, kuris šio amato mokėsi Karaliaučiuje, o 1845 m. įkūrė savo fotoateljė, laikomas pirmuoju dagerotipininku Lietuvoje).

Visi fotografuodavosi labai noriai, bet šis reikšmingas įvykis reikalavo nemažo pasiruošimo. Ponios, norėdamos turėti naują nuotrauką, rinkdavosi madingiausias sukneles ir šukuosenas. Pavykusios nuotraukos buvo dalijamos draugams ir giminaičiams, ant jų užrašomas vardas, pavardė, retkarčiais data. Kadangi labai svarbu atkurti fotografavimosi laiką, tai daroma keliais būdais. Dažniausiai remiamasi fotografuojamojo amžiumi (jei žinoma gimimo ir mirties data). Be to, data atkuriamą pagal gerai žinomų fotoateljė gyvavimo laiką. Trečias datavimo šaltinis – fotografuojamojo asmens rūbai. Kadangi vyrų mada keitėsi kur kas lėčiau, ypač daug informacijos teikia moterų rūbų detalės.

Šiais laikais mums gana nelengva suprasti, kad anksčiau

Emilija Larisa Domanska (Emilia z Tąkielów Larissa-Domańska) vilki juodą suknelę – 1863 m. tautos gedulo rūbą. Suknelės siuvinėtas kiklikas, rankovės turi panašumo į lenkišką žiponą. Sijonas kupolinės formos krinolino. Audinio perteklius ties diržu surinktas į klostes (nuotrauka iš Teresės Čarneckos (Teresy Czarneckiej) rinkinių).

buvo madingas vienas fasonas: buvo nešiojamos tik plačios arba siauros suknelės, tik siauros rankovės ir pan. Kiekviena suknelė skyrėsi medžiaga, spalva, kokybe. Šiandien turime pasirinkimo laisvę: madingos tiek ilgos, tiek trumpos kelnės, mini ir maksi, senamadiškos arba modernios suknelės. Dabartinės tendencijos pabrėžia patogumą, kuris ne visada sutampa su elegancija. Anksčiau mada ir elegancija turėjo derėti, kitu atveju asmuo galėjo būti pajuokiamas.

1840–1856 metų mada

XIX a. 5 dešimtmečio pradžioje moterų rūbai darėsi vis sudėtingesni. Po ilgą laiką nešiotų suknelių paauskintu liemeniu (1795–1825) ir ne ką trumpesnį laikotarpį karaliavusių siaurėjančių rankovių ir vis platesnių sijonų (1825–1840) madą pradėjo diktuoti krinolinas. Būtina sąlyga buvo tinkamai pasiūti ir pritaikyti apatiniai drabužiai – dažniausiai tai buvo korsetas ir apatinukas. XIX a. 5 dešimtmetyje buvo sugrįžta prie prailgintų korsetų smailiu kirpimu ir pailginta talija. Korsetai labai skyrėsi nuo

Juzefa Zielinska (Józefa z Targowskich Zielińska) vakarine juoda suknele, dėvėta visaliaudinio 1863 m. gedulo metais. Sijonas rauktu kupolo formos krinolino, puošta šešių eilių raukiniais. Dekoltė pridengta juodo šifono nėrinių raukiniu (nuotrauka iš Teresės Čarneckos (Teresy Czarneckiej) rinkinių).

ankstesniųjų. Nebeliko petelių, o priekis buvo užsegamas tam skirtomis kabėmis, sujungtomis metaline juoste, kuri šiek tiek prilaikė pilvą. Nuo tada korsetas buvo dedamas ne ant nuogo kūno, bet ant apatinių marškinėlių, dažniausiai siuvamų iš lengvos medvilnės. Brangesnių korsetų šonai buvo standinami specialia juoste. Grįžo plačių klostuotų ir rauktų apatinių sijonų mada. Kad atrodytų pūstesni ir lengvai šnarėtų, jie buvo krakmolinami. Vėliau imta naudoti suvytus arklio šerius, kuriuos įverdavo į tarp klosčių padarytas angas. Iki 1856 m., kol atsirado krinolinas, moterys vilkdavosi keletą apatinių sijonų, o tai buvo labai nepatogu: per kairią būdavo labai karšta, susitępdavo net keli sijonų sluoksniai.

Viršutiniai sijonai buvo siuvami iš stačiakampio gabalo, o medžiagos perteklius aplink juosmenį stipriai suraukiamas. Madingos buvo per visą sijoną einančios raukinių eilės, plėtančios rankovės, iš po kurių kyšojo balti rankogaliai. Viršutinė suknelės dalis paprastai buvo puošiama mažomis sagutėmis, balta apykakle ir nuo pečių iki juosmens einančiais raukiniais.

1856–1863 metų mada

Krinolino atsiradimas 1856 m. Prancūzijoje ir Anglijoje lėmė lūžį visoje drabužių madoje. Krinolinas buvo daug lengvesnis nei daugiasluoksniai sijonai, su juo buvo lengviau judėti ir lipti laiptais, apatinių sijonų sluoksniai nesivėlė tarp kojų, taip pat nebuvo taip karšta. Jie skyrėsi nuo modelių, nešiotų XVI, XVII ir XVIII amžiais. Senovinius standžius pintus plieninius žiedus pakeitė lengvos elastinės juostos ir vielutės. Žiedai galėjo prasidėti jau nuo juosmens ir palaipsniui plėtėdami eiti iki pat kulkšnių. Vertikaliai žiedai jungėsi elastinėmis juostelėmis; vaizdas buvo panašus į paukščių narvelį (buvo veriamas nuo trijų iki keturiasdešimties žiedų). Vėliau atsirado apatiniai sijonai su įsiūtais žiedais. Krinolinas net tris kartus keitė formą.

Jau 1857 m. daugelis lenkų moterų siūdinosi panašius į elegantiškų Prancūzijos aristokratijos damų krinolinus. Ši suknelių mada savo žaibiško populiarumo pradžioje buvo kritikuojama ir pajuokiama, nes iš tiesų turėjo keletą trūkumų. Pirma, šitokiai suknelei reikėjo žymiai daugiau

audinio nei anksčiau, o tai susiję su didesnėmis išlaidomis. Antra, ji užimdavo daugiau vietos, ypač karioje, o dama su tokia suknelės apatine dalimi dažnai kliūdavo už įvairių daiktų, netgi pargriūdavo. Be to, papūtus stipresniam vėjui, pasimatydavo kojos, kas labiau erzino vyresnes damas nei vyrus. Nepaisant šių nepatogumų, miestuose net amatininkų žmonos ir tarnaitės nešiojo krinolimą. Žemesnės kilmės ponios, nors kiekvieną dieną rengėsi kukliai, šventėms stengdavosi rengtis puošniau. Išsireiškimas „apsirengusi kaip paskutinė varguolė“ buvo didžiausias priekaištas. Ponios puošdavosi kurortuose, pobūviuose, ypatingų jubiliejų proga. Madingiausiai visada stengdavosi atrodyti jaunos ištekęsios moterys, nuotakos, o vaikai ir vyresnio amžiaus damos irgi neatsilikdavo. Apie tai, kokia buvo mada, mums liudija pateiktos nuotraukos. Iš pradžių tai, ką atnešdavo nauji vėjai, buvo sutinkama su atsargumu ir netgi panieka, ypač vyresnio amžiaus moterų, o vėliau ir jos priprasdavo prie „naujamadiškų fanaberijų“. Ką tuo metu moteriai reiškė krinolinas, mums gali paliudyti Anos Potockos iš Dzilynskių giminės dienoraščio ištrauka. Joje

Dvarininkė 1865 m. pasivaikščiojimams skirta suknele. Suknelės sijonas didelio krinolino, o siauros rankovės liudija, kad nuotrauka daryta jau po 1863 m. (nuotrauka iš Tado Epšteino (Tadeusza Epsteina) rinkinių).

Marija Serevsaitė (Maria Sieversówna z Gośniewic Bleszyńska) nuotraukoje apie 1862 m. Apsirengusi tipiška tam laikui suknele – pūstu krinolinu, iš po kurio kyšo raukiniai arba puoštos nėriniais kelnaitės (nuotrauka iš Teresės Čarneckos (Teresy Czarneckiej) rinkinių).

1863–1867 metų mada

Maždaug 1864 m. tapo madingas kūgio formos krinolinas. Svarbiausias dėmesys buvo skiriamas apatiniams suknelės žiedui, suraukiant audinį užpakalinėje dalyje, kad susidarytų lyg pagalvėlė ir būtų išlaikyta madingiausia suknelės forma. Žiūrint iš šono, sijono priekis tapo beveik vertikalus, o atgal – stipriai atsikišęs. Žinoma, reikėjo kitokio suknelės sukirpimo, kuris nugaroje buvo prailgintas. Po 50-ųjų metų į madą grįžo šleifai, kurie po Napoleono eros buvo išėję iš mados. Jie buvo dėvimi prie vakarinės ir vizitinės aprangos, taip pat ir pasivaikščiojimams. Atsirado nauja kritikos banga, pliekianti „nelaimingąsias uodegas“. Šiuo atveju kritikai buvo iš dalies teisūs: suknelės susitepdavo, sijono apačia liedsdavo gatvės grindinį, kartais prilipdavo kokių nors ligų užkratas. Kasdieniniam naudojimui šleifas buvo prisegamas prie suknelės žiedo ties keliais, padarant pasipūtusių užpakalinę sijono dalį.

Prabangus 1865-1867 m. krinolinas su raukimu užpakalinėje dalyje, kuri neretai buvo paaukštinama pakišant pagalvėlę. Sijonas su ilgu šleifu.

aprašomas pasisvečiavimas Paryžiuje XIX a. 6 dešimtmečio pabaigoje:

„[...] Dar vienas rūpestis Paryžiuje buvo mano apgailėtini drabužiai. Mama nekętė mados, laikė tai charakterio silpnumu, nenorėjo, kad sekčiau ja. Na, tada nešiojo plačias krinolino sukneles ir mažas skrybėlaites, aš neturėjau krinolino, todėl kaip kartis atrodžiau su siaura juoda suknele. Ant galvos nešiojau atsivežtą iš Poznanės varpo formos skrybėlę su plunksnomis, paltas ilgas kaip seminaristės. Žinoma, kai prisimenu savo nevykusią figūrą žiūrėdama į veidrodį, tai šiandien mane jau ima juokas, bet tada juoktis nesinorėjo. Kai tik pasirodydavau gatvėje, paskui mane bėgdavo vaikigaliai šaukdami „La capsule!“, „La capsule!“ ir „Yes, yes milady!“; manydami, jog tik anglė gali taip keistai rengtis. Mano Motinėlė šiuo klausimu turėjo geriausius ketinimus, tačiau jai nepavyko! Pirma, manyje tai žadino pyktį žmonėms, panašų į tą, kokį jaučia luošiai ir kuproti, antra, jeigu būčiau apsirengusi kaip ir visi kiti, tai nebūčiau kažkuo išskirtinė, o dabar, priešingai, mano svajonių ir sapnų tikslas buvo krinolinas! Per kiekvieną gimtadienį ir Kalėdas pasakodavau visiems apie savo karščiausią svajonę. Gaila tų karštų troškimų tokiu neprotingam tikslui! Jeigu bus jums naudinga, tai mano patarimas auklėjant vaikus: jų apranga turi atrodyti padoriai, tinkama jų amžiui ir šiek tiek madinga. Nereikia išskirtinumo: „Nesiveržk į priekį, nebūk paskutinis, laikykis vidurio“ („Na pered nie wyrwajsia, na zadi nie ostawajsia, seredyny trymajsia“). „Couleur de muraille“, - kaip pasakytų prancūzai. Galbūt jau suaugusiai, išsimokslinusiai ir esančiai tarp aukštuomenės šiek tiek prisitaikyti prie mados reikia, bet tai neturi tapti ligistu mados siekimu, patraukiančiu į save aplinkinių dėmesį“.

Helena Koscielska (Helena z Potworowskich Kościelska) vizitinė suknele, kurios fasonas leidžia manyti, kad tai 1865-1867 m. rūbas. Sijono didžioji audinio dalis perstumta atgal. Suknelė jau siauromis rankovėmis ir sijonas, besibaigiantis šleifu (nuotrauka iš Helenos Domovskos (Heleny Dmowskiej) rinkinių).

Marija Beatričė Račynska (Maria Beatrix z hr. Krasniskich hr. Raczyńska) vilki glausta krinoletė. Tokios suknelės buvo skirtos pasivaikščiojimams /tai liudija skėtis/, o taip pat buvo dėvimos ir kaip vakarinės, nes didelis dekolte, pridengtas plonais nėrinukais. Sijonas, pereinantis į šleifą, turi tam laikotarpiui charakteringas juostas šonuose, kurios tarytum suformuoja savotišką prijuostės formą. 1870 m. (nuotrauka iš Janušo Pževlockio (Janusza Przewłockiego) rinkinių).

Suknelės tuo laiku pakeitė ne tik savo stilių, bet ir apdailos formą. Sijonus pradėta puošti asimetriškai: sijono priekis lygus, be jokių raukšlių ties juosmeniu, be papuošimų, nugarinė pusė puošiama „kokardomis“, raukiniais, juostomis, pabrėžiant jos iškilumą. Grįžo į madą siauros rankovės, ties pečiais puoštos nėriniais ar aksomo kaspinais.

1867–1872 metų moda

Paskutiniai krinolinai, dėvėti 1867–1872 m., buvo nedideli. Didžiausias sijono lankas buvo ne didesnis kaip metro skersmens, nuo kelių į viršų puslankiai sustumti į užpakalinę sijono dalį, suformuojant savitą šleifą. Ši forma buvo vadinama *crinoline*.

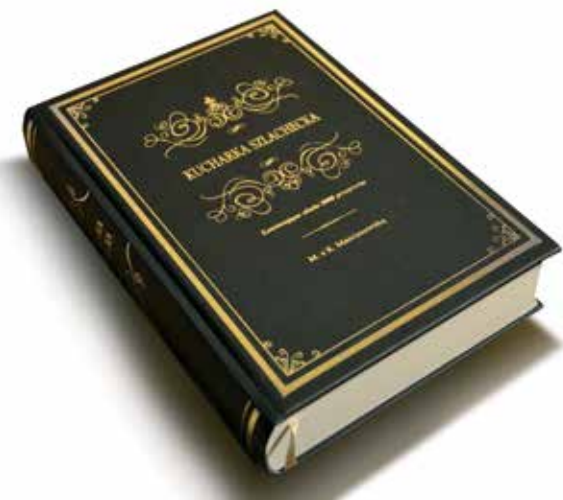
Po 1870 m. sijonai jau buvo ne tokie platūs, bet tai nereiškė, kad užteko mažiau audinio. Tapo madingi klostuoti ir įvairiai raukti sijonai. Populiarios tapo tankiai apsiūtos raukiniais, šonuose surauktos juostos, kurios buvo panašios į prijuostes. Ne mažiau madingi buvo plisai ir dantyti raukiniai. Jais puošdavo rankoves, liemenėles ir sijonus.

Natalija Potocka (Natalia hr. Potocka) su suknele iš Marijos Antuanetės eros. Pasiūta karnavalui. Klaidinga detalė – pridėtas krinolinas. Suknelė turėtų būti su ragelio formos išplatintais arba šiaip plačiais klubais. Tai buvo charakteringa XVIII a. pabaigai (uotrauka iš Janušo Pževlockio (Janusza Przewłockiego) rinkinių).

Taip pat reikia kai ką pasakyti apie galvos apdangalus ir šukuosenas. 1840–1860 m. buvo madingos skrybėlės, vadinamos „būdelėmis“ ar „varpais“. Jos kartais būdavo panašios į vaikiškas kepuraites, o kartais visiškai uždengdavo veidą. Nešiodavo jas su labai paprastomis šukuosenomis, išpopuliarintomis Prancūzijos imperatorienės Eugenijos rūmuose. Šios šukuosenos buvo iš dviejų plaukų sruogų, apvejančių galvą iš abiejų pusių ir glaustai sušukuotų dengiant ausis. XIX a. 6 dešimtmečio pradžioje tapo madingos mažos kepuraitės su lankeliais ant kaktos. Taip pat keitėsi šukuosenos, kurios priminė banguotus storus Austrijos imperatorienės Elžbietos, populiariai vadinamos Sissi, plaukus. Plaukai turėjo būti tankūs, aukštai surišti ir krentantys garbanomis ant pečių. Šis stilius buvo madingas iki XIX a. 8 dešimtmečio pabaigos.

Iš lenkų kalbos vertė
Egidijus MATULEVIČIUS (h. Komar).

Knyga „Bajoriška virėja“.

KULTŪRINIS PAVELDAS

Nijolė Marija MILAKNIENĖ
Komar herbo bajorė

Bajorų virtuvė XIX amžiuje

Virtuvė – neatsiejama mūsų gyvenimo dalis. Lietuvių, kaip ir bet kurios kitos tautos kulinarinės tradicijos, yra savitos. Jos formavosi ne vieną šimtmetį. Bajorų virtuvė skyrėsi nuo valstiečių virtuvės kokybe, patiekalų bei gyvenimo būdo įvairove. Ant tuometinių bajorų stalo dažni patiekalai buvo iš žvėrienos, naminės ir laukinės paukštienos, avienos, triušienos, žuvies. Daug vartota daržovių – žalių, troškintų, įvairių uogų uogienės, medaus, pyragų.

Džiaugiuosi neseniai įsigyta M. K. Marciševskos knyga „Bajoriška virėja“, išleista 1883 m., gražia dovana tų laikų šeiminkėms. Kaip rašoma, šios knygos autorė yra lietuvė, gyvenusi Ukrainoje. Be kulinarinių vingrybių knygoje yra patarimų kasdienio ir šventinio stalo serviravimui, visa eilė aktualių pasiūlymų buičiai (medvilnės balinimas, skalbimo būdai, šukų valymas, daržovių, prieskonių sėja, gėlių priežiūra ir kt.).

Menui dažniausiai buvo sudaromas net keliems mėnesiams. Skaitytojų dėmesiui – menu savaitės pietums.

Pirmadienis

Raudoni barščiai su mėsa
farširuotais vamzdeliais.
Porcija kotletinės mėsos.
Duonos skrebučiai su
džiovintais ar marinuotais žirneliais.
Grikių pyragas su varške ir grietine.
Kepta višta arba kastruotas
gaidys su agurkais.

Antradienis

Koldūnai.
Balta ryžių sriuba.
Porcija mėsos su krienu,
pagardintu grietine.
Garnyrui: itališka bulvinė
saulėgrąža (topinambas) arba žalumynai.
Kepta laukinė antis su salotomis.

Trečiadienis

Kopūstų sriuba su šonine.
Porcija keptų krosnyje suktinukų.
Avies inkstai ir uodega su pastarnokais.
Keptas tetervinas.

Ketvirtadienis

Perlinių kruopų sriuba su citrina ir grietine.
Pulpetai (kukuliai iš maltos mėsos)
su rausvu padažu.
Pakepintas tešmuo su bruknėmis.
Keptas paršelis.
Kepti obuoliai.

Pietų meniu savaitės dienoms.

Penktadienis

Žuvienė su įdaru.

Lydeka rauge.

Kepti karosai su raugintais kopūstais.

Želė su skrebučiais.

Desertui: „tinginio pyragas“.

Šeštadienis

Vėžių sriuba.

Ešerys su sviestu ir kiaušiniais.

Rugštyinės su grietine ir virtu kiaušiniu.

Pakepti skryliai su sūriu.

Kepta lydeka.

Sekmadienis

Balta daržovių sriuba.

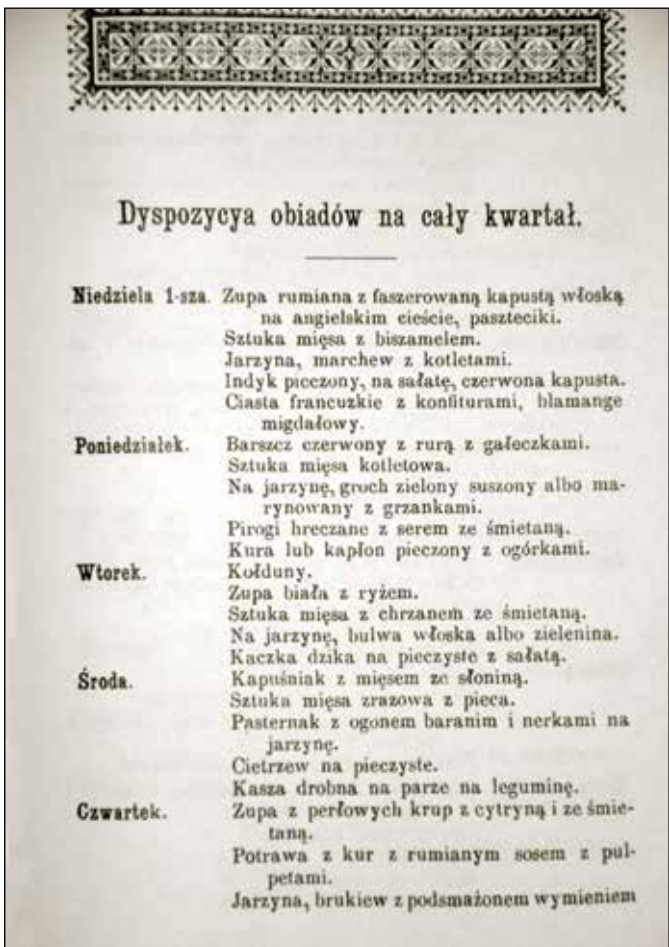
Lietiniai su paštetu.

Smaigstyta lašinukais troškinta nugarinė su žaliais žirneliais ir raudonais burokėliais.

Tetervinas baltame padaže su triufeliais.

Keptas triušis, paukštiena su uogiene.

Citrinų želė.

Knyga, išleista Kijeve ir Odesoje. Atspausdinta Stepono Kulženkos spaustuviėje pagal Boleslovo Koreivos knygyno užsakyimą. Ketvirtas leidimas.

Pasninko dienomis dominavo žuvis, grybai, įvairios daržovės, makaronai, koldūnai, grikių blynėliai su ikrais, lietiniai su grybų, sūrio ar kitokiu įdaru. Jeigu svečius kviesdavo arbatai, vaišindavo įvairia rūkyta mėsa, vyniotiniais, rūkytu liežuviu, ikrais, kepta paukštiena, vaisiais, įvairiais kepiniais, uogienėmis, tortais. Karštomis vasaros dienomis dažnai gerdavo šaltą kavą (apdėdavo ledais indą su kava ir patiekdavo tik gerai atšaldytą). Visi buities darbai buvo atliekami rankomis. Norėdami išbalinti medvilnę, keletui dienų patiesdavo ant sniego ar ant žolės. Įdegiui pašalinti naudojo tarkuotą krieną, sumaišytą su rūgpieniu, ir tokia tyre valydavo veidą nakčiai.

Šiandien mums sunku įsivaizduoti savo buitį be įvairių elektrinių prietaisų, kurie padeda lengviau ir žymiai greičiau gaminti maistą, valyti patalpas, skalbti. O kokia įvairovė kosmetikos, skalbiklių, baliklių! Ir patarimų kaip gaminti įmantrius patiekalus ne taip dažnai beieškome knygose, jų pilna virtualioje erdvėje. O taip norėtusi, kad mitybos ypatumai, įvairūs maisto gaminimo receptai ir toliau būtų perduodami iš kartos į kartą. Juk tai mūsų kultūrinio paveldo dalis.

IŠ ARCHYVŲ

1919-1939 METŲ LIETUVOS DVARŲ IR DVARELIŲ SĄRAŠAS

2007 metais parengė prof. **Jerzy Żenkiewicz** (Lenkija, Torunė, M. Koperniko universitetas). Lietuviškasis variantas – **Vytauto O. Virkau** (JAV).

Pavardė, vardas	Dvaras, dvarelis palivarkas	Valsčius, paštas	Apskritis
Okuličius Konstantinas	Vaiškūnai	Jonava	Ukmergės
Okuličienė Karolina	Markuciškis	Kaunas	Kauno
Olbergas Bonifacas	Gergždelė	Kuršėnai	Šiaulių
Olšujevienė M.	Mlodzianova	Gudžiūnai	Kėdainių
Opulskis Povilas	Sudintai	Seda	Mažeikių
Ordynieciene Marija	Karsakiškis	Panevėžys	Panevėžio
Ordyniecas Stanislovas	Ruvniai	Biržai	Biržų
O'Rourke Stefanija	Vajevadiškiai	Pagiriai	Ukmergės
Ossuchas M.	Šemetiškė	Šiauliai	Šiaulių
Otakis Adolfas	Pašekarnis	Mažeikiai	Mažeikių
P			
Pac-Pomarnackis Liudvikas	Kazliškė		Ukmergės
Pac-Pomarnackis Mečislovas	Ovanta		Ukmergės
Pacevičius Leonas	Suduntai	Seda	Mažeikių
Paltarokas Ignacas	Petreliai	Mažeikiai	Mažeikių
Panasevičius Jonas	Lokainiai	Pageležė	Ukmergės
Pancežynskis Sobieslavas	Ašvena	Vieksniai	Mažeikių
Pankevičius M.	Parborupė	Žeimiai	Kėdainių
Paplavskienė Leonija	Kotkovščyzna	Vladyvaslava	Vilkaviškio
Paprockis Jurgis	Pūdiškis	Vladislavava	Vilkaviškio
Parčevskis Karolis	Stanciai	Kretinga	Kretingos
Parčevskis Kazimieras	Dvarališkis		
Parčevskis Vincentas	Jakubava	Kretinga	Kretingos
Paškevičius Kazimieras	Mikališkiai		Ukmergės
Paškevičius Marijonas	Gailiūnai	Raseiniai	Raseinių
Paškevičius Stanislovas	Šlemai	Taujėnai	Ukmergės
Paškovičiai Mykolas ir Česlovas	Volmontaičiai	Pociūnėliai	Radviliškio
Pečkauskienė Adolfina	Žeberkė		Raseinių
Pereščiakas Ipolitas	Dapšėnai	Panevėžys	Panevėžio
Perkovskis Juozas	Džiuginėnai	Telšiai	Telšių
Perkovskis Tadeušas	Džiuginėnai	Telšiai	Telšių
Petrelėvičius Juozas	Petreliai	Lukšiai	Mažeikių
Petraševičius Kazimieras	Jociūnai	Žeimiai	Kėdainių
Petrevičius Zigmantas	Širvydai	Kelmė	Šiaulių
Pietraška Vaclovas	Trakai	Panevėžys	Panevėžio
Pientka Stanislovas	Valadkaičiai	Baisogala	Kėdainių
Pilsudskienė Apolonija	Blogoslavientstva	Raseiniai	Raseinių
Pilsudskienė Paulina	Blagoslavientstva	Raseiniai	Raseinių
Pilsudskis Adolfas	Pašaltinis	Raseiniai	Raseinių
Pilsudskis Boleslovas	Justinava	Raseiniai	Raseinių
Plater Broel Helena	Pajūris	Kvėdarna	Tauragės
Plater Broel Jurgis	Švėkšna		Telšių
Plater Broel Marijonas	Vepriai	Vepriai	Ukmergės
Plater Zyberk Konstantinas	Baltoji		Šiaulių
Plater Zyberk Stanislovas	Kurtuvėnai	Šiauliai	Šiaulių
Plater Zyberk	Šemetiškė	Šiauliai	Šiaulių

78

Artūras Rukas DAUJOTIS
h. *Grifas / Lubič*, LBKS Garbės bijoras

A group of nine people, including several in religious vestments, posing outdoors in front of a stone wall and trees. The group includes men and women in various clerical robes, including a white cassock with a red cross, and a woman in a brown habit. A woman in a red jacket stands in the center.

79

Svečiai iš Lietuvos prie šv. Viktoro sarkofago Ksanteno katedroje.

susipažinti su riteriškėmis tradicijomis. Pakeliui aplankę tris kryžiuočių statytas pilies, pailsėję Saryj Licheno piligrimų centro svečių namuose spalio 11 d. pasiekė kelionės tikslą – netoli Olandijos sienos buvusį Romos imperijos miestą Ksantą. Susipažinome su istorijos-archeologijos parku, aplankė archeologijos muziejų, bažnytinio meno muziejų-lobyną.

Svarbiausias renginys vyko spalio 13 d., sekmadienį. Jotvingių kryžiaus riterių ordino riterių delegacija dalyvavo Ksanteno šv. Viktoro katedros pastatymo 750 metinėms pažymėti skirtose iškilmėse. Katedra pastatyta ant 310 metais nužudyto Romos legiono vado Viktoro kapo. Viktoras buvo garsus Romos riteris, su savo kariais priėmęs krikščionybę, už tai Romos imperatoriaus įsakymu nužudytas. Krikščionybę legalizavus, paskelbtas šventuoju.

IV a. Ksantenas buvo svarbi Romos imperijos fortifikacija, joje buvo 10 tūkst. legionierių.

Šv. Viktoras yra Jotvingių kryžiaus riterių ordino bei eilės kitų riteriškų ordinų globėjas.

Iškilmėse dalyvavo Kiolno arkivyskupas kardinolas Joachim Meisner, Utrechto arkivyskupas kardinolas Vilem Eijk, Miunsterio vyskupas grafas Feliks von Genn ir daug kitų Vokietijos aukšto rango dvasininkų, iš viso

apie 100 kunigų. Iškilmių metu ypatingu didingumu išsiskyrė Maltos ordino, Jėzaus kapo, šv. Sebastijono ordino nariai. Riterių kapitulos salėje kiekvienam pagal rangus ir titulus skirtos atitinkamos vietos, ložėse – kilmingi dvasininkai ir riteriai, plokštumoje – kiti garbingi asmenys ir palyda. Kaip ypatingos pagarbos ženklas parodytas pirmą kartą dalyvaujantiems Lietuvos riteriams – JKRO didysis magistras A. R. Daujotis buvo pasodintas Riterių kapitulos vadų ložėje. Vėliau nariai surikiuoti katedros presbiterinėje dalyje. JKRO vėliavą patikėta nešti profesoriumi A. Neverauskui. Pagal programą numatytos riterių eitynės Katedra-turgaus akštė-Fürstenberg (Kunigaikščių pilis) dėl intensyvaus lietaus neįvyko.

Visos iškilmės vyko labai didingai: giedojo Duisburgo filharmonijos choras, grojo dūdų orkestrai, vargonai. Po iškilmių kardinolas Joachim Meisner trumpai pabendravo su riteriškų ordinų atstovais. Po pokalbio su svečiais iš Lietuvos ištare žodį „super“, po to su JKRO atstovais nusifotografavo. Pirmą kartą dalyvaujančiais Lietuvos riteriais aktyviai domėjosi kitų ordinų atstovai ir žiniasklaida.

Vittene JKRO nariai susitiko bei pietavo su Tamplierių ordino atstovu kunigu Reinhardu Edeler bei seselėmis karmelitėmis.

- nuspręsta atlikti DKC reviziją už 2011 ir 2012 metus;
- nutarta išleisti žurnalo „Lietuvos bajoras“ 19-ąjį numerį, spausdinimo išlaidas paskirstant kraštams;
- patvirtinti 36 naujai legitimuoti bajorų palikuonys: 3 – iš Vilniaus, 16 – iš Kauno, 16 – iš Klaipėdos, 1 – iš Šiaulių. Patvirtinti 2012-05-27 legitimuoti 35 bajorų palikuonys;
- nutarta pritarti naujos turto panaudos sutarties su Vilniaus miesto savivaldybe parengimui;
- svarstytas Lietuvos genealogijos ir heraldikos komisijos kreipimasis į LBKS; nepritarta LGHD siūlymui dalyvauti kuriamoje struktūroje.

LBKS KRONIKA

2013 METAI

„Sausio 5 d. Vilniaus krašto bajorai rinkosi į tradicinį Vilniaus krašto naujametinį renginį – bajorų pokylį, kuris šiemet vėl vyko Belmonte, – apie pokylį pasakoja LBKS Vilniaus krašto vado pavaduotoja kultūros reikalams Elona Varanauskienė (h. *Ostoja / Trzaska*). – Praėję metai buvo labai sunkūs visai LBKS, todėl jau buvo kilusi mintis, ar dar norėsime susirinkti, susitikti, pabendrauti. Visos abejonės dingo, paskelbus registracijos pradžią. Smagiausia buvo atsitiktinai išgirsti vienos ponios ištartus žodžius: „Nors vieną kartą metuose smagu čia ateiti ir pasijusti tikru bajoru“. Šio pokylio tematika, prisimenant praėjusius 2012 metus, buvo kiek „maironiška“: klausėmės renginio vedančiojo Perlio Vaisietos skaitomų eilių, akį glostė Giedrės Strikulienės vadovaujamos „Viduramžių vaikų“ grupės renesansiniai šokiai, savo koncertine programa džiugino Kauno valstybinio muzikinio teatro solistas Liudas Mikalauskas. Maironio „Lietuva brangi“ buvo margaspalvio koncerto baigiamasis akordas. Vakaro metu buvo pasveikinti 2012 metų jubilatai, vyko loterija, šokiai.

Netruks prabėgti dar vieni metai ir vėl maloniai rinksimės į mūsų tradicinį pokylį, bus vėl smagu susitikti, pabendrauti“.

Štai ir prabėgo. Vėl prisimename praėjusių metų įvykius. O jų buvo tikrai daug: spalvingų, graudžių, džiaugsmingų ir net nemalonių.

Tryliktoji Senato posėdis, sausio 19 d.

- Pritarta VŠĮ „Dvarų kultūros centras“ direktoriaus Raimundo Bačėno 2012-11-30 prašymui atleisti iš užimamų pareigų. Pritarta keturių rūmų tarybos narių atsistatydinimui;
- VŠĮ „Dvarų kultūros centras“ direktoriumi paskirtas LBKS kancleris Antanas Stankus. LBKS vadas Jonas Ragauskas įgaliotas sudaryti su VŠĮ „Dvarų kultūros centras“ direktoriumi A. Stankumi darbo sutartį nuo 2013-01-21;

Vasario 15 d. Panevėžio apskrities skyriaus bajorui Klementui Sakalauskui buvo suteiktas Panevėžio rajono Garbės piliečio vardas. Garbės piliečio regalijos įteiktos iškilmingame Panevėžio rajono tarybos posėdyje, minint Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo šventę – Vasario 16-ąją. Devintuoju Panevėžio rajono Garbės piliečiu tapo ilgametis Piniavos gyventojas, visuomenininkas, kolekcionierius, senovinės technikos klubo „Klasika“ narys, privataus muziejaus savininkas. Garbingo apdovanojimo proga K. Sakalauską sveikino giminės, artimieji, Piniavos bendruomenės nariai, muziejininkai, Lietuvos Respublikos Seimo nariai, Panevėžio miesto ir rajono tarybos nariai, LBKS atstovai.

Tą pačią dieną Vilniaus krašto nariai paminėjo Lietuvos valstybės atkūrimo dieną. Koncertavo merginų ansamblis „Kivi“. Jų programoje – nuotaikingos liaudies, estradinių dainų aranžuotės bei džiaz melodių improvizacijos.

Kovo 16 d. Vilniaus krašto nariai susitiko su žurnalistu

Nuotraukoje (iš kairės): Panevėžio rajono garbės pilietis, h. „Samsonas“ bajoras Klementas Sakalauskas, Panevėžio miesto garbės pilietis, h. „Niečuja“ bajoras Vladas Kensgaila, LBKS Panevėžio skyriaus vadas Egidijus Matulevičius.

kolekcininku Viliumi Kavaliausku. Autorius pasakojo apie 1863 m. sukilime dalyvavusius bajorus, pristatė savo išleistas knygas „Lietuvos karžygiai. Vyties Kryžiaus kavalieriai“, „Už nuopelnus Lietuvai“, „Lietuvos bažnyčios regalias. Ženkla ir žmonės XIX–XX a.“.

Keturioliktasis LBKS Senato posėdis, kovo 23 d.

- Išklausius vado J.Ragauskio informaciją apie Bajorų rūmų klausimo sprendimą su Vilniaus m. savivaldybe, CPVA, kultūros paveldo departamentu, nutarta neprieštarauti projekto tęstinumui;
- pristatytas naujas senatorius nuo Vilniaus krašto B.Girevičius (vietoje atsistatydinusio B.Vonsavičiaus);
- perskaitytas senatorės U.Nasvytės laiškas apie jos narystės suspendavimą sąjungoje bei atsistatydinimą iš visų einamųjų pareigų; nutarta patenkinti prašymą atsistatydinti ir atleisti iš BR tarybos nario ir Garbės pirmininko pareigų bei sustabdyti narystę LBKS;
- patenkintas A.Stankaus prašymas atsistatydinti iš DKC direktoriaus pareigų; direktoriaus pareigos pavestos Vytautui Jazukevičiui;
- A.Bučio pasiūlymu į darbotvarkę įtraukus papildomą klausimą apie LBKS reviziją, perskaitytas revizijos aktas; kitam Senato posėdžiui pasiūlyta aktą papildyti;
- dėl teisinio proceso tarp LBKS ir DKC nutarta palaukti teismo sprendimo; konstatuota, kad LBKS vadas neturėjo teisės paduoti DKC į teismą, nepritarus Senatui;
- dėl DKC revizijos vykdymo eigos pasiūlyta BR tarybai grąžinti visus dokumentus iki kovo 28 d.

J. Pleskačiausko nuotraukoje: ekskursantai Monmartre.

- patvirtinti 25 naujai legitimuoti bajorų palikuonys: 18 – iš Vilniaus, 7 – iš Telšių kraštų;

Gegužės 18-25 d. vyko ekskursija į Paryžių. Joje dalyvavo 46 LBKS nariai iš įvairių Lietuvos miestų. Iš kelionės liko neišdildomi įspūdžiai ir nuoširdaus dėkingumo jausmas gidui prof. Vytautui Bikulčiui. Kelionėje taipogi susipažinome su kitų kraštų Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos nariais, atšventėme du gimtadienius ir „užsidegėme“ begaliniu noru keliauti vėl ir vėl.

Gegužės 20 d. iškilmingame Kauno miesto tarybos posėdyje, skirtame „Kauno dienai“ atidarymui, miesto istorinėje rotušėje meras Andrius Kupčinskas LBKS nariui, VGTU profesorui emeritui Jurgiui Vanagai aštuoniasdešimtmečio proga įteikė miesto burmistro Jono Vileišio (1921-1931) pasidabruotą medalį „Už nuopelnus Kauno miestui“.

Penkioliktasis LBKS Senato posėdis, birželio 1 d.

- Patvirtinti nauji Senato nariai: vietoje V. Jucevičiūtės – Danielius Vervečka, vietoje B. Vonsavičiaus – B. Girevičius;
- išklaustas LBKS atstovaujančios advokatų kontoros teisininko L.Ragauskio pranešimas apie LBKS teisinę padėtį vykstančioje bei įvykusiose bylose;
- išklausta LBKS vado J.Ragauskio LBKS aktualijų apžvalga;
- patvirtinti LBKS Senato darbo reglamento pakeitimai (pristatė V.Vaitekūnas);
- patvirtinta LBKS 2012 m. finansinė ataskaita (pristatė

A.Bučys);

- patvirtinta 16 naujai legitimuotų bajorų palikuonių: 5 – iš Vilniaus, 4 – iš Kauno, 3 – iš Šiaulių, 2 – iš Klaipėdos kraštų;
- Vilniaus krašto vadas K.Mackevičius papasakojo apie LBKS filialo „Vilniaus kraštas“ likvidavimą. Revizijos komisijai pavesta atlikti reviziją;
- pavesta LBKS vadovybei iki kito Senato posėdžio parengti tipinių sutarčių tarp LBKS ir kraštų projektus;
- numatyta išleisti medalį Horodlės unijos 600 metų jubiliejui.

Gegužės 31 d. LBKS Vilniaus krašto filialas perregistruotas į Vilniaus krašto bajorų sąjungą (VKBS).

Birželio 15 d. Vilniaus krašto (VKBS) nariai vyko į Medininkus. Ekskursiją vedė gamtos mokslų daktaras etnologas Libertas Klimka. Aplankėme Sirokomlės dvarelį, mečetę Nevėžyje, Medininkų pilį, Pavlovo respubliką, krivulės vedami užlipome ant kalno Aukštōjas.

Aukštōjas buvo aukščiausia baltų dievybė. Aukurą supa keturi arkliai žemaitukai, nukreipti į keturias pasaulio šalis. Užlipę kūrėme miniatiūrinį aukurą, garsiai pasvajodami, kad ir mūsų anūkai kada nors čia ateis. Senovišku papročiu vadovas išsitraukė ragą, įpylė midaus, pasiuntė jį per rankas. Per rankas buvo siunčiamas ir amuletas, linkint, kad mūsų šviesios mintys aplankytų mūsų gimtąsias vietas. Apie kelionę sukurtas 20 min. filmukas (autorė A.Musteikienė, filmavo V.Musteikis).

Liepos 6 d. vyko Bajorystės pripažinimo aktų įteikimas šv. Ignoto bažnyčioje Vilniuje.

Liepos 7 d. Šv. Didako paveikslas sugrąžinimas Bernardinų bažnyčiai

Kilmingųjų Radavičių ir Rodovičių giminių palikuonys iš Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos susivienijo, kad galėtų išgelbėti kultūros, istorijos, bažnyčios vertybę Lietuvoje – XVIII a. II p. šv. Didako altorių. Projektinė veikla ne tik suvienijo šią giminę, bet ir įrodė, kad pasaulio gerovė priklauso ne tik nuo jo politinės valdžios, bet ir nuo visuomeniškai aktyvių jos rinkėjų.

Atkūrimo darbai Vilniaus Pranciškaus Asyžiečio bažnyčioje vyko 2009, 2010 ir 2013 metais. 2009 m. buvo atstatytas medinis altorius su vienu angelėliu. Atstatymo darbais rūpinosi įmonės „Pranciškaus staliai“ vadovas Dalius Joneikis ir jo kolega Valdemaras Ūsas. 2010 m. atkurtas antrasis angelėlis. Jį sukūrė skulptorius Gintaras Černiauskas. 2013 m. birželio 14 d. į bažnyčią buvo sugrąžintas šv. Didako paveikslas, kurio paieška ir restauracijos darbais rūpinosi menotyrininkas Juozapas Blažiūnas. Projekto idėjos autorius ir iniciatorius – Žilvinas Radavičius, iniciatoriai – dainininkė Maryla Rodowicz ir verslininkas Jan Rodowicz. Brolius pranciškonus ir

A. Musteikienės nuotraukoje: uždegamas aukuras ant kalno Aukštōjas. Libertas Klimka siunčia ragą su midumi.

renginio iniciatorius su šia švente pasveikino Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas Algirdas Butkevičius.

Oficialiai altorius buvo atidarytas liepos 2 d.

Liepos 15 d. Panevėžio apskrities skyriaus bajorui Vladui Kengsailai už nuopelnus Lietuvos aviacijai, aktyvų dalyvavimą miesto tarybos veikloje, už lietuviškos puoselėjimą suteiktas Panevėžio miesto Garbės piliečio vardas. Šventiniame Panevėžio miesto tarybos posėdyje Vl. Kengsailą sveikino bajorų atstovai, aviatoriai, žemaičių draugijos nariai, miesto tarybos nariai. Garbingo apdovanojimo ir gražaus 80-ties metų jubiliejaus proga Vl. Kengsaila buvo pagerbtas Panevėžio aviatorių klube, kur puikuoja jo rankomis sukonstruota „Lituanikos“ kopija, skirta S.Dariaus ir S.Girėno žygdarbiui atminti.

O Biržuose, Radvilų pilies salėje vyko baigiamasis Šiaurės Lietuvos muzikos festivalio „Biržai 2013“ renginys. Gausus Panevėžio bajorų būrys dalyvavo baigiamajame koncerte „Meilės skambesys“, skirtame Barboros Radvilaitės ir Žygimanto Augusto sutuoktinių 465-osioms metinėms paminėti.

Liepos 20-21 d. vyko Donato Balčiausko suorganizuota dviejų dienų kelionė į Karaliaučiaus kraštą. Aplankytas Kristijono Donelaičio memorialinis muziejus Tolminkiemyje. Pabuvota Gumbinėje ir K. Donelaičio gimtinėje Lazdynėliuose. Padėtos gėlės kapo kriptojai bei prie paminklinio akmens. Aplankytas Nemanas (Ragainė), kur kunigavo Martynas Mažvydas, sustota Tilžėje prie Vydūno namo. Antroji diena paskirta Svetlogorskui, ekskursijai po Kaliningradą, pabuvota prie Liudviko Rėzos paminklo, aplankyta Katedra ir Imanuelio Kanto muziejus.

Liepos 27-28 d. Palėvenės dvare vyko tradicinis LBKS sąskrydis „Folkloro šėlsmas“. Šventėje dalyvavo gausus būrys LBKS narių iš visos Lietuvos. Visą vakarą sąskrydžio dalyvius linksmino Panevėžio folkloro ansamblis „Raskila“ (vadovė Lina Vilienė). Šis kolektyvas kartu su Panevėžio

J. Pleskačiausko nuotraukoje: Vilniaus krašto nariai Tolminkiemyje.

apskrities skyriaus nariais jau ne pirmą kartą dalyvauja įvairiuose projektuose. Džiaugiamės aktyviu jaunosios bajorų kartos dalyvavimu sąskrydyje ir manome, kad protėvių dvasia nebus pamiršta.

Rugsėjo 13 d. Varšuvoje (Lenkija), Lietuvos ambasadoje Baltų vienybės diena paminėti atidaryta LBKS, šv. Kazimiero ordino ir Lietuvos dailininkų sąjungos narės Emilijos Taločkienės 57-oji personalinė tapybos paroda „Mano Lietuva“. Atidaryme dalyvavo Lietuvos ir Latvijos ambasadoriai Lenkijoje Loretą Zakarevičienė ir Ilgvars Klava, Lietuvos kultūros atašė Lenkijoje Rasa Rimickaitė, Lietuvos dailininkų sąjungos pirmininkė Edita Utarienė, LBKS ambasadorė Lenkijoje Ilona Sapinska.

Rugsėjo 15 d. Žemaičių bajorų draugijos nariai keliavo Žiemgalos keliais. Pasakoja krašto kanclerė Stasė Jokšienė: „Aplankėme autentišką Jaunpilio pilį, menančią Livonijos ordino laikus, net XIII a. čia gyvenusius riterius. Kas vyko šioje pilyje, sužinojome teatralizuotos ekskursijos „Viduramžių vienuolių prisiminimai“ metu. Mus pasitiko ir istorijas papasakojo vienuolis Teodoras, dainius Minizingeris ir šmaikščioji Hilda. Jų lydimi, apėjome pilies menes, rūsius. Išgirdome daug įdomių istorijų iš riterių laikų.

Važiavome į Cinevillą – Latvijos kino miestelį Tukumo rajone, vadinamą Latvijos Holivudu. Apsilankymas kino miestelyje prilygo kelionei laiko mašina – pabuvoję čia pamatėme, kaip atrodė Ryga prieš šimtą metų. Susipažinome su kino studijos užkulisiais, sužinojome,

kaip gimsta kinas, teko pabūti ir aktoriams.

Dar aplankėme Tervetę – stebuklingą parką Žiemgalos lygumų viduryje, kuriame gyvena ir darbuojasi nykštukai. Svečiavomės nykštukų – įvairių amatų meistrų – sodybose ir namuose, susipažinome su jų buitimi.

Rugsėjo 17 d. Panevėžio apskrities skyriaus nariai lankėsi Vilniuje. Pirmoji ekskursijos dalis buvo skirta Valdovų rūmams, kurie paliko neišdildomą įspūdį. Malonu, kad tarp mecenatų, atkūrusių Valdovų rūmus, pažymėtas ir LBKS indėlis. Vėliau bajorai buvo pakviesti į Karininkų ramovę, kur laukė maloni staigmena – Panevėžio bajorės Elenos Gailiūnienės batikos darbų paroda. Pasakojimai, eilės, prisiminimai, muzika, sveikinimai ir lietuviško tautinio meno paveikslai susiliejo į bendrą visumą.

Rugsėjo 18 d. atidaryta LBKS narės, buvusios Miškų ūkio ministerijos inžinierės, Vilniaus ekskursijų biuro gidės, Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugijos narės, tautodailininkės Irenos Suveizdienės tapybos darbų paroda; vyko knygos „Tikroji Kovalevskių, Kovaliauskų, Kavaliauskų giminės istorija“ pristatymas Vilniaus įgulos karininkų ramovėje.

Rugsėjo 27 d. Šiaulių krašto bajorų draugijos nariai lankėsi Valdovų rūmuose. Apžiūrėjo ekspozicijas, pasigėrėjo Jadvygos Jogailaitės brangenybių skrynute. Po ekskursijos dalyvavo Panevėžio apskrities bajorės Elenos Gailiūnienės batikos darbų parodos atidaryme Vilniaus karininkų ramovėje.

Otilijos Snieškaitės nuotraukoje: Irena Suveizdienė (viduryje su gėlėmis).

Rugsėjo 27-28 d. Vilniaus krašto bajorų sąjungos vadas Kazys Mackevičius, kancleris Tauras Budzys ir vado pavaduotojas ekonomikos klausimams Bogdanas Girevičius dalyvavo Zamostėje (Lenkija) vykusioje tarptautinėje konferencijoje „Horodlės sutarčiai – 600 metų“.

Konferencijoje buvo svarstoma Horodlės sutartis lenkų lietuvių santykių fone nuo Krėvos iki Abiejų Tautų Tarpusavio įsipareigojimo. Projekto „Horodlės sutarčiai – 600 metų“ vadovui, Didžiojo Seimo palikuonių asociacijos kancleriui Michal Kwilecki ir Zamoscės muziejui įteikti medaliai Horodlės sutarčiai atminti. LDK Kilmingųjų susivienijimas įteikė padėką ir 25 herbinius atminimo ženklukus konferencijos organizatoriams.

Šešiolikasis LBKS Senato posėdis, spalio 19 d.

- Išklausa informacija apie Centrinės projektų valdymo agentūros (CPVA) siūlymą LR Finansų ministerijai nutraukti projekto įgyvendinimo sutartį su LBKS;
- išklausa informacija apie Vilniaus miesto savivaldybės tarybos sprendimą dėl panaudos sutarties nutraukimo ir naujos sutarties sudarymo dėl Bajorų Rūmų; nutarta nebalsuoti; panaudos sutartis tebegalioja;
- pritarta V. Bučio siūlymui dėl amortizacinių atskaitymų tvarkos LBKS balanse – atstatyti visą LBKS turtą;
- nuspręsta likviduoti Dvarų kultūros centrą, LBKS vadui J. Ragauskui sudaryti likvidacinę komisiją iš trijų narių;
- nuspręsta surinktus pinigus laikyti sąskaitoje iki knygos išleidimo;
- patvirtinta 13 naujai legitimuotų bajorų palikuonių: 7 - iš Vilniaus, 5 - iš Kauno, 1 - iš Klaipėdos kraštų;
- pritarta V. Buterlevičiaus kandidatūrai į Garbės teismo primininkus vietoje savo veiklą LBKS suspendavusios U. Nasvytytės.

Spalio 5-12 d. grupė LBKS narių (46) keliavo po Šiaurės Italiją: po 3 – iš Panevėžio ir Klaipėdos kraštų, 7 – iš Kauno, kiti – vilniečiai. Kelionės maršrutas: Milanai-Genuja-

Florencija, aplankant Pietų Ligūrijos jūros pakrantę. Pakeliui kirtome Vokietijos kampą, gabaliuką Austrijos, žavėjomės Šveicarijos Alpių vaizdais. Pilkai diena antrino pilkas betoninis kelias, bet akis džiugino vis gražesni vaizdai ir vienas po kito pasirodantys tuneliai. Gaila, kad transporto kamščiai bei kelio remontas sutrukdė laiku atvažiuoti į Lugaoną ir ežere plaukiojome jau visiškoje tamsoje. Tačiau kelionė buvo įspūdinga ir ekstremali: teko net pavojingais kalnų takeliais Činkva Terra („Cinque Terre“ – penkių žemių nacionalinis parkas) kopinėti. Mulų praminti takeliai, kuriais gyventojai veždavo žemes į vynuogienų terasas, dabar paversti turistiniais. Vienu iš jų Ligūrijos pajūriu 3,8 km keliavome ir mes.

Sukurtas 40 minučių filmas apie kelionę (sumontavo A. Musteikienė, filmavo V. Musteikis)

Spalio 20 d. Priešpaskutinį rugsėjo savaitgalį Vilniaus krašto nariai susiruošė kelionėn po dvarų gausa nepasižyminčius Sūduvos ir jos džiūkiškosios dalies pietus bei jos tėvonijos ypatingesnius dvarus. Kelionės maršrutas: Val-kininkai, Rudamina, Aštrioji Kirsna, Paežeriai (dvaro), dr. Vinco Kudirkos tėvonija – Paežeriai, Zypčiai.

Turėjome net tris vadovus-pasakotojus, nuobodžiauti neteko. Kelias vingiavo per Dzūkiją, Sūduvos „kapsiškąją“ dalį, zanavykų kraštą – didingas girias ir gražiasias Lietuvos lygumas.

Lapkričio 11 d. – kasmetinė Vilniaus krašto narių ekskursija į Valdovų rūmus. Nuo rūsų iki trečiojo aukšto mus lydėjo ir įdomiai pasakojo Valdovų rūmų Edukacijos ir lankytojų centro vedėjas archeologas Gediminas Gendrenas.

Lapkričio 16 d. Lietuvos technikos bibliotekos salėje susitikome su legendiniu komiškų vaidmenų atlikėju Rimgaudu Karveliu. Aktorius ne tik papasakojo apie savo studijas, darbą bei komiškas situacijas teatro gyvenime, bet ir pavaidino ir net padainavo, gyvai, žaismingai.

2013-aisiais R. Karvelis pažymėjo 80-mečio jubiliejų.

Lapkričio 30 d. Vilniaus krašto bajorų sąjungoje vyko renginys-susitikimas su istoriku, skirtas **Horodlės unijos 600 m. jubiliejui** paminėti.

Istorikė, humanitarinių mokslų daktarė Jūratė Kiaupienė papasakojo, kaip buvo švenčiamas ir traktuojamas 500 metų jubiliejus prieš šimtą metų. Istorikas, Lietuvos heraldikos komisijos pirmininkas Edmundas Rimša palietė heraldikos temą. Pasak E. Rimšos, lenkų kilmingųjų heraldika išsiskiria iš kitų Europos kraštų tuo, kad ten herbus turi ne šeimos, o herbinių giminės, dažnai nesusijusios kraujo giminyste, be to, herbai turi savo vardus. Kitas jų heraldikos ypatumas – „priėmimas į herbą“ (adaptacija), kas atsitiko Horodlėje 1413 m. su 47 Lietuvos giminėmis. Tai buvo gerai apgalvotas žingsnis – per herbinių giminystę suartinti abiejų valstybių kilminguosius, o Lietuvoje dar ir sustiprinti bajorų luomą,

J. Pleskačiausko nuotraukoje: Keliauninkai prie Milano katedros.

kad taptų atsvara augančiai didžiojo kunigaikščio valdžiai.

Gruodžio 3 d. Šiaulių arenoje surengtoje baigiamojoje miesto 777-ojo gimtadienio šventėje pagerbti 2013 m. Šiaulių miesto kultūros ir meno premijų laureatai. Premijos įteiktos rašytojui, aktorei ir dailininkui. Už literatūros meno sklaidą, 25 metų darbą leidžiant literatūros almanachą „Varpai“ tituluotas Leonas Peleckis-Kaktavičius – plačiai žinomas kūrėjas, 27 knygų (monografijos, literatūriniai tyrinėjimai, esė, publicistika, poezija) autorius; rašytojas – ir mūsų sąjungai svarbus žmogus: 10 metų vadovavo Šiaulių bajorams, buvo senatorium, nuo 2005 m. redaguoja

J. Pleskačiausko nuotraukoje: ekskursijos dalyviai prie VKBS tarybos narės, senato seniūnės dailininkės, aukščiausios kategorijos keramikės restauratorės Aelitos Bielinytės restauruotos krosnies. A. Bielinytė – centre ties krosnimi.

žurnalą „Lietuvos bajoras“, yra LBKS Garbės bajoras.

Gruodžio 6 d. atidaryta nauja VKBS svetainė.

Gruodžio 7 d. humanitarinių mokslų dr. Dalia Klajumienė, Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros, meno tyrimų ir sklaidos instituto mokslininkė, Vilniaus dailės akademijos ir Vilniaus universiteto dėstytoja, dailės paveldo srities ekspertė Vilniaus krašte skaitė paskaitą „Tapetų gamybos ištakos, raida ir interjerų dekoravimo moda Europoje bei Lietuvoje XVII a.–XX a.pr.“ Pirmieji popieriniai apmušalai (dominotere), imituojantys damastą, atsirado 1509 m. Jie dažniausiai buvo religinio pobūdžio, dydis 40x27 kv. cm.

A. Musteikienės nuotraukoje: Jurgis Pleskačiauskas ir Elona Varanauskienė dėkoja prelegentui Rimgaudui Karveliui už nuoširdų pabendravimą.

Apie 1760 m. išrastas ruloninio popieriaus spausdinimo metodas. Geriausias XVIII a. pab. popierinių apmušalų gamintojas buvo John Baptist Jackson. Lietuvoje popierius pradėtas gaminti nuo XVI a., ruloninis - XIX a. Pameistrai vykdavo mokytis į užsienio šalis šešeriems metams ir tik tada, grįžę su patirtimi, tapdavo meistrais.

O Panevėžio bajorai **tą pačią dieną**, paminėdami 1863 m. sukilimo 150-ąsias metines, lankėsi Kėdainių rajone Paberžės kaime esančiame muziejuje. Muziejaus darbuotojos Reginos Galvanauskienės pasakojimų dėka atgijo sukilimo vaizdai, iš paveikslų į mus žvelgė sukilimo dalyviai, sukilimo vadas kunigas Antanas Mackevičius. Tėvo Stanislovo dvasinio palikimo dėka grįžome prisipildę dvasios stiprybės, ramybės, gerumo, paprastumo, meilės kiekvienam žmogui.

2014 METAI

Sausio 4 d. Vilniaus krašto bajorų sąjungos (toliau VKBS) renginiu palydėjome 2013-ius ir sutikome Naujuosius metus pramogų ir poilsio centre „Belmontas“. Įėjimą saugojo ir prie salės pasitiko šarvais pasipuošę Lietuvos genealogijos ir heraldikos draugijos Šarvuotų riterių skyriaus nariai. V. Buterlevičiaus pamokyti į pokylių salę žengėme pavanos šokio žingsniu.

Susirinkusius linksmino Vilniaus m. senosios muzikos ir šokio teatras PUELLI VILNENSES ir Vytauto Didžiojo universiteto Muzikos akademijos studentai, tarptautinių konkursų laureatai Mangirdas Dabkus, Ieva Goleckytė, Simona Radišauskaitė bei Kauno

E. Matulevičiaus nuotraukoje: Panevėžio bajorai Paberžėje, 1863 m. sukilimo muziejuje.

valstybinio muzikinio teatro solistas Andrius Apšega.

Koncertą „Trijų karalių dovana“ parengė Vytauto Didžiojo universiteto Muzikos akademijos docentė Audronė Eitmanavičiūtė. Po koncerto vyko šokiai, loterija, buvo pasveikinti 2013 m. jubilatai.

Vasario 16 d. Vilniaus krašto bajorai Lietuvos technikos bibliotekoje paminėjo Lietuvos valstybės atkūrimo dieną. Ta proga susitikome su knygos „Povilas Ksaveras Bžostovskis. Paulavos Respublika“ sudarytoja žurnaliste Aurelija Arlauskiene.

Septynioliktasis LBKS Senato posėdis, vasario 22 d.

Nutarta atidėti žurnalo „Lietuvos bajoras“ išlei-

J. Pleskačiausko nuotraukoje: pokilyje.

dimą iki rudens, papildant jį nauja informacija po rinkimų Seime. Seimą nuspręsta sušaukti balandžio 13 d. Valdovų rūmuose, numčius 157 delegatus;

LBKS vadui J. Ragauskui pavesta iki 2014 m. kovo 15 d. pateikti finansinius dokumentus Revizijos komisijai. Patvirtinti Garbės teismo pirmininko V. Buterlevičiaus pristatyti Garbės teismo nuostatai. Patvirtinti 23 naujai legitimuoti bajorų palikuonys: 10 – iš Vilniaus, 7 – iš Kauno, 6 – iš Klaipėdos kraštų.

Į Senato darbotvarkę senatorių balsavimu buvo papildomai įtrauktas klausimas „Dėl nepasitikėjimo LBKS vadu, jo veiklos suspendavimo ir pavaduotojo paskyrimo laikinai eiti vado pareigas“.

Daugumos balsavimu išreikštas nepasitikėjimas LBKS vadu J. Ragausku;

Nutarta suspenduoti LBKS vado J. Ragausko veiklą iki Seimo;

Laikina eiti vado pareigas ir organizuoti Seimą įpareigotas LBKS vado pavaduotojas užsienio reikalams Juozas Kameneckas.

Tą pačią dieną Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje vyko LBKS Klaipėdos krašto draugijos renginys, kuriame susirinkusiems bajorams ir svečiams buvo pristatytas leidinys „Kova dėl Klaipėdos: įvykiai ir žmonės“ (sudarytojai prof.dr. Vygantas Vareikis bei Zita Genienė).

Leidinių pristatė muziejaus istorikė Zita Genienė. Renginyje dalyvavusius maloniai nuteikė renginio metu skambėjusios Klaipėdos krašto dainos ir naujai sukurto filmo „Tolminkiemis, K. Donelaitis ir mes“ peržiūra.

Vasario 25 d. Panevėžio apskrities skyriaus nariai rinkosi į pobūvį Panevėžio bendruomenių rūmuose. Bajorų šventę papuošė Panevėžio bendruomenių rūmų teatro mėgėjų spektaklis „Tiesiog žmonės“, vaikų pramoginių šokių kolektyvo programa. Buvo iškilmingai pagerbti Panevėžio bajorai-jubiliatai.

Kovo 1 d. VKBS nariai Taikomosios dailės muziejuje aplankė dvi parodas: jubiliejinę dailininko Kazimiero Žoromskio (1913–2004) „Nuo realizmo iki optinio meno“ ir mados istoriko A. Vasiljevo – „Nuo karo iki taikos“, kurią pravedė ir vaizdžiai papasakojo muziejaus gidė. Pastaroji – Antrojo pasaulinio karo bei pokario metų mados, susijusios su istoriniu laikotarpiu ir jo galimybėmis kurti bei įgyvendinti tą ar kitą madą.

Aštuoniolikasis LBKS Senato posėdis, kovo 29 d.

Nuspręsta patvirtinti šiuos LBKS padalinius:

- LBKS Kauno padalinį, veikiantį įsteigtos Kauno apskrities bajorų draugijos pagrindu,
- LBKS Klaipėdos padalinį, veikiantį įsteigtos Klaipėdos krašto bajorų draugijos pagrindu,
- LBKS Šiaulių padalinį, veikiantį Šiaulių krašto bajorų draugijos pagrindu,
- LBKS Panevėžio padalinį, veikiantį įsteigto Panevėžio

apskrities skyriaus pagrindu,

- LBKS Tauragės padalinį, veikiantį įsteigto Tauragės krašto pagrindu,
- LBKS Žemaičių padalinį, veikiantį įsteigtos Žemaičių bajorų draugijos pagrindu.

Nutarta teikti Garbės teismui svarstyti LBKS vado J. Ragausko ir LBKS nario M. Petkevičiaus veiklą: panaikinti suteiktą Garbės bajoro vardą LBKS vadui J. Ragauskui, siūlyti pašalinti M. Petkevičių iš LBKS narių;

Svarstyti Statuto pakeitimo klausimai;

Svarstyti Seimo, numatomo balandžio 13 d., organizaciniai klausimai ir darbotvarkė.

LBKS Seimas, Valdovų rūmai, balandžio 13 d.

Įžanginį žodį Seimui tarė buvęs LBKS vadas Kęstutis Ignatavičius, primindamas, kad prieš 20 metų įvyko atkuriamasis Bajorų draugijos Seimas.

Susirinkusį į atkurtą Didžiųjų kunigaikščių rezidenciją Seimą pasveikino Valdovų rūmų direktoriaus pavaduotoja Jolanta Karpavičienė, padovanodama Lietuvos valdovų genealoginį medžio plakatą. Simboliška, kad Vytauto Didžiojo laikais buvo pradėtas formuoti Didžiojo kunigaikščio dvaras ir tuomet atsirado tokios pareigybės, kaip kancleris, maršalka. Kaip tik šioje Didžiojoje renesansinėje menėje rinkdavosi Lietuvos ponų taryba-Lietuvos senatas, o nuo XV a. pabaigos – bajorų Seimas. Čia dabar tuos laikus primena Didžiųjų kunigaikščių Kazimero ir Aleksandro portretai.

Susirinkusius į Seimą sveikino ir Senosios muzikos ansamblis „Banchetto Musicale“.

Seime dalyvavo 153 delegatai iš 157. Patvirtintos (arba nepatvirtintos):

- *Vado ataskaita.* Seime nedalyvaujant LBKS vadui J. Ragauskui, žodį apie susidariusią krizinę Sąjungos padėtį tarė laikinai einantis jo pareigas J. Kameneckas.
- *Senato maršalkos ataskaitą* perskaitė E. Matulevičius: per 2010–2014 m. kadenciją sušaukta 18 Senato posėdžių, svarstyti 124 klausimai, priimti 126 nutarimai.
- *Kanclerio ataskaita.* LBKS kancleris A. Stankus papasakojo apie susidariusią vienvaldžio vado-kanclerio padėtį viename asmenyje; negavus jokių finansinių dokumentų, finansinė ataskaita nebuvo pateikta.
- *Revizijos komisijos ataskaita.* A. Bučys negalėjo pateikti ataskaitos, neturėdamas finansinių dokumentų.
- *Legitimacijos tarybos ataskaita.* Tarybos pirmininkas R. A. Daujotis: 2013 m. legitimuoti 104 asmenys iš 40 giminių.
- *Garbės teismo ataskaita.* Pareiškimą perskaitė V. Buterlevičius: apie dviejų LBKS narių J. Ragausko ir M. Petkevičiaus veiklos nesuderinamumą su bajorų devizu bei nesugebėjimą sustabdyti savo veiklą teismo proceso metu. Garbės teismas pritaria Senato sprendimui suspenduoti vado J. Ragausko pareigybines veiklas, taip pat Garbės bajoro titulo nesuderinamumą einamuoju laikotarpiu. Garbės teismas

V. Vėberio nuotraukoje: Deklaracijos pasirašymo dalyviai.

pataria laikinai nepašalinti M. Petkevičiaus iš LBKS narių, nesuteikiant jam galimybės dalyvauti teisminiame procese kaip privačiam asmeniui. Garbės teismas pataria Senatui raštiškai kreiptis į teisinės institucijas dėl teisių susipažinti su kaltinamąja medžiaga, siekiant apginti LBKS garbę ir orumą.

Į LBKS vadus išklė kandidatūras Donatas Baikštys ir Juozas Kameneckas. Balsų dauguma (106 balsai) **LBKS vadu išrinktas Juozas Kameneckas.**

Patvirtinti senatoriai nuo LBKS padalinių:

- *20 – nuo Vilniaus:* Laimutis Andreika, Donatas Baikštys, Donatas Balčiauskas, Zita Bandzaitienė, Aidis Baškys, Aelita Bielinytė, Tauras Budzys, Bogdanas Girevičius, Danguolė Kasperavičienė, Kazys Mackevičius, Audronė Musteikienė, Giedrius Reimeris, Gražina Sakalauskienė, Violeta Simonavičienė, Kazys Tracevskis, Jurgis Vanagas, Elona Varanauskienė, Mykolas Augis Vardziukevičius, Vytautas Buterlevičius, Jurgis Pleskačiauskas;
- *15 – nuo Kauno:* Kęstutis Ignatavičius, Virginija Daugirdienė, Algirdas Prekeris, Audrius Sabas, Zenonas Vaškevičius, Greta Korsakovienė, Snieguolė Jurskytė, Liudvika Krišukėnienė, Jovita Antanaitienė, Jurgis Kameneckas, Robertas Belozaras, Nomedas Gedvilaitė, Rukas Artūras Daujotis, Irena Puniškienė, Saulius Paulius Bytautas;
- *4 – nuo Klaipėdos:* Jonas Mockus, Arūnas Bučys, Rima Čepienė, Vilius Bučys;
- *3 – nuo Šiaulių:* Algimantas Jukna, Diana Valskienė, Mindaugas Sadauskas;

3 – nuo Panevėžio: Steponas Kubeckas, Egidijus Matulevičius, Virgilijus Vaitekūnas;

- *2 – nuo Tauragės:* Antanas Stankus, Audrius Bitinas;
- *3 – nuo Žemaičių:* Kazys Rimas Stanevičius, Antanas Vaitkevičius, Indrė Chmieliauskaitė.

Patvirtinta Revizijos komisija: Regina Slavinskienė, Daina Janilionienė, Linijus Baškys, Arūnas Bučys, Jovita Antanaitienė.

Patvirtinta Legitimacijų taryba: Rukas Artūras Daujotis, Donatas Baikštys, Sigita Gasparavičienė, Gintautas Petkevičius, Laimutis Andreika, Vilius Bučys, Zenonas Vaškevičius, Mykolas Daujotas, Virgilijus Vaitiekūnas, Lukrecija Vaitkevičiūtė, Aleksandra Kučinskienė.

Patvirtintas Garbės teismas: Antanas Sirtautas, Vanda Žukauskienė, Vytas Čelitka, Jurgis Vanagas, Vytautas Buterlevičius.

Patvirtinti Garbės bajorai: Petras Juodelė, Vladas Vimbaras, Algimantas Jukna.

Senatorius **Mykolas Vardziukevičius išrinktas atstovauti teismuose nuo LBKS, suteikti įgaliojimai pasirašyti atstovavimo sutartis su advokatu.**

Nutarta suspenduoti J. Ragausko ir M. Petkevičiaus narys LBKS.

Balandžio 20 d. Kauno pilyje įvyko Koalicinės bendradarbiavimo deklaracijos pasirašymui skirtas renginys. Deklaraciją pasirašė:

VšĮ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Atminties Rūmų direktorius D. Vervečka,

LDK Kilmingųjų susivienijimo vadovas S. Bakevičius,
LDK Kilmingųjų palikuonių bendrijos vadovas J. Antanaitis,

Šv. Vaitiekaus (Adalberto) Riterių ordino Didysis komturas R. Kliučinskas,

Lietuvos totorių bendruomenių sąjungos pirmininko pavaduotojas M. Jokubauskas,

Lietuvos Genealogijos ir heraldikos draugijos koordinatorius K. Tracevskis,

LBKS vadas J. Kameneckas,

Kauno apskrities bajorų draugijos vadas K. Ignatavičius,
VKBS vadas K. Mackevičius,

Panevėžio krašto bajorų draugijos vadas E. Matulevičius,
LBKS Tauragės apskrities skyriaus vadas A. Stankus,

Šiaulių krašto bajorų sąjungos vadas M. Sadauskas.

Žemaičių bajorų draugijos vadas K. Stanevičius,

Klaipėdos krašto bajorų draugijos vadas J. Mockus.

Balandžio 26-gegužės 4 d. organizuota kelionė po Luaros slėnio pilis, aplankant garsiuosius Burgundijos ir Bordo vyndarystės centrus Prancūzijoje.

Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dieną Lietuvos rašytojų sąjungos klube Vilniuje paminėta triguba „Varpų“, kuriuos redaguoja LBKS Garbės bajoras Leonas Peleckis-Kaktavičius, sukaktis: išleistas 30-asis literatūros almanacho numeris, „Varpų“ leidyba atnaujinta prieš 25 metus, literatūrinės „Varpų“ premijos įteiktos 20 kartą. Vyriausiąjį redaktorių, rašytoją L. Peleckį-Kaktavičių sveikino kultūros ministras Šarūnas Birutis, įteikdamas Padėkos raštą, LATGA-A direktorius Jonas Liniauskas, apdovanodamas sukaktuvių kaltininką Aukso žvaigžde, jam taip pat įteiktas Šiaulių miesto mero Justino Sartausko Padėkos raštas. Sveikino ir vakare dalyvavę bajorai. Be dviejų naujausių „Varpų“ numerių į Vilnių atvežta naujausia L. Peleckio-Kaktavičiaus knyga „BERNARDAS BRAZDŽIONIS. Nuo „Kelionės miražų“ iki „... už visų galaktikų“.

Gegužės 9 d. Vilniaus krašto nariai aplankė K. Sabaliauskaitės knygoje „Silva Rerum“ I tome paminėtas vietas ir objektus Vilniuje.

Gegužės 31 d. Klaipėdos krašto bajorų draugijos nariai keliavo į Nemuno deltos regioninį parką. Kelionės metu Jotvingių bajoras ir nepriklausomas mitybos ir kulinarijos ekspertas Arūnas Vincentas Pranciškus Sakas dalinasi savo kulinarinėmis žiniomis. Kelionė prasidėjo nuo Kintų miestelio, toliau – Minija, Upaičių Kliaupo įlanka, marios. „Matėme Ventės ragą, Nidą, Preilą. Iš marių grįžome į Nemuno atšaką Atmatą. Plaukdami užsukome į Uostadvario uostelį. Išvydome pačią pirmąją polderio garo siurblinę. Kilome Atmata iki Šyšos. Šyšos upelių aukštyn atplaukėme į Šilutės uostą, kur vyko miesto šventė. Iš Šilutės grįžome atgal, pakely aplankydami Krokų Lanką. Iš ten, Nemuno delta, grįžome į Kintus ir autobusu – namo“ – įspūdiškais pasidalino Klaipėdos krašto vadas Jonas Steponas Edvardas Mockus.

Birželio 7 d. grupė LBKS narių vyko į kelionę Trakų kunigaikštystės keliais. Ekskursiją vedė prof. etnologas Libertas Klimka. Sukurtas 12 min. filmas (A. ir V. Musteikiai).

Pirmasis LBKS Senato posėdis, birželio 8 d.

- aptartos LBKS aktualijos. Naujasis LBKS vadas J. Kameneckas paprašė įtraukti papildomą klausimą dėl Bajorų knygos išleidimo, pristatė visus senatorius pagal jų kadencijas;
- slaptu balsavimu išrinktas naujas Senato maršalka Mindaugas Sadauskas;
- Vado siūlymu išrinktas kancleris Algirdas Verbickas;
- išrinkti Vado pavaduotojai:
 - užsienio reikalams – Marius Kaubrys;
 - teisiniams klausimams – Antanas Sirtautas;
 - jaunimo reikalams – Aistė Grybauskienė;
 - kultūros reikalams – Perlis Vaisieta;
- patvirtinti 25 naujai legitimuoti bajorų palikuonys: 13 – iš Vilniaus, 6 – iš Kauno, 1 – iš Klaipėdos, 4 – iš Šiaulių, 1 – iš Panevėžio padalinių;
- atstatytas tas pats nario mokestis: dirbantiems – 50 Lt, pensininkams ir studentams – 30 Lt;
- atidėtas LBKS sutarties su kraštais svarstymas;
- VKBS vadas įpareigotas iki kito Senato posėdžio pateikti, kas padaryta dėl knygos išleidimo;
- D. Balčiausko siūlymu nutarta Oršos mūšio jubiliejų įprasminti žyminiu atminties ženklų – medaliu.

Liepos 5 d. Klaipėdos krašto draugijos nariai lankėsi Platieliuose. Ekskursijos metu aplankė šaltojo karo ekspoziciją, grožėjosi vaizdingomis Platielių apylinkėmis, apsilankė Užgavėnių muziejuje, susipažino su neįprastu Lietuvos žemėlapiu. Trumpam atsikvėpė prie Platielių ežero, pasuko Žemaičių Kalvarijos link, kur susitiko su nuostabių pašnekovu, istorijos žinovu Bronium Kleinausku.

Valstybės dieną Kaune vyko LBKS naujojo vado J. Kamenecko inauguracija, o Biržuose atidengtas Salaspilio mūšį įamžinantis paminklas. Iškilmingą paminklo atidengimą lydėjo teatralizuota istorinė improvizacija ir senovinės patrankos šūviai. Vėliau visi ceremonijos dalyviai prisijungė prie pasaulio lietuvių vienijančios akcijos ir kartu sugiedojo Tautinę giesmę. Paminklo atidaryme dalyvavo kilmingųjų organizacijų atstovai: LBKS, LDK KS ir KPB, LGHD.

Liepos 20 d. Vilniaus universitete vyko tradicinis kilmingųjų palikuonių šventinis renginys: kilmės liudijimų ir LGHD nenomintų herbų (šeimos ženklų) įteikimas LDK Kilmingųjų susivienijimo ir LDK Kilmingųjų palikuonių bendrijos nariams, pasirašytos KOALICINĖS BENDRADARBIAVIMO DEKLARACIJOS.

Naujas grafiko A. Každailio sukurtas medalis buvo teikiamas nusipelnusiems LDK kultūros ir istorijos paveldo puoselėjime asmenims.

LBKS vadas J. Kameneckas savo kalaviju palaimino gavusius kilmės liudijimus.

Po iškilmingos dalies VU kieme vyko šarvuotų riterių pasirodymas, vėliau šv. Jono krikštytojo ir šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčioje dalyvauta šv. Mišiose už protėvius. Sukurtas 8 min. filmas (A. ir V. Musteikiai).

Rugpjūčio 2–3 d. suorganizuota kelionė „LDK pilys Baltarusijoje“. Per dvi karštas dienas (temperatūra dienomis siekė net iki 36 laipsnių) aplankėme Krėvos pilies griuvėsius, Minską, Nesvyžių, Mirą, Liubčią, Naugarduką ir Lydą. Ekskursiją įdomiai pravedė humanitarinių mokslų daktaras Deimantas Karvelis. Sukurtas 31 min. filmas (A. ir V. Musteikiai).

Rugpjūčio 23 d. LBKS Panevėžio apskrities skyriaus bajorai šventė savo gyvavimo 20-metį. Giedrą ir šiltą rugpjūčio šeštadienį gausus būrys Panevėžio bajorų ir svečių iš visos Lietuvos „siauruko“ traukiniu pajudėjo į poilsiavietę miške netoli Anykščių, kur laukė kaimiška kapela. Po labai trumpos oficialiosios dalies – vaisės, linksmi šokiai ir dainos, įdomūs žaidimai. Stiprios liūtys nesugadino šventės. Pavakary tuo pačiu „siauruku“ svečiai buvo parvežti į Panevėžį. Panevėžio krašto narys K. Sakalauskas pakvietė norinčius į savo privatų unikalų

muziejų. Sukurtas 14 min. filmas (A. ir V. Musteikiai).

Rugsėjo 11 d. Šiaulių krašto bajorai dalyvavo teatralizuotoje akcijoje „Gyvoji istorija K. Donelaičiui atminti: Šiauliai XVIII-ajame amžiuje“. Vadas M. Sadauskas bajorų vardu pasveikino šiauliečius su miesto švente.

Rugsėjo 13 d. Šiaulių krašto bajorų sąjungos nariai lankėsi Taujėnuose. „Apžiūrėjome Taujėnų dvaro ekspozicijas, gerėjome parku, skanavome firminį pyragą su kava. Lankėmės Prezidento A. Smetonos vardo mokyklos muziejuje ir Užugirio dvare. Viešėjome Šiaulių krašto bajoro Benedikto Krištonio sodyboje. B. Krištonis papasakojo apie savo protėvius, sodybos istoriją“, – informavo Diana Valskienė.

Rugsėjo 25 d. įregistruota Šiaulių krašto bajorų sąjunga. Balandžio 4 d. įvykusiame Šiaulių krašto bajorų draugijos seimelyje buvo priimtas sprendimas pakeisti draugijos įstatus, pavadinimą ir registracijos adresą.

Rugsėjo 27 d. Šiaulių krašto bajorų sąjunga susitiko su poete Dalia Teišerskyte. „Susitikimas vyko Šiaulių P. Višinskio viešojoje bibliotekoje. Poetė pasakojo apie savo kūrybą, pristatė knygas „Tai tik meilė...“, „Meilės laiškai“, kompaktinį diską „Pamiršti namai“ ir kt. Renginio dalyvių pageidavimu pagal pasirinktus skaičius skaitė eilėraščius

Mažesniųjų brolių ordino Lietuvos šv. Kazimiero provincijos ministras brolis kunigas Astijus Kungys laimina LBKS Vadą Juozą Kamenecką po priesaikos. Kairėje – LBKS Kauno krašto Vadas Kęstutis Ignatavičius, dešinėje – LBKS Garbės teismo pirmininkas Vytautas Buterlevičius.

Buvęs LBKS Vadas Kęstutis Ignatavičius įteikia Vado kardą Juozui Kameneckui. Teikimo ceremonijoje dalyvauja šv. Vaitiekaus (Adalberto) ordino Didysis komturas, bajoras Ričardas Algimantas Kliučinskas, bajoras Danielius Vervečka.

Naujai legitimuotų bajorų priesaiką priima LBKS Vadas Juozas Kameneckas. 2014 07 06.

iš knygos „Septyniasdešimt septyni eilėraščiai“, atsakė į klausimus. D.Teišerskytė sušildė nuoširdžiais žodžiais, šypsena ir optimizmu”, – papasakojo D. Valskienė.

Spalio 1 d. VKBS nariai Tarptautinės muzikos dienos renginyje susitiko su įdomiu žmogumi, prof. J. Vanago buvusiu studentu – architektu, muzikantu, „Sąjūdžio“ iniciatyvinės grupės nariu, žymiu visuomenės veikėju Algirdu Kaušpėdu. Šį kartą „Anties“ įkūrėjas ir dainininkas nedainavo. Jis išdėstė „15 Front Man'o taisyklių“, leidusių susirinkusiems sužinoti, kaip iš tikrųjų grupės pasirodymai tampa legendiniais, kaip tomis taisyklėmis vadovaujasi žmogus, stovintis ant scenos, kaip susidaro grįžtamasis ryšys tarp scenoje esančių ir salėje sėdinčių žiūrovų.

Antrasis LBKS Senato posėdis, spalio 11 d.

- Aptartos LBKS aktualijos;
- išklaustas Revizijos komisijos pirmininko A.Bučio pranešimas apie finansinių-ūkinių dokumentų patikrinimo rezultatus už paskutinius buvusio LBKS vado kadencijos metus. Pranešėjas įpareigotas parengti galutinę ataskaitą iki lapkričio 17 d.;
- pranešėjas senatorius M. A. Vardziukevičius informavo apie teismo posėdžių eigą ir priimtus sprendimus J. Raugauskui ir M. Petkevičiui iškeltose bylose;
- Sudaryta darbo grupė (J. Kameneckas, M. A. Vardziukevičius, A.Verbickas, A.Sirtautas) dėl palikto Trakų

Vokės rūmuose LBKS turto apskaitos;

- VKBS vadas K. Mackevičius pateikė informaciją dėl Bajorų knygos išleidimo. P. Vaisieta paskirtas knygos leidimo koordinatoriumi;
- K. Mackevičius supažindino su atnaujinti parengtu bibliografiniu leidiniu „Lietuvos didikų istorinis kultūrinis palikimas ir Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos veikla“; nutarta išleisti 1000 egz.;
- Kancleriui A.Verbickui pavesta koordinuoti tipinių sutarčių tarp LBKS ir LBKS kraštų sudarymą;
- Sudaryta darbo grupė (M. Sadauskas, D. Baikštys) iki kito Senato posėdžio patobulinti Senato darbo reglamentą.

Spalio 17–21 d. 26 bajorų grupė lankėsi Italijoje. Pirmąją ir antrąją dienas apžiūrėjome Romos miesto istorines įžymybes, trečiąją praleidome Vatikane. Sukurtas 45 min. kelionės filmas „Skrýdis į Vatikaną, Romą“ (A. ir V. Musteikiai).

Spalio 25 d. VKBS nariai LBKS 20-mečio proga Skenderiškių botanikos sode pasodino 20 ąžuoliukų.

Gruodžio 13 d. numatytas LBKS 20-mečio paminėjimas Kauno Karininkų ramovėje.

Parengė Audronė MUSTEIKIENĖ, h. Pogonia IV, LBKS senatorė, Vilniaus krašto tarybos narė, LBKS portalo autorė ir tinklaraštininkė

J.Pleskačiausko nuotraukoje: bajorai Nesvyžiaus pilies rūmų kieme.

PRO MEMORIA

DIDINGI IR ORŪS AŽUOLAI NELŪŽTA

Mūsų atminimo žodžiai – apie orų, garbingą, teisingą iš Lietuvos kilusį bajorą, kuris likimo buvo nublokštas į Lenkiją ir iki paskutinio atodūso išliko nuostabiu, iškilaus žmogaus pavyzdį kitiems rodančiu žmogumi. Tai – herbo „Kroje“ bajorų palikuonis Mečislavas Kopecas (MIECZYŚLAW KOPEĆ).

Mečislavas Kopecas gimė 1946 m. kovo 21 d. Vilniuje, pakrikštytas sostinės šv. Jokūbo bažnyčioje. Mirė 2014 m. rugsėjo 1 d. Vroclave (Lenkijoje).

Velionio tėvai – Bogdanas Kopecas ir Bronislava Jaruševič (Bohdan I Bronisława z Jaruszewiczów) – po Antrojo pasaulinio karo išvyko į Lenkiją. Iš pradžių apsigyveno Torūnėje, po to – Vroclave. Tėvas tapo Vroclavo universiteto ir politechnikumo docentu, vėliau – Aukštosios žemės ūkio mokyklos profesoriumi bei Žemės ūkio ekonomikos instituto direktoriumi. Mečislavas Vroclave baigė vidurinę mokyklą, vėliau – Aukštosios žemės ūkio mokyklos Veterinarijos fakultetą. Dirbo Veterinarijos tarnybos specialistu, iki pat pensijos (2001 m.) buvo vyriausiuoju Vroclavo vaivadijos veterinarijos inspektoriumi. Bendradarbiavo su Silezijos genealogų draugija. 1970 m. vedė Stefaniją

Ličnarowską (Stefania Licznarowska), turėjo 2 sūnus, dukrą ir 5 anūkus.

Kaip giliai tikintis žmogus, jis rėmė katalikų bažnyčią: jaunystės metais patarnavo kunigui kaip ministrantas, vėliau įsijungė į rimtesnę veiklą – tapo šv. Dievo karsto riterių ordino Jeruzalėje kavalieriumi. Aktyviai reiškėsi visuomeninėje veikloje. 1994-1998 m. kaip Solidarumo aktyvistas ėjo profsąjungos pirmininko, vėliau – Pagalbos neįgaliesiems vaikams draugijos „Pegasas“ viceprezidento ir kitas pareigas. Taip pat buvo Žemutinės Silezijos veterinarijos tarnybos pirmuoju sekretoriumi.

Priklausė Lietuvos bajorų karališkajai sąjungai (legitimuotas 2006 m.) ir Lenkijos bajorų sąjungai. 1999 m. įkūrė Lenkijos bajorų sąjungai pavaldų Vroclavo bajorų skyrių, kuriam vadovavo 1999–2014 m. Lenkijos bajorų sąjunga Mečislavui Kopecui suteikė Vroclavo bajorų skyriaus Garbės Pirmininko vardą.

Šv. Mišios už Velionio sielą vyko rugsėjo 4 d. šv. Lauryno bažnyčioje Vroclave. Iškilmingose šv. Mišiose dalyvavo šeši kunigai, o prie karsto į simbolinę Garbės sargybą stojo dvi damos ir šeši kavalieriai iš šv. Dievo karsto riterių ordino, kuriam M. Kopecas priklausė 10 metų. Laidotuvės vyko

nedidelėse šv. Lauryno kapinaitėse Vroclavo centre, velionis amžino poilsio atgulė šeimos kape, šalia tėvų. Paskutinę pagarbą prie kapo išreiškė jo buvę draugai, pažįstami, bendražygiai.

M. Kopecas palaikė ryšius su Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos nariais, daugiausia su herbo „Rudnica“ bajoru, istoriku, pedagogu ir visuomenės veikėju Žilvinu Radavičiumi, su kuriuo dažnai susisiekdavo per skyp'ą arba facebook'ą. Ž. Radavičius pasakoja: „Poną Mečislovą prisimenu kaip draugišką, visuomenišką ir visada malonų žmogų. Jis domėjosi bajorų kultūra, heraldika, pasakojo apie savo patirtį vadovaujant Vroclavo bajorų skyriui, pavaldžiam Lenkijos bajorų sąjungai. Pasakojo apie savo šeimą ir nuostabaus grožio žmoną. Jo mirtis man buvo didžiulis netikėtumas, kadangi visai neseniai – birželio šeštąją, bendravome telefonu. Pašnekovas buvo žvalus, kupinas gyvenimo džiaugsmo. Vėlesnis jo tolimos giminaitės Jadvygos Kopec (Jadwiga Kopec) viešumoje paskelbtas liudijimas apie tai, kad ponas Mečislavas mirė nuo išsėtinės sklerozės man buvo naujiena, kadangi visada spinduliavo puikią nuotaiką, toleranciją ir niekada net neužsiminė apie savo negalią. Gyveno, kūrė, planavo, gyvenimu džiaugėsi kaip visiškai sveikas žmogus. Niekada nesisiskundė, kad kažką skauda ar yra labai sunku. Atsistatydinimą iš savo pareigų leido suvokti kaip neišvengiamą permainą dėl su amžiumi susijusių sunkumų. M. Kopecas gerbė Lietuvos bajorų karališkąją sąjungą, ypač gražiai atsiliepė apie Vilniaus krašto bajorų vadą, Lietuvos technikos bibliotekos direktorių Kazį Mackevičių, kuris buvo kviečiamas į Lenkijos bajorų sąjungos Vroclavo skyriaus suvažiavimus. Ne mažiau šiltai kalbėdavo ir apie daugumos bajorų mylimą Lietuvos-Lenkijos bajorę Iloną Sapinską-Kliučynską (Iwona Sapińska Kluczyńska). Labai pergyveno dėl to, kad Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga prarado Trakų Vokės dvarą ir kad Europos kilmingieji tyčiojasi iš LBKS dėl to, jog ši pripažįsta bajorystę moteriškąją liniją.“

Lenkijos herbo „Borewicz“ bajorė, architektė-restauratorė Anna Borewicz-Khorshed taip prisiminė velionį: „Mečislavas Kopecas buvo aukštai vertinamas, kaip bajorų kultūros puoselėtojas, Vroclavo bajorų skyriaus įkūrėjas ir ilgametis vadovas, nuo 2014 m. birželio 2 d. tapęs Lenkijos bajorų sąjungos Vroclavos skyriaus Garbės Pirmininku. Džiugu, kad jis bendradarbiavo su daugybe organizacijų, jų tarpe ir su Maltos ordinu.“

O čia – Lenkijos bajorų sąjungos Vroclavo skyriaus vicepirmininkės, herbo „Jastrzębiec“ bajorės Monikos Jančevskos (Monika Janszewska) atminimo žodžiai: „Giliai liūdėdama suvokiau žinią apie Lenkijos bajorų sąjungos Vroclavo skyriaus pirmininko mirtį. Su ponu Mečislavu susipažinau 2008 m. lapkritį, kuomet pirmą kartą, tiesa, kaip gerbėja, atsiradau Lenkijos bajorų sąjungos susirinkime, vykusiame karčiame „Dwor Polski“. Jis mane šiltai pasveikino, paprašė kuo greičiau parengti visus reikiamus bajorystės dokumentus, kad galėčiau būti priimta į šią organizaciją. 2009 m. tapau pilnateise jo nare.“

Ponas Mečislavas buvo labai nusipelnęs žmogus, būtent jis 1999 m. buvo Vroclavo bajorų skyriaus įkūrimo bei bendradarbiavimo ryšių mezgimo su kitomis organizacijomis – Lenkijos žemionių draugija, Silezijos genealogų draugija ir kt. – iniciatorius. Jis buvo aukštos kultūros žmogus, gerbė bajoriškąsias tradicijas ir vertybes. Buvo atviras, nestokojantis humoro jausmo. Pasižymėjo retorikos talentu ir puikiais istorijos žiniomis, papildytais asmeniniais išgyvenimais. Kiekviename bajorų susitikime papasakodavo viską nors naujo ir įdomaus. Organizuodavo pažintines ekskursijas po Vroclavo apylinkių dvarus, kiekvienų Vroclavo bajorų skyriaus įkūrimo metinių progą ne tik kviesdavo įdomius svečius, tačiau ir mus mobilizuodavo parengti įvairius pranešimus. Sugebėjo sukurti gerą klimatą, todėl pavyko puikiai integruoti į bajorišką veiklą skirtingų pažiūrų bei amžiaus žmones. Ne mažesnė M. Kopeco vertybė buvo jo šeima. Bajorų sueigose dažnai dalyvaudavo ir jo žmona Stefanija, kuri visokeriopai palaikė savo vyrą. Būtent toks jis visada išliks mūsų atmintyje.“

Vilniaus krašto bajorų sąjungos vadas Kazys Mackevičius pareiškė nuoširdžią užuojautą M. Kopeco artimiesiems bei Vroclavo skyriaus bajorams. Laidotuvėse nuo Vilniaus krašto dalyvavo bajorė Ilona Sapinska. Vilniečiai bajorai velionio laidotuvių dieną Aušros vartuose suorganizavo šv. Mišias, o artimieji į jo kapą pažėrė lietuviškos žemės saują.

Prie paskutinės pagarbos Velioniui išreiškimo nemažai prisidėjo ir herbų „Ostoja“ / „Trzaska“ bajorė Elona Varanauskienė bei herbo „Pogonia“ bajorė Audronė Musteikienė.

„L. b“ inf.

SUMMARY

The jubilee issue of the journal starts with chief editor's introductory words dedicated to the 20th anniversary of Lithuanian Nobility Royal Union. "With great respect we can describe many people of our bright community, where the modest servants, workers and seniors with high degree, name or exclusive positions are joint by the name of the nobleman. Next to it is probably the most appropriate word *respectable*", writes Leonas Peleckis-Kaktavičius, noting that "there have been dishonourable things happening over the last twenty years as well. This is referred to in this journal, discussing the chronicle 2013. (...) The most annoying is concerned, unfortunately, with the former commander; that spoon of tar will remind itself for a long time."

In the traditional rubric Juozas Kameneckas, the new leader of Lithuanian Nobility Royal Union, answers ten questions.

As can be seen from historical sources, in the end of the fourteenth century Vilnius had three castles: the Upper, the Lower and the Crooked. Most researched and best-known is the Upper Castle, the remains of which are visible in the Gediminas Hill. The second, called the Lower Castle, stood at the foot of Gediminas Hill, between the hill and the Cathedral. The Crooked Castle was burned during the attack of 4 November 1390. Historian Jonas Puzinas' article is dedicated to the Crooked Castle.

Gintautas Striška's article is dedicated to the Grand Dukes Palace in Vilnius Lower Castle and the restored history.

Violeta Rutkauskienė in her explorations "Vanished Kingdom of Lithuania", among other things says, "Though even now, historians argue that after Mindaugas' and his sons' death Lithuania lost its king, kingdom, and royal tradition, the remnant historical facts, documents, legislation, stamps of our rulers, heraldry fragments and other historical legacy indicate the contrary: after king Mindaugas' and his successors' death the royal tradition did not stop and Lithuania's king / monarchic government continuity was not disturbed. (...) A more detailed analysis of this intricate problem of the Lithuanian kingdom, glimpse into the history of the nearest neighbours could explain much more."

In some sense, the previous text is extended by historical novelist, retired lieutenant colonel Jonas Užurka, noting that "to this day, still leaving not the slightest compromise for another opinion, historical truth, political historians grown by Moscow in the Soviet era humbling call our independent for ages rulers just "princes".

Interesting, memorable Odyniec family's history is described by Viktoras Jencius-Butautas.

The History and Art section offers dr. Vydas Dolinskas story of the international exhibition "Jadvyga Jogailaitė's Casket of Jewellery. Masterpiece from the Hermitage collection."

It covers casket and history features, impressive jewellery, Jadvyga Jogailaitė's marriage related to the unique chest and Vilnius, as well as casket developer Žygimantas Senasis.

"Serve the interest of the people", Silvija Peleckienė called her story about a unique personality, the German born in Klaipėda, who merited a lot for Lithuania, especially for Šilutė. This kind of person rare can be met. And Teresė Nijolė Preidienė offers to familiarize with Panevėžys resident nobleman Vaitiekus Vytis, a simple, noble spirit man who was destined to suffer exile and political prisoner fate, and who also undoubtedly deserves the name of a personality.

"Open gates of the Royal Palace not only revived folks' interest in our history, but also raised the bar for museum activities", in her article claims Ramunė Hazir.

Vilius Purnas' story is dedicated to Jotvingiai Cross Order *karavykas* in the Hill of Crosses and its brother in Šakyna.

Past and Present of Gruzdžiai Manor (Šiauliai district) is in Gintarės Mackevičiūtė's research spotlight.

The President of Poland Bronisław Komorowski's grandmother Magdalena Komorowska's book "Return to Samogitia" was presented in Kurtuvėnai Manor Barn and Šaukėnai local history museum. Its author and the book got Aldona Strumilaitė-Čepulienė's impression.

Daniel Kaminski, graduate of Nicolaus Copernicus University (Poland), begins his research, titled "What old photographs show about fashion?" as follows: "Nineteenth century photos, which, thankfully, survived two wars unrest, remained in the archives of some families, cause viewer's sentiments. In addition, the photos have a great historical value to historians, custom researchers, clothing designers, and so on". The first part of the text discusses the fashion of 1840-1872, reminds what were wearing aristocratic ladies in Poland, France, Italy.

Author of the text "Nobles kitchen in the nineteenth century", Nijolė Marija Milaknienė, welcomes the book of Ukrainian-Lithuanian M.K. Marciševska, released in 1983 "Noblemen Chef" and offers for reader's attention menu for the whole week's lunch.

The 1919-1939 Lithuanian manors and estates list publication is continued.

Artūras Rukas Daujotis' impressions are dedicated to the trip of the Lithuanian nobility, Jotvingiai Cross Order members to Germany to get acquainted with the knightly traditions.

The 2013 and 2014 LNRU Chronicle covers the most important events in our community, recorded by Audronė Musteikienė.

Our words of remembrance are dedicated to nobility descendant Mieczysław Kopeć, born in Lithuania who was fate-flung away to Poland.

The first and the fourth covers are decorated with canvases of Giedrius Kazimierėnas, the famous historical paintings painter, interviewed in this issue by writer Leonas Peleckis-Kaktavičius.